

T.C.

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı

**NİCCOLÒ MACHİAVELLİ BAĞLAMINDA
SİYASET VE AHLÂK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ**

Asım CELEP

Yüksek Lisans Tezi

ÇORUM, 2018

**NİCCOLÒ MACHIAVELLİ BAĞLAMINDA
SİYASET VE AHLÂK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ**

Asım CELEP

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı,
Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

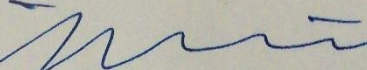
Tez Danışmanı
Doç. Dr. Fatih DUMAN

Çorum 2018

KABUL VE ONAY

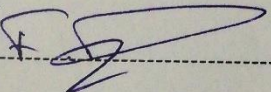
Asım CELEP tarafından hazırlanan "NICCOLÒ MACHIAVELLİ BAĞLAMINDA SİYASET VE AHLÂK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ" başlıklı bu çalışma, .13../07../2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

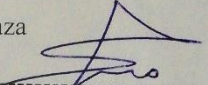
Prof. Dr. Ahmet Muşlu
(Unvan, Adı ve Soyadı) (Başkan)

İmza

(Doç. Dr. Fatih DUMAN) (Danışman)

İmza

Doç. Dr. Mehdi UGAR
(Unvan, Adı ve Soyadı)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

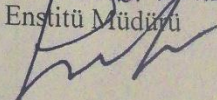
İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

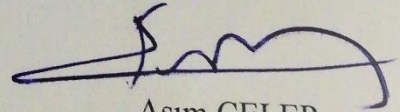
İmza

(Unvan, Adı Soyadı)
Prof. Dr. Mehmet EKURAN
Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (13/07/2018)

Asım CELEP

ÖZET

CELEP, Asım, *Niccolò Machiavelli Bağlamında Siyaset Ve Ahlâk İlişkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2018.

Birlikte yaşamının belirli kuralları vardır. Bu kuralların oluşmasında ve toplumları yönetme işinde, toplumsal normlar şeklinde oluşan öğretiler ve ahlâki ilkelerin etkisi mevcuttur. Bu amaçla tezimizde siyasetin ahlâki ilişkilerle olan bağlantısı ve modern siyaset biliminin kurucularından Machiavelli'nin öğretilerinin bu alana etkileri incelenmiştir. Machiavelli, tarihsel süreç içerisinde unutulmuş, silik bir siyaset bilimcisi değil; aksine yaşadığı dönemden itibaren fikirleriyle güncelliğini koruyan birisi olarak, tarihselliği yakalamış önemli bir şahsiyettir. Bu durum çalışmamızda Machiavelli'nin siyaset ve ahlâka yönelik fikirlerini tercih etmemizde bize yön göstermiştir.

Tezimizdeki veriler, literatür taraması neticesinde toplanmış ve bu bilgiler ışığında çalışmamız üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde ahlâk kavramının çerçevesi belirlenmiş ve farklı ahlâk yaklaşımları açıklanmıştır. Yine siyasetin kavramsal çerçevesi çizilerek, farklı özellikleri ön plana çıkan siyaset tanımları ele alınmıştır. Akabinde farklı düşünürlerin olaya bakış açılarıyla, siyaset ve ahlâk kavramları arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. Tezimizin ikinci bölümünde Machiavelli'nin öğretilerinin kaynakları ve devletlerin ulusal birliklerini sağlamalarındaki amaçları ve bunu başarmadaki yöntemleri açıklanmıştır. Ayrıca Makyavelizm kavramının oluşum süreci ve Machiavelli ile olan bağlantıları da belirlenerek; Machiavelli siyasetinde, ahlâki ilkelerin reddedildiği yönündeki görüşlerin gerekçeleri ve bu ilişkinin nasıl olduğu incelenmiştir. Son bölümde ise Machiavelli'nin öğretilerinde siyaset ve ahlâk ilişkisi incelenmiş ve bunun günümüze yansımaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ahlâk, Siyaset, Makyavelizm, Virtu, Fortuna, Hikmet–i Hükümet.

ABSTRACT

CELEP, Asım, *An Analysis of the Relationship between Politics and Morality in the Context of Niccolò Machiavelli*, Master's Thesis, Çorum 2018.

There are certain rules of living together. There is an influence of the teachings and moral principles that form as social norms in the formation of these rules and in the governance of societies. Therefore, in our thesis the combination of politics and moral relations with Machiavelli's doctrines in this area has been examined. Machiavelli is not a forgotten or faded political scientist in the historical process; on the contrary as a person who has kept up to date with his ideas from the time he lived, he has been an important figure who has caught historicity. This fact has led us to prefer Machiavelli's ideas on politics and morality in our study.

The data in our study is collected as a result of the literature review and composed of three parts. In the first part, the framework of the moral concept is defined and different moral approaches are explained. The conceptual frame of politics is drawn again, then the definition of politics getting to the foreground with different features is discussed. Then, by the views of different thinkers inferences have been made about how the relationship between the concepts of politics and morality should be. In the second part of, the sources of the doctrine of Machiavelli and the purpose of keeping national unity of the states as well as the methods of accomplishing it are explained. In addition, the process of formation of Machiavellianism concept and its relation with Machiavelli were examined. In the last part of my thesis, the relation between politics and morality in the doctrines of Machiavelli and its daytime reflection have been studied.

Key Words: Morality, Politics, Machiavellianism, Virtue, Fortune, Reason of State (Raison d'etat)

TEŞEKKÜR

Üniversite öğretimimden sonra yüksek lisans ve devamında akademisyenlik gibi bir hayalim vardı. Biraz geç olsa da yeniden öğrenci olmak ve bu hayalimin bir kısmını başarmanın gururunu yaşıyorum. Derslerinde kendilerinden edindiğim hayat tecrübeleri ile hayata farklı açılardan bakmamı sağlayan, başta tez boyunca emeğini esirgemeyen Doç. Dr. Fatih Duman ve diğer derslerini aldığım Prof. Dr. Ahmet ÖZALP, Doç. Dr. Metin UÇAR, Yrd. Doç. Dr. Veysel DİNLER gibi bölüm hocalarıma ve derslerine katıldığım Doç Dr. Hakan REYHAN ve Yrd. Doç Dr. Ayşen Satır REYHAN'a teşekkür ederim.

Yüksek Lisans çalışmalarında desteğini esirgemeyen öncelikle eşim Hümevra CELEP'e ve oğlum Aziz Furkan CELEP ile kızım İkra CELEP'e de sonsuz minnetlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM: AHLÂK ve SİYASET KAVRAMLARININ ANALİZİ

1. 1. AHLÂK NEDİR?	7
1. 2. AHLÂKIN TEMEL KAVRAMLARI	11
1. 2. 1. Ahlâki Erdemin Niteliği	11
1. 2. 2. Vicdan Sorunu	12
1. 2. 3. Özgürlük	14
1. 2. 4. İyi Kötü Sorunu	17
1. 2. 5. Mutluluk	19
1. 3. AHLÂK YAKLAŞIMLARI	20
1. 3. 1. Genel Ahlâk Yaklaşımları	21
1. 3. 1. 1. Evrenselci Ahlâk Yaklaşımı	21
1. 3. 1. 2. Göreceli Ahlâk Yaklaşımı	22
1. 3. 2. “İyi” Sorunu Üzerine Ahlâk Yaklaşımları	24
1. 3. 2. 1. Nesnelci (Objektivist) Ahlâk Yaklaşımı	24
1. 3. 2. 2. Öznelci (Subjektivist) Ahlâk Yaklaşımı	25
1. 3. 3. Hedefe Yönelik Ahlâk Yaklaşımları	26
1. 3. 3. 1. Deontolojik (Ödevci) Ahlâk Yaklaşımı	27
1. 3. 3. 2. Sonuçcu Ahlâk Yaklaşımı	29
1. 4. SİYASETİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	32
1. 4. 1. Farklı Siyaset Tanımlarının Sınıflandırılması	34
1. 4. 1. 1. Tahakküm Kurma Şeklinde Gerçekleşen Siyaset Anlayışı.....	35

1. 4. 1. 2. İktidarı Elde Etmek ve Onu Devamlı Kılmak Noktasındaki Siyaset Anlayışı	36
1. 4. 1. 3. Kamusal Kaynaklı Olarak Gelişen Siyaset Anlayışı	38
1. 4. 1. 4. Toplumsal Uzlaşılı Olarak Gelişen Siyaset Anlayışı	42
1. 5. SİYASET VE AHLÂK İLİŞKİSİNİN EVRENSEL TEMELLERİ ve TARİHSEL SÜRECİ	44

II. BÖLÜM: MACHİAVELLİ'NİN HAYATI, DÜŞÜNCELERİNİN OLUŞUMU VE MAKYAVELİZM

2. 1. MACHİAVELLİ'NİN HAYATI	57
2. 2. MACHİAVELLİ'NİN DÜŞÜNCE DÜNYASININ OLUŞUMUNDA ETKİLİ KAVRAMLAR	60
2. 2. 1. Virtu ve Fortuna	60
2. 2. 2. Ordu	63
2. 2. 3. Halk ve Seçkinler	67
2. 2. 4. İnsan Doğası	69
2. 2. 5. Devlet Düşüncesi	73
2. 2. 6. Din Algısı	76
2. 2. 7. Yönetim Çeşitleri ve Prenslükler	79
2. 2. 8. İdeal Hükümdar	84
2. 3. MAKYAVELİZM'İN ORTAYA ÇIKIŞI VE MACHİAVELLİ BAĞLANTISI	88

III. BÖLÜM: 3. MACHİAVELLİ'DEKİ SİYASET, AHLÂK İLİŞKİSİNİN FARKLI YANSIMALARI

3. 1. MACHİAVELLİ'NİN SİYASET VE AHLÂK ANLAYIŞI	97
3. 1. 1. Ahlâk ve Siyasete İlişkin Yaklaşımlarda Machiavelli Düşüncesinin Yeri	99
3. 2. 2. Machiavelli'nin Siyaset Anlayışında Ahlâki İlkelerin Sorgulanması	102

3. 2. 3. Machiavelli'ye Göre İdeal Bir Yöneticide Olması Gereken Ahlâki Değerlerin Varlık Nedeni	111
3. 2. MACHIAVELLİ'NİN SİYASET ANLAYIŞININ GÜNÜMÜZE YANSIMALARI	116
3. 2. 1. Batı Dünyasında Machiavelli Yankıları	116
3. 2. 2. Machiavelli'nin Görüşlerinin Amerikan Dünyasındaki Algısı.....	127
3. 2. 3. Türkiye'de Machiavelli Etkisi	131
3. 2. 4. Machiavelli ve Olağanüstü Hal Bağlantısı	133
SONUÇ	136
KAYNAKÇA	141

KISALTMALAR

- Agb. – Adı Geçen Bölüm
Age. – Adı Geçen Eser
Agm. – Adı Geçen Makale
Agyk. – Adı Geçen Yüksek Lisans
A. Ş. – Anonim Şirketi
A. Ü – Ankara Üniversitesi
AÜEHFD – Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
Bkz. – bakınız
C. - Cilt
C.Ü. – Cumhuriyet Üniversitesi
Çev. – Çeviren
DEM – Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi
Ed. – Editör / Edited
FLSF – Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi
Haz. – Hazırlayan
HFD – Hukuk Fakültesi Dergisi
H. Ü. – Hacettepe Üniversitesi
İİBF - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İ. Ü. – İstanbul Üniversitesi
KAYGI - Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi
KKEFD – Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Üniversitesi Dergisi
KSÜ - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
M. Ü – Marmara Üniversitesi
Num. – Number
p. – Paper
S. – Sayı
s. – Sayfa
SBE – Sosyal Bilimler Enstitüsü
SBF – Siyasal Bilgiler Fakültesi
ss. – Sayfa Sayısı
SÜ İİBF – Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

TAAD – Türkiye Adalet Akademisi Dergisi

TEAD – Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

Trans. – Translated

Vol. – volume

Yay. – Yayınları / Yayınları

YKY – Yapı Kredi Yayınları

yy. – yüzyıl

ÖNSÖZ

İnsanlık serüveninin başlangıcından itibaren, yönetme yönetilme olgusu hep gündemde olmuştur. İlk çağlarda insan sayısındaki azlık çerçevesinde bu ilişki daha az etkili iken; dünya üzerinde nüfusun artması ve devamında kaynakların sınırlılığı dolayısıyla, toplumların vücut bulması neticesinde yönetme ve yönetilme olgusu arasındaki ilişkinin önemi daha da artmıştır. Bu noktada toplumların düzenini sağlamak için siyaset olgusu devreye girmiştir. Bu düzenin sağlanmasında insan ilişkilerinin siyasete yansması bağlamında, ahlâki ilkeler oluşturulmuştur. Bu ahlâki ilkeler ışığında şekillenen siyaset sanatı; coğrafya ve toplumsal şartlara göre farklı ifadelerle anlatılmış ve zaman zaman olumsuz yargılarla ifade edilir olmuştur. Çalışmamızın temelinde yukarıdaki etkilerle şekillenen siyaset kavramı ile ahlâki ilkelerin nasıl ayrıştırıldığı Machiavelli'nin düşünceleri etrafında incelenecektir.

Siyasette gerektiğinde çıkarın ön planda tutulmasını temel felsefe yapan Machiavelli, aradan geçen beş yüz yıl sonra bile adından söz ettirmeyi ve günümüz siyaset anlayışının kurucuları arasında yer almayı başarmıştır. Bu durum, Machiavelli'nin görüşlerini, tezimizde farklı başlıklar altında incelememizde etkili olmuştur. Machiavelli'nin öğretileri; ilk zamanlar İtalya'da kendini hissettirirken, günümüzde özellikle Amerikan devlet yönetimi ve yöneticilerine de yön gösterici nitelikte bir etkiye bürünmüştür. Ayrıca ülkemiz devlet adamlarından bazılarının yaptığı uygulamalarda da Machiavelli öğretilerinin etkisini görmek mümkündür.

Machiavelli'ye yüklenen çıkarıcılık, kötülüğün öğretmeni gibi yakıştırmaların altında “amaca giden her yolun mübah oluşu” gibi bir nitelendirilmenin etkisi mevcuttur. Machiavelli'deki amaç – araç ilişkisi, insanlar tarafından kendi amaçları için farklı yorumlanabilmektedir. Çalışmamızda, siyaset ve ahlâk kavramlarına yüklenen farklı anlam özellikleri üzerinden, Machiavelli'nin bu kavramlara yönelik bakış açıları farklı perspektiflerden incelenerek, gerekli çıkarımlarda bulunulacaktır.

GİRİŞ

“Her yapılan işte ahlâki bir yön aramak gerekir mi?” sorusu bizleri, ahlâki ilkeleri bulmaya yöneltmektedir. Bu durum hem davranışlarımızın şekillenmesinde hem de toplumsal normların oluşmasında, ahlâk kavramının ne kadar etkili olduğuyla ilgili çıkarımlarda bulunmamıza neden olmaktadır. Çalışmamızda salt ahlâk kavramının varlığının sorgulanmasıyla ilgili varsayımlara ulaşmak gibi bir gayemiz olmayacaktır. Siyaset kavramı temel alınarak, bunun ahlâk kavramıyla olan ilişkisi ve yönetme işindeki fonksiyonu ele alınacaktır. Bunu yaparken de siyaset bilimine yeni bir bakış açısı getiren Machiavelli'nin öğretilerinden yararlanılacaktır. Ortaçağ'ın sonundan itibaren değişen dünya algısında, siyasette ahlâk ve ahlâki ilkelerin varlığını reddeden kişi olarak, Machiavelli'nin tarih sahnesinde yer aldığı gözlemlenmektedir. Bizim çalışmamızda da Machiavelli'nin öğretilerinde, ahlâki ilkelerin nasıl yer bulduğu ve Machiavelli'yle özdeşleşen Makyavelizm ile onun öğretilerinin etkisiyle şekillenen siyasete ilişkin görüşlerinin günümüze etkileri incelenecektir. Şunu da belirtmek gerekir ki çeşitli kaynaklarda, zaman zaman siyaset bilimi ve siyaset kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir.

Çalışmamızın bütününde siyaset anlayışında yer bulan ahlâki ilkelerin tarihsel gelişimi temel alınarak, Machiavelli ile siyaset algısının nasıl değişime uğradığı üzerine analizler yapılacaktır. Daha sonraları Makyavelist bir siyaset anlayışına dönüşecek olan bu değişimin, günümüzde farklı devletler ve bunları yöneten devlet adamlarında nasıl bir etki bıraktığı üzerine kısa değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bu minvallerde temellenecek olan çalışmamızın esasında, siyasette ahlâki ilkelerin varlığı ve bunun Machiavelli tarafından nasıl ayrıştırıldığı üzerine çözümlenmeler hedeflenerek kavramsal bir çerçeve çizilmiş olacaktır.

Bizim Machiavelli öğretilerinden yararlanmamızın temelinde, onun siyaset dünyasına getirmiş olduğu yeni dinamiklerin önemi büyüktür. Machiavelli'nin, özellikle döneminden önce var olan, siyaset ile ahlâki ilkelerin bir arada yer alması gerektiğine ilişkin görüşlere karşı çıkması ve bunu nedensellik ilkesi içerisinde ortaya koyması, öncelikli tercih nedenimizdir. Yine son dönem siyaset adamları ile

kimi devletlerin Makyavelist anlayışa daha bir önem vermeleri ve bu yönde faaliyetlerde bulunmaları da çalışmamızda Machiavelli'yi referans almamızda etkili olmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki; çalışmamızda Machiavelli öğretileriyle oluşan siyaset ve ahlâki ilkelerin tamamen bir arada yer almayacağı tezinin doğruluğunu kanıtlamak gibi bir hedefe de odaklanılmayacaktır. Çünkü siyaset ve ahlâki ilkelerin bir arada bulunup bulunamayacağı savı, farklı düşünürlerce değişik şekillerde yorumlanmıştır. Burada sadece Machiavelli'nin siyaset ve ahlâki ilkeleri, hangi perspektifte ele aldığı ile ilgili görüşlerinden yararlanılacaktır.

Machiavelli, eserleri aracılığıyla sunduğu fikirlerin etkisiyle tarihin tozlu sayfalarından sıyrılarak günümüze kadar ulaşmış ender kişiliklerden birisidir. Bu durum Machiavelli üzerine çokça çalışma yapılmasına sebep olmuştur. Literatür taraması yapıldığında görüleceği üzere, özellikle Batı dünyası başta olmak üzere ülkemizde de Machiavelli ve onun farklı düşünceleri etrafında yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının yapıldığı görülecektir. Bu taramada dikkati çeken önemli bir nokta ise özellikle Amerikan siyaset dünyasında Machiavelli'nin fikirlerine olan ilgidir. Amerikalıların siyasetten askerlik alanına, sanattan spora farklı alanlarda Makyavelist anlayışa ne kadar önem verdikleri ortaya çıkmaktadır.

Batı dünyasının medeniyet ve bilimde çağ atladığı ve dünyadaki ipleri eline aldığı Aydınlanma döneminin tohumları, Ortaçağ'ın sonunda filizlenen Reform ve Rönesans hareketlerine dayanmaktadır. Her alanda yaşanan bu dönüşümde, siyaset anlayışı da kendi tarihsel kıskacından kurtularak Machiavelli'nin anlayışıyla yeniden yoğrulmuştur. Çalışmamızda yer verdiğimiz siyaset kavramına atfedilen farklı anlamlar ve bunların ahlâki boyutlarının, Machiavelli'nin fikirleri ile özümlemesi, çalışmamızı anlamlı kılmaktadır. Machiaveli öğretileri, siyaset ve ahlâk kavramları arasındaki ilişkide; siyaset bilimindeki değişkenliğe ve bunun ahlâksal boyutuna da farklı anlamlar yüklemektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi üzerinde çokça araştırma yapılan konulardan birisi de Machiavelli çözümlemeleridir. Bununla beraber siyaset ve ahlâk kavramları üzerine de farklı kişiler tarafından akademik çalışmaların yapıldığı aşikârdır. Bu durum çalışmamızda birincil ve ikincil kaynaklara ulaşmamızı

kolaylaştırmaktadır. Yine Machiavelli'nin eserlerinin çoğunluğunun İngilizceye ve büyük bir kısmının da Türkçeye çevrilmiş olması, çalışmamızdaki kaynak sıkıntısını minimize etmektedir. Kaynaklara olan ulaşım, çalışmamıza yönelik olarak özel bir veri toplama tekniğine ihtiyaç hissettirmemektedir. Çalışmamızın bütününde görüleceği üzere, bu alanda yazılmış Türkçe ve İngilizce kitaplar, gazete ve dergi yazıları ile çeşitli tezler referans noktamız olacaktır.

Çalışmamıza ahlâk kavramının çerçevesinin çizilmesiyle başlanacaktır. Anlamsal olarak olumlu bir yapıya sahip olan ahlâk kavramının kaynakları konusunda farklı düşünürlerce, değişik fikirler ortaya atılmıştır. Ahlâk kavramlarının çeşitlenmesinde, ahlâki erdemnin niteliği, vicdan, özgürlük ile iyi ve kötünün anlamsal çerçevelerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu gibi kavramların etkisiyle kimi düşünürlerin ahlâkın doğuştan olduğunu iddia etmelerine karşılık, kimileri ahlâkın sonradan oluştuğunu varsaymaktadırlar. Yine ahlâkın evrensel mi yoksa göreceli bir durum mu ifade ettiği üzerine de farklı fikirler ortaya atılmıştır. Sokrates ve Platon gibi ahlâkın objektifliği üzerine düşünceler iddia edenlerin yanında, Hobbes ve Spinoza gibi ahlâkın subjektif bir anlamla örüldüğü fikirlerini ortaya atanlar da mevcuttur. Bizim konumuz açısından, Machiavelli öğretilerinde de yer bulan, bir olayın nasıl olduğundan çok nasıl sonuçlandığını ve insanlar üzerinde bıraktığı faydayı gaye edinen, sonuca yönelen bir ahlâk yaklaşımı üzerine yoğunlaşılacaktır.

Birlikte yaşamının karşılığı olarak, toplumsal yaşama şekil verme, insanoğlunun birinci önceliği olagelmıştır. İdeal bir düzenin varlığı üzerine yapılan yorumlar, bizlerin siyaset olgusunda ahlâki ilkelerin varlığını sorgulamamıza sebep olmaktadır. Bu minvalde insanlar kendilerini güvende hissetmeleri için tarihsel süreçte adına polis, şehir, devlet gibi isimler verdikleri bir arada yaşama alanları oluşturmuşlardır. İşte siyaset olgusu da toplumların bu alanlardaki yaşayışları kontrol altına almak amaçlı olarak ortaya çıkmıştır. Tezimizdeki siyaset kavramı, Heywood'un da ifadesiyle "insanların hayatlarını düzenleyen genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetler"¹ olarak

¹ Andrew Heywood, *Siyaset*, Çev. B. B. Özipek, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla, H. Y. Başdemir, 17. Baskı, Liberte Yay. Ankara 2016, s. 24.

nitelendirilmektedir. Siyaset kavramında da ahlâk kavramında olduğu gibi farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Bunlardan çalışmamız açısından en dikkat çeken, insanlar üzerinde tahakküm kurmak şeklinde gerçekleşen siyaset anlayışıdır. Bu siyaset anlayışında bir kişi ya da düşüncenin iktidarda kalması amaçlanmaktadır. Çalışmamızda da vurguladığımız gibi buradaki en büyük eksiklik ise siyasette baskıcı bir anlayışın doğmasına sebep olmasıdır. Çalışmamızda ayrıca siyasetin kamusal işlerin yerine getirilmesi, iktidar şeklinde kendini göstermesi ve uzlaşmacı bir halde tezahürü gibi anlamlarla da literatürde yer bulduğuna değinilecektir.

Yukarıda zikredilen ahlâk kavramı ve çeşitleri ile siyaset kavramının farklı anlamlarının tahlili çalışmamızın birinci bölümünü oluşturmaktadır. Yine siyaset ve ahlâk ilişkisinin farklı düşünürlerce nasıl ele alındığına da birinci bölümde yer verilecektir. Machiavelli düşüncesinde de yer bulan, ahlâki ilkeleri devletlerin amaçlarını gerçekleştirmek için siyasetin bir aracı olarak görenler olduğu gibi; ahlâki ilkeleri amaç ittihaz edip bu ideale doğru yol almanın gerekliliği üzerine görüş belirtenler de mevcuttur. Buradaki asıl mesele, siyaset ve ahlâk ilişkisinde belirlenen amaçlar ve araçlar ile bunların gerçekleştirilme sürelerindeki tezatlıktır. Siyasetteki amaç – araç ve bunların gerçekleştirme sürelerinden oluşan üçlü sacayağı arasındaki fark ne kadar çoksa, bu birlikteliği sağlamak noktasında yapılacak olan işlemler de o kadar gayri ahlâki olacaktır.² Çalışmamızın birinci bölümünde üzerinde durulan konulardan birisi de tarihsel serüvende siyaset ve ahlâk ilişkisinin devinimsel durumudur. Ahlâki ilkeler, Antik Çağ'da toplumsal kültürün parçası olarak yorumlanırken; Ortaçağ'da yerini dini referanslı bir anlayışa bırakmıştır.³ Yeni Çağ'ın başlangıcıyla bu ilişkinin bilimsel ve realist bir evreye dönüştüğü görülmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde modern siyaset biliminin kurucuları arasında yer alan, 1469 doğumlu Floransalı Niccolo Machiavelli'nin siyaset ve ahlâka ilişkin görüşleri ve bunların temelleri incelenecektir. Machiavelli'nin siyasete ilişkin görüşlerinin şekillenmesinde, 1498 yılında seçilip 1512 yılına kadar sekreterliğini yaptığı “On Kişilik Hürriyet ve Barış Kurulu”ndaki görevi vasıtasıyla

² Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, s. 20.

³ Ahmet Cevizci, *Ortaçağ Felsefe Tarihi*, 2. Baskı, Asa Kitabevi, Bursa 2001, s. 17.

yurt içi ve yurt dışı izlenimler ile bu dönemde edindiği tecrübenin etkisi büyüktür. Ayrıca İtalya'nın içerisinde bulunduğu parçalanmışlık durumundan kaynaklı olumsuz hissiyatlar da Machiavelli'yi derinden etkilemiştir. Machiavelli'nin siyasete içkin görüşlerini ve bunun ahlâksal boyutunu ele aldığı, başta Prens (Hükümdar) adlı eseri olmak üzere diğer eserleri de Machiavelli'nin yurt içi ve yurt dışı görevlerinde edindiği tecrübelerle vücut bulmuştur.⁴ Machiavelli'nin görüşlerinin temelinde, yöneticilerin sahip olduğu bireysel yeteneklerinin kendileri tarafından fark edilmesinin önemine olan vurgu, çalışmamızda üzerinde durulacak konulardan birisidir. Machiavelli'deki bireysel yeteneklerin vurgulanmasındaki amaçta, insanın kendi iç kudretini fark ettiği ve erdemlilik kavramıyla açıklanan "virtu" ve insanın gelişen olaylara göre yaşamına yön verdiği "fortuna" gibi kavramlarının etkisinin büyük olduğu gözlenen bir durumdur. Machiavelli öğretilerinde dikkat çeken ve sonrasındaki birçok düşünüre de ilham kaynağı olan, insan doğasındaki değişkenlik anlayışı da çalışmamızda ele aldığımız önemli konulardan birisidir. İnsan doğasını iyi tahlil eden Machiavelli, yöneticilerin bu durumu değerlendirerek kendi lehlerine çevirmelerini ümit etmektedir.

Savaşı bir siyasal özgürlük meselesi olarak gören⁵ Machiavelli, ulus devlet bilincinin oluşmasında bunun nasıl önemli bir gerçek olduğuna dikkat çekmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde, Machiavelli etkisinde gelişen ulus devlet anlayışı da ele alınacaktır. Machiavelli'deki ulus kavramı, daha çok savaşlarda gösterilen başarılar ve insanların devletlerine olan sadakatleri özelinde gelişme göstermektedir. Machiavelli açısından yönetim biçimlerinin Monarşi ya da Cumhuriyet olması yönündeki tercihten ziyade, Machiavelli'nin ülkedeki siyasi birlikteliği sağlama noktasında hangisinin daha etkili olduğuyla ilgili fikirleri ön plana çıkmaktadır. Bu noktada bütün yükümlülüğü, ülkeyi yöneten Prens'e atfeden Machiavelli için, siyaseti etkin kullanma noktasında Monarşi yönetimi ağır basmaktadır. Prens'in bu hassas dengeleri sağlayarak bu sınavdan başarı ile çıkmasında "virtu" ve "fortuna" arasındaki dengeyi iyi kurmasında saklıdır. İkinci

⁴ William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, Çev. İsmet Özel, Şule Yay. İstanbul 1996, s. 136.

⁵ Donald G. Tannenbaum, David Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, Çev. Fatih Demirci, 6. Baskı, Adres Yay. Ankara 2011, s. 179.

bölümde yer alan kavramlardan birisi de Makyavelizm'dir. Daha sonraları amaca götüren her şeyi araçsallaştıran bir anlama bürünen Makyavelizm kavramı, doğrudan Machiavelli döneminde ortaya çıkmış bir söylem değildir. Makyavelizm, Machiavelli'nin eserleri üzerine yapılan yorumlar neticesinde, O'nun yaşamından sonra vücut bulmuş bir kavramdır.

Çalışmamızın son bölümünde Machiavelli bağlamından hareket ederek siyaset ve ahlâk ilişkisine değinilecektir. Bunu yaparken Machiavelli'nin farklı düşünürlerle olan fikir benzerliği ve farklılıkları üzerine yoğunlaşılacaktır. Yine tezin ilgili bölümlerinde verilen ahlâk teorileri ve siyaset kavramı anlayışlarındaki Machiavelli düşüncesinin yeri saptanacaktır. Bu bilgiler ışığında yaşadığı dönemden yüzyıllar sonrasında bile adından söz ettiren Machiavelli düşüncesinin, başta Amerika olmak üzere birçok devlet ve değişik devlet adamları üzerindeki etkileri incelenecektir. Machiavelli düşüncesindeki ahlâki ilkelerdeki bencillik ve çıkar odaklı anlayışın sadece yöneticiler nezdinde bir karşılığının olmadığı; sanattan spora birçok alanda kendini gösterdiği ortaya konulacak ve bunlarla ilgili çıkarımlarda bulunulacaktır. Buraya kadar Machiavelli bağlamı sunulan siyaset ve ahlâk ilişkisinin etkilerinin, hayatımızın farklı yerlerinde tezahür ettiği gerçeği de ortaya konmuş olacaktır. Sonuç bölümünde de belirtileceği üzere iktidarı elde tutanların yegâne gayesi, iktidarlarını korumak ve iktidarlarının devamını sağlamanın sınırlarına ermektir. Bunu yaparken, iktidardakilerin ve buna talip olanların, insan onuruna yakışmayan ahlâki olmayan argümanları kullanmaktan kaçınmadıkları ortadadır. Tezimizin sonunda düşünce tarihinde hoş bir seda bırakmak için günlük siyasi çatışmalar minvalinde gerçekleşen çıkarıcı siyaset anlayışının, insan ruhuna ne kadar aykırı olduğuyla ilgili çıkarımlarda bulunulacak ve evrensel bir ahlâki anlayışla oluşturulmuş bir siyaset anlayışının gerekliliği ortaya konulacaktır.

I. BÖLÜM:

AHLÂK ve SİYASET KAVRAMLARININ ANALİZİ

Bu bölümde “ahlâk”ın ne olduğu ve “ahlâk” kavramını oluşturan temel dinamiklerin incelenmesiyle çalışmamıza başlanacak ve bu görüşler ışığında şekillenen çeşitli ahlâk yaklaşımları farklı kategorilerde ele alınacaktır. Ayrıca “siyaset”in kavramsal çerçevesi belirlenerek, buna bağlı siyaset kavramının anlamları farklı başlıklar altında incelenecektir. Ahlâk ve siyaset kavramları üzerinden yapılacak çıkarımlardan hareket ederek, bunlar arasındaki ilişkinin ortak ve farklı yönleri üzerinde durulacaktır.

1. 1. AHLÂK NEDİR?

Dilimize Arapçadan geçmiş olan “ahlâk” sözcüğünün, etimolojik incelemesinde “h-l-k” kökünden türediği ve “takdir” anlamı ile eş tutulduğu görülmektedir.⁶ Arapçada “hulk” ve “huluk” sözcüklerinin çoğulu şeklinde bir kullanıma sahip olan ahlâk sözcüğü Türkçede tekil bir anlamla vücut bulmuştur. Ahlâk sözcüğü; huy, karakter, tabiat, hal, durum gibi çeşitli anlamlarda da kullanılmaktadır.⁷ Batı dillerinde “moral - manevi” ve “morality - ahlâk” kavramlarıyla karşılanmakta olan ahlâk sözcüğünün kökeni Latince “moralis” sözcüğüne dayanmaktadır.⁸ Ahlâk sözcüğü, Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise; “ Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları”⁹ şeklinde bir tanımla ifade edilmiştir. Amerikalı psikolog Kohlberg de ahlâk

⁶ Suat, Koca, “Ahlâk Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, S. 57, ss. 122 - 123.

⁷ Recep Kılıç, *Ahlâkın Dini Temeli*, 1. Baskı, TDV Yayınları, Ankara 1992, s. 1.

⁸ Hayri Ülgen, S. Kadri Mirze, *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 35.

⁹ *Türkçe Sözlük*, 8. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

kavramını iyi – kötü, doğru- yanlış skalasında şuurlu bir şekilde hareket edilen bilişsel bir yapı olduğunu vurgulamıştır. Kohlberg ayrıca ahlâki değerlere yönelik davranışlarda, öncelikle bireyin karar verdiği değerlendirmelerin ışığında, evrensel ilkelerle bütünleşecek şekilde ahlâki bir oluşuma varılabileceğini belirtmiştir.¹⁰

Ahlâk kavramı ile ilgili tanımlarda görüldüğü üzere; bireylerin yaşadıkları toplumda geçerli normlar oluşturma ve bu normlara uygun davranma şeklindeki bir genelleme¹¹ ile bireylerin neleri yapıp, neleri yapmamaları konularında “iyi” olandan yana bir tavır alış¹² söz konusu olup, bu çerçevede tanımların yapıldığı görülmektedir. Ahlâk kavramının bu olumlu yapısı, ahlâk ilminin normatif yanını sergilemekte ve bazı konularda bu kavramın eksikliğini de ortaya çıkarmaktadır. İşte bu durumda etik¹³ kavramı devreye girmektedir. Ahlâk kavramında doğru yanlış değerlendirmesine karşın, etikte doğru yanlış algısının davranış teorisine dönüştüğünü görüyoruz. Ahlâkta kültürel değerler ön planda olup, bunlara uygun davranışlar geliştirmek hususuna dikkat çekilirken; etikte daha genel ve soyut durumlara ilişkin değerlendirmeler mevcuttur.¹⁴ “İslam ahlâki”, “Hristiyan ahlâki” gibi ayrımların varlığı ve toplumlara göre değişen ahlâk normlarının mevcudiyeti dolayısıyla, ahlâkın etik kavramından ayrıldığı görülmektedir.¹⁵ Ayrıca etiğin,

¹⁰ Dennis L Krebs vd., “The Forms and Functions of Real-Life Moral Decision-Making”, *Journal of Moral Education*, 1997, Vol. 26, Num. 2, p. 131.

¹¹ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, 23. Baskı, Adres Yay. Ankara 2016, s. 179.

¹² Robert Aubrey Hinde, *Why Good is Good: The Source of Morality*, 1st Edition, Routledge, London and New York, 2002, s. 3.

¹³ “Ahlâk sistemi, gelenek ve insanın yaptığı davranış” şeklindeki gibi bir anlama sahip olan etik sözcüğü, köken olarak Yunanca “ethos” sözcüğüne dayanmakta olup, Türkçede “Töre bilimi” şeklinde bir kullanıma sahiptir. (Enver Özkalp, Çiğdem Kirel, (2011), *Örgütsel Davranış*, 5. Baskı, Ekin Yay. Bursa 2011, s. 232.) Mahmutoğlu, “etik” kavramının yerel ile evrensel olan arasındaki tercihte, evrensel olandan yana bir çıkarımda bulunduğunu ve bu kavramın doğruyu bulmada bir pusula özelliği taşıdığını belirtmektedir. Ayrıca “töre” anlamında kullanılan “ahlâk” kavramının ise bireydeki tutum ve davranışları kontrol altında tutmada etkili olduğunu ve daha çok içerikle ilgili olduğunu belirtmektedir. Etik, ahlâkın bilimsel yönünü oluşturmakta ve ahlâk kavramları ile ilgili geliştirilen normların meşruiyetini ortaya koymaya çalışmaktadır. (Abdülkadir Mahmutoğlu, “Etik ve Ahlâk; Benzerlikler, Farklılıklar Ve İlişkiler”, *Türk İdare Dergisi*, ss. 226 - 236, Kaynak: [http://www.tid.gov.tr/Sayfalar/Makale-Sorgusu.aspx?k=ALL\(etik%20ve%20ahlak\)](http://www.tid.gov.tr/Sayfalar/Makale-Sorgusu.aspx?k=ALL(etik%20ve%20ahlak)), (Erişim Tarihi: 23.10.2017)). Lacon da etiğin gerçekçiliğini, davranışlarımızı kısıtlayan, insanların arzularına dur demesini bilen ya da bazı duygularımızı frenlemeyi sağlayan bir olgu olarak görmektedir. (Bkz. Alenka Zupancic, *Gerçeğin Etiği*, Çev. Ahmet Süreyya Özcan, Epos Yay. Ankara 2005, s. 19.)

¹⁴ Ülgen, Age., s. 442.

¹⁵ Hümevra Özturan, “Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2011, C. 9, S. 17, s. 191.

ahlâk kavramı üzerine ilke ve teorilerin geliştirilmesiyle oluştuğu ve ahlâk felsefesinin bir dalı olarak ele alınabildiğiyle ilgili değerlendirmeler de mevcuttur.¹⁶ Yine ahlâk, olgusal ve tarihsel olarak yaşamın içerisinde yer alırken, etik bu olguları inceleyen felsefe disiplini olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷ Buradan hareketle etik ve ahlâk tartışmalarının farklı boyutları olduğu ve kullanım yerlerine göre şekil aldığı görülmektedir.¹⁸

İngiliz filozof John Stuart Mill, ahlâk kavramının nasihatler ve kurallar şeklinde ifade edilmesinden dolayı, ahlâka bir ilim yakıştırması yapmamaktadır. Bu duruma karşılık Fransız Felsefe Profesörü Alexis Bertrand, “Ahlâk Felsefesi” adlı eserinde, ahlâkın insan yaşamının düzenlenmesine olan etkisinden dolayı, ahlâkı bir ilim olduğu şeklinde değerlendirmekte ve ahlâk kavramını insanın sahip olduğu “hürriyeti” en iyi şekilde kullanabilme erdemi, ifadesiyle açıklamaktadır. Bertrand ayrıca öğretinin bir ahlâk kuralı olmasında ilmi gerçeklerin etkisinin bulunduğu dikkat çekmekte ve bu durumun ahlâkın bir ilim olduğuna dair en büyük kanıt olarak sunulduğunu ifade etmektedir.¹⁹

17. yüzyıl klasik liberal filozofu ve Empirizmin²⁰ kurucusu John Locke, insanın sosyal ve ahlâki bir varlık olması bakımından birtakım yetilerle donatılmış olması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. İ. Çetin, Locke’ün bu görüşünü, ahlâki değerlerin kaynağını bulmaya yönelik bir adım olarak değerlendirmektedir. İ. Çetin, insanın akli sayesinde elinde bulundurduğu yetileri, yine insanın yaptığı davranışlarda farklı kıstaslar kullanarak, ahlâkın kaynaklarını bulmadaki seçme işleminde kullanacağını belirtmektedir. Bu kıstaslar; dinsel kökenli kanunlar, belli bir fikre göre hareket eden kanunlar ve medeni kanunlar olmak üzere üç

¹⁶ Etik ve ahlâk kavramları hakkında detaylı bilgi için; Haz. Mahmutoğlu, Agm., s. 244.

¹⁷ Harald Delius, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, Çev. Doğan Özlem, Ara Yay., İstanbul 1990, s. 311.

¹⁸ Konumuz gereği etik kavramı üzerinde fazla durmadan ahlâk kavramının kavramsal çerçevesi çizilecek olup, çeşitli ahlâk teorileri ele alınarak çalışmamıza devam edilecektir.

¹⁹ Alexis Bertrand, *Ahlâk Felsefesi*, Çev. Salih Zeki, Sadeleştiren Hayrani Altıntaş, 2. Baskı, Akçağ Yay. Ankara 2001, ss. 1 - 3.

²⁰ Empirizm: İnsanın sahip olduğu bilgi kaynağının deney olduğunu öne süren görüş. (Bkz. T. Fırıncı Orman, “Geleneksel Empirist Bilgi Kuramı Ve Mantıksal Empirizm Açısından Mantık”, *International Journal of Humanities and Education*, 2015, Vol. 1, Num. 2, s. 242.

ayrılmaktadır. Bunlardan son ikisi insan aklını referans alırken, dinsel kökenli olanı ise Tanrı'yı referans olarak görmektedir.²¹

John Locke, ahlâki değerlerin kaynaklarını sıralarken, bunların nasıl oluştuğunu da gerekçeleriyle ortaya koymaktadır. Ahlâkın kaynaklarından olan medeni kanunların, yasama gücünü elinde bulunduranlar tarafından yapıldığını belirten Locke, bu kanunların amacının, bütün vatandaşların birbirlerine ve devlete karşı sorumluluklarını yerine getirmek olduğunu belirtmektedir. Locke, medeni kanunları koyanların toplum üzerindeki etkisine de değinmektedir. Ona göre ölçüsü suç ile suçsuzluk olan ve yaptırımını devlet tarafından yapılan bu kanunların; bütün toplumun iyiliğine odaklanmasını, insanların temel hak ve özgürlüklerini engellememesine yönelik adımlar içermesi gerekliliğini ifade etmektedir. Locke ayrıca medeni kanunlar konusunda, bu kanunları koyanlar için de aynı yaptırımların uygulanmasını istemektedir. Locke, nihayetinde medeni kanunların da Tanrı'nın iradesine aykırı yönde bir eylemi de içermemesinin altını çizmektedir. Locke, belli bir itibara ve kanaate dayanan kanunların ise toplum içinde yaşayan bilge kişiler tarafından konduğunu belirtmektedir. Yazılı olmayan, yaptırımını övgü, takdir ve kınama olan bu kanunların ölçüsü; erdem ve ahlâki çöküştür. Locke, insan kaynaklı ahlâk teorilerinin tam ve eksiksiz olamayacağını da belirtmektedir. Locke, ahlâk kurallarının kaynağının ilahi olmasını ise insana Tanrı tarafından verilen akıl yetisinin sınırlılığı ile açıklamakta ve bunu insanın çoğu zaman gerçeği bulma noktasında yanlış tutkulara kapılabileceğine olan düşüncesiyle ifade etmektedir.²²

Ahlâk kavramı ve içeriğinin belirlenmesine yönelik görüşler, bizleri tek bir ahlâk anlayışının ve ahlâk kaynağının olmayacağı varsayımına götürmektedir. İşte bu noktada ahlâk bilimini ve ahlâki ilkeleri daha sağlam temellere oturtabilmek amacıyla çeşitli kavramlara ihtiyaç hissedilmektedir. Aşağıdaki bölümde bu kavramların ne olduğu ve içerikleri incelenecektir.

²¹ İsmail Çetin, "John Locke'da Ahlâk Kurallarının Kaynağı", *Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1994, C, 6, S. 1, ss. 168 – 169.

²² Agm., C. 6, ss. 169 – 171.

1. 2. AHLÂK'IN TEMEL KAVRAMLARI

Ahlâk'ın kavramsal çerçevesinin çizilmesinde etkili olan birçok faktör mevcuttur. Bu faktörleri sınırlandırmak zor olsa da çalışmamızda “erdem, vicdan, mutluluk, özgürlük, iyi ve kötü”nün ne olduğu ile ilgili kavramlar önem arz etmektedir. Bu kavramların içerisinde doldurulması, ahlâk kavramının daha net bir tanımının yapılmasını kolaylaştıracaktır.

1. 2. 1. Ahlâki Erdemin Niteliği

Türkçeye “fazilet” olarak çevrilen ve İngilizcede “virtue” şeklinde bir kullanıma sahip olan “erdem” sözcüğünün kökeni Latincedeki “erkek” anlamına gelen “vir” sözcüğünden türeyen “virtus” sözcüğüne dayanmaktadır.²³ Erdem kavramı farklı düşünür ve ekollerce de ele alınmıştır.²⁴ Erdem sözcüğünün Antik Yunan'daki karşılığı “arete”dir. “Arete” kavramı, insanın sahip olduğu tüm yetenekleri ortaya çıkarması anlamında kullanılmakta ve “virtus” sözcüğündeki gibi erkeklige ait bir özellik olarak görülmektedir. Stoacılara göre ise “virtus” sahibi olmak, Fortuna Tanrıçasının önceden tahmin edilemeyen kötü müdahalelerine karşı durabilen, yiğit erkek özelliklerine sahip olmak anlamında kullanılmıştır.²⁵

Antik Yunan düşünürlerinden Sokrates, felsefeyi ahlâk bağlamında ele almış ve felsefenin temelini “erdem” sözcüğünü yerleştirmiştir. Sokrates, “arete”yi bugünkü anlamda insanların kendilerine layık gördükleri davranışlar toplamı olarak ve amaca uygun hareket ederek, iyiye ve doğruya ulaşma şeklinde kullanmıştır.²⁶

²³ Ross Poole, *Ahlâk ve Modernlik*, Çev. Mehmet Küçük, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 87.

²⁴ İ. Agah Çubukçu, “İslam'da Ahlâk Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1972, C. 20, S. 1, s. 13.

²⁵ Poole, Age., s. 87.

²⁶ Tuncay Saygın, “Sokratik Erdem ve Aristoteles'in Sokratik Erdemle İlgili Bazı Değerlendirmeleri”, *Felsefe Dünyası*, 2008, s. 17, Kaynak: https://www.academia.edu/3278539/SOKRAT%C4%B0K_ERDEM_VE_AR%C4%B0STOTELE_S%C4%B0N_SOKRAT%C4%B0K_ERDEMLE_%C4%B0LG%C4%B0L%C4%B0_BAZI_DE%C4%9EERLENDERMELER%C4%B0, (Erişim Tarihi: 25.10.2017).

Bize, iyi ve kötü arasındaki nedenselliğin ipuçlarını veren şeyin erdem olduğu şeklinde bir yorum geliştiren Sokrates için, erdem bilgidir.²⁷ Erdemi bilgiye indirgeyen Sokrates'e karşı; Aristo her şeyin bir amacı olduğu tezinden hareketle, erdemi mutluluğa götüren bir eylem olarak değerlendirmektedir.²⁸ Ayrıca gerek birey, gerekse toplum için en mükemmel yaşamın, erdemli bir şekilde davranmak olduğu vurgulanmaktadır.²⁹ Adaleti bir erdem olarak değerlendiren Platon'a göre; iyi ve doğru gibi değerleri bilmek ve bu yönde davranışlar sergilemek, erdem gereklindedir.³⁰

Erdemi zevkte arayan Epikurcular, birey ve toplum açısından değer ifade eden şan, şeref gibi zevklerden ziyade; sonu mutlu bitecek eylemlere yönelmesi gerekliliğini ifade etmişlerdir. Erdemi materyalist bir çizgide arayarak, mutluluğa götüreceği yolları fırsatçılık ve zevk gibi kavramlarla doldurmuşlardır.³¹ Spinoza da erdemi güç ile aynı doğrultuda değerlendirmekte ve insanın özü olarak ele almaktadır. Spinoza, ayrıca bir şeyin "iyi" olmasının, bizim ona yüklediğimiz anlamla eş değerde olması gerektiği³² noktasında erdem konusuna farklı bir bakış açısı getirmektedir.

1. 2. 2. Vicdan Sorunu

Arapça "vecede" fiil kökünden türeyen "vicdan" sözcüğü³³, gerçeği bulma yolundaki içsel bir ses, zihinsel bir ifade, güç sembolü gibi terimlerle açıklanmaktadır.³⁴ Bireyin gerçekleştirdiği eylemlerini ahlâki perspektifte, hiçbir

²⁷ Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi-Yunan Ve Roma Felsefesi Ön-Sokratikler Ve Sokrates*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul 1990, s. 140.

²⁸ Saygın, Agm., ss. 27 - 28.

²⁹ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

³⁰ Çubukçu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 20, s. 13.

³¹ İ. Agah Çubukçu, "Erdem Üzerine", *Ankara Üniversitesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1982, S. 5, s. 70.

³² Y. Karagöz, Yeke, "Spinoza'da Felsefe, Etik ve Siyaset", *Kaygı*, 2011, S. 16, s. 110.

³³ Abdulvahit İmamoğlu, "Vicdan Kavramının Psiko - Sosyal Tahlili", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 5, S. 1, 2010, s. 128.

³⁴ Z. Hümeysra Koç, *Vicdanın Ahlâki ve Teolojik Temelleri*, (Yüksek Lisans), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 15.

müdahale olmadan, dolaysız yargıda bulunma şeklinde bir tanıma sahip olan vicdan sözcüğü³⁵, Türkçede “bulunç”³⁶ kavramı ile ifade edilmektedir.

Arapça olan “vicdan” kavramının kökeni Batı dünyasında da Antik Yunan’daki Stoa felsefesine dayanmakta ve bu dönemde ahlâki bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Aklın yasası olarak tanımlanan vicdan, Tanrı vergisi olarak görülmektedir.³⁷ Hristiyanlıkla birlikte teolojik bir anlam kazanan vicdan, İsa’nın doğumundan önce de “conscientia”³⁸ sözcüğü şeklinde güçlü söylevlerde kullanılmıştır. Romalılarda mevcut olan vicdan algısı, Hristiyanlıkta önemli etkiler göstermiş, Protestanlık ve Katoliklik gibi farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁹ Vicdan kavramını Ortaçağ düşünürlerinin insanın olaylara verdiği tepkilere karşılık olarak irdelemelerine ve Tanrı’nın yaratılışa beraber insanın içine koyduğu ilahi bir ses olarak değerlendirmelerine John Locke karşı çıkmaktadır. Locke, eğer değişmez kanunlar ve yasalar olsaydı, insanların karakterlerinde de bir değişme olmayacağı tezini öne sürmektedir. Locke ayrıca, doğuştan gelen yasaların varlığını da reddetmektedir.⁴⁰

İnsan, yapıp ettiklerinden sorumlu olup, her hareket bir seçimi gerektirmektedir. İnsana doğuştan yüklenen vicdan, seçme işiyle birlikte kendi bütünlüğü içerisinde bir fenomendir.⁴¹ A. İmamoğlu, vicdanın doğuştan mı yoksa sonradan mı geldiğiyle ilgili iki tezi de ele almaktadır. A. İmamoğlu, özellikle İslam düşünürlerinin, vicdanın insana doğuştan yüklendiğiyle ilgili bir temel savunularına karşı; Durkheim, Spencer, Locke gibi Batılı düşünürlerde tam tersi bir durum söz

³⁵ *Türkçe Sözlük*, s. 2347.

³⁶ Mithat Enç, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1980, s. 191.

³⁷ Erich Fromm, *Erdem ve Mutluluk: Ahlâk Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ayda Yörükkan, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1995, ss. 171 - 172.

³⁸ Conscientia: Latince kökenli bu kelime vicdan ve bilinç gibi farklı anlamlar içeren bir sözcüktür. Ayrıca teolojik ve felsefe alanlarında farklı anlamlar ile dönemsel olarak, algılamada değişik bakış açılarıyla ifade edilen bir kavramlar toplamıdır. (Detaylı bilgi için bkz. Boris Henning, “Cartesian Conscientia”, *British Journal for the History of Philosophy*, 2007, Vol. 15, Num. 3, p. 456.)

³⁹ Paul Strohm, *Conscience - A Very Short Introduction*, 1st Edition, Oxford University Press, New York, 2011 s. 6.

⁴⁰ Yaşar Türkben, “Erol Göngör’ün Vicdan Anlayışı”, *TAED*, 2010, S. 42, s. 328.

⁴¹ J. Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik – Fenomolojik Ontoloji Denemesi*, Çev. T. Ilgaz, G. Çankaya Eksen, 3. Baskı, İthaki Yay. İstanbul 2010, s. 23.

konusunu olduğunu ifade etmektedir. Bu düşünürlere göre vicdan kavramı insanın hayatında yapıp ettiklerinin neticesinde gelişen bir durumla gerçekleşmektedir.⁴²

Vicdan kavramı çoğunlukla “din ve vicdan hürriyeti” şeklinde bir kullanıma sahiptir. Din ve vicdan hürriyetinden kasıt, bir kimsenin inancında vicdanının yönlendirmesine göre hareket etmesidir. Bunun için de hukuki, anayasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmakta ve bu düzenlemelerde tarafsızlık ilkesine göre hareket edilmesi gerekmektedir.⁴³

1. 2. 3. Özgürlük

Bireyin ahlâki bir edimde bulunabilmesi için, kendisinde birtakım hakların mevcudiyeti şarttır. Bu bağlamda özgürlük kavramı devreye girmektedir. Özgürlüğün varlığı, tanımı ve olup olmadığı ile ilgili sorular, ahlâk felsefesinin temel konuları arasında yer almıştır.⁴⁴ Türkçe sözlükte “özgürlük” kelimesi, insanın davranışlarında herhangi bir sınırlandırma olmadan ve bağımsız bir şekilde, kendi fikirlerine dayanarak eylemde bulunma durumu olarak ele alınmıştır.⁴⁵ İnsanın davranışlarında istediği gibi fevri davranma sorununa ilişkin olarak A. Arslan, özgürlük kavramıyla ilgili iki yanlışa değinmektedir. Bunlardan ilkinde göre, insan davranışlarında herhangi bir engelle karşılaşmadan ve aklını kullanmadan hareket ederse, hayvanlardakine benzer içgüdüsel bir davranış sergilemiş olur. A. Arslan, bu durumun insanı özgür kılmadığını ve aksine tutkularının esiri yaptığını belirtir. A. Arslan, özgürlüğü nedensiz bir karar verme ve akıl dışı bir hareket olarak yorumlayan görüşü ise ikinci ve asıl önemli yanlış olarak ele almakta ve böyle bir davranış tarzının, özgürlüğün ahlâki temellerini anlamsızlaştırdığını dile getirmektedir.⁴⁶

⁴² İmamoğlu, Agm., C. 5, ss. 131 - 133.

⁴³ B. Bekir Özipek, “Din ve Vicdan Özgürlüğü: Türkiye İçin Bir Anayasal Çerçeve Önerisi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, S. 19, ss. 208 - 209.

⁴⁴ Arslan, *Felsefeye Giriş*, ss. 187 - 188.

⁴⁵ *Türkçe Sözlük*, s. 1747.

⁴⁶ Arslan, *Felsefeye Giriş*, ss. 188 - 189.

Özgürlük kavramı modern hukuk sisteminde, yasaların çizdiği sınırlar içerisinde kalmak şartı ile belirli davranışları sergileme olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷ H. Uysal, özgürlük kavramının felsefi temelinde, insanın eylemlerinde öznenin kendisi olmasının gerekli olduğunu ve bu duruma uygun olarak insanın kendi benliğinin isteklerine göre hareket etme tarzında eylem sergilemesinin beklenildiğini ifade etmektedir. H. Uysal, diğer yandan da başkalarının istek ve davranışlarına göre de eylemlerin sergilendiği gerçeğinin unutulmaması gerektiğinden hareketle, bu iki farklı davranış tarzı arasındaki paradoksal ilişkiye dikkat çekmektedir.⁴⁸

Tarih boyunca despotik otorite karşısında bir başkaldırı olarak algılanan özgürlük kavramı, sınırsız ve keyfi hareket etmeye bir set oluşturmaktadır.⁴⁹ Özgürlük sorununu felsefi açıdan ilk ele alan kitapların başında Platon'un "Devlet" adlı eseri gelmektedir. Platon, özgürlük konusuna doğrudan değinmez, ancak "Devlet" adlı eserinde X. bölümünde geçen, bir askerın ölüm ve yaşam arasındaki durumuyla ilgili yaptığı analiz neticesinde bu sonuca varılabilmektedir.⁵⁰

Özgürlük konusunda pek çok düşünür fikir belirtmiştir. Spinoza panteist düşüncenin etkisiyle insanın özgür olmadığı fikrini belirtir. Ona göre her şey bir zorunluluğun sonucudur. Spinoza, Tanrı'yı her şeyin bir nedeni olarak görmekte ve özgürlüğün gerçek nedeni olarak da Tanrı'yı işaret etmektedir.⁵¹ A. Arslan, Spinoza'nın özgürlük anlayışının bir güçten çok zihinsel bir durum, olaylara bakış açısına⁵² göre farklılık olarak değerlendirmektedir. A. Arslan, ayrıca tutkularının ve

⁴⁷ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 2005, s. 714.

⁴⁸ Halil Uysal, *Kadın Hakları ve Özgürlükler*, Mehir Kitabevi, Konya 1998, s. 19.

⁴⁹ F. A. Hayek, *The Constitution Of Liberty*, University Of Chicago Press, Chicago 1978, s.12.

⁵⁰ Platon'un Devlet adlı eserinin onuncu bölümünde geçen bir mite göre; bir asker savaş meydanında ölür ve on gün boyunca orada çürümeden kalır. On ikinci gün defnedilmek üzere dönemin şartlarına göre cenazesi yakılacakken hayata tekrar döner. Sonraki süreçte askerın anlattıkları özgürlük konusunda temel oluşturacak çıkarımlarla doludur. Detaylı bilgi için bkz. (Yavuz Adugit, "Özgürlüğün Kısa Tarihi", *FLSF*, 2013, S. 16, ss. 63 - 66; Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 29. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2016, ss. 360 - 368.)

⁵¹ Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, 2. Baskı, Vadi yayınları, Ankara 2005, ss. 39 - 42.

⁵² A. Arslan, burada kırmızı ışıktaki bekleyen iki sürücüyü örnek vermektedir. Bunlardan birincisinin trafik ile ilgili kuralları, devlet tarafından insana cebren uygulanan bir durum olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir. A. Arslan, böyle bir anlayışta, trafik kurallarıyla ilgili yaptırımlarda, insanların özgür bir iradeleriyle bunları gerçekleştirmediğini belirtiyor. A. Arslan, ikinci sürücünün ise trafik ile ilgili kuralları, kendi seçtiği kişiler tarafından, kendi faydası için konulduğunu düşünerek; yaptığı işin özgürce bir eylem olduğunu anlayışına sahip olduğunu belirtmektedir. Bkz. Arslan, *Felsefeye Giriş*, ss. 190 - 191.

içgüdülerinin esiri olan birisinin yaptığı eylemlerin özgürce yapılmış bir eylem olarak değerlendirilemeyeceğini belirtirken; tutkularından ve gerekli yönlendirmelerden arınmış insanın vereceği kararlarla insanın özgürce hareket edebileceğini belirtmektedir.⁵³

20. yüzyıl düşünürlerinden Fransız Jean-Paul Sartre, insanın doğuştan özgür olduğu fikrini belirtmekte ve bu durumu insanın varoluşundaki yoklukla eş değerde görmektedir. Ona göre bu dünyadaki nesnelere, varoluşun özünü oluşturmaktadır. Sartre'ye göre nesnelere özden sonra geldiği için, insanın özünü yokluk olarak görmekte ve insanın yapıp ettiklerinde kendi isteğiyle bir tercihte bulunduğu dikkat çekmektedir. Tercih işinin devreye girmesi, Sartre için özgürlüğün başlangıcını oluşturmaktadır.⁵⁴ Özgürlük üzerine en kapsamlı çalışmalardan birisini de çağdaş İngiliz siyaset ve ahlak filozofu Isaiah Berlin yapmıştır. Berlin, özgürlük kavramını negatif ve pozitif özgürlük diye ikiye ayırmaktadır. Pozitif özgürlükte birey etkin, eylemlerinde kendi iradesine göre hareket ederken, dış güçler üzerinde tahakküm kurabilmektedir. Negatif özgürlükte ise birey belirli bir alan içerisinde ve herhangi bir müdahalede bulunulmadan eylemlerini gerçekleştirmektedir.⁵⁵ Bir başka düşünür John Stuart Mill de özgürlük konusunda⁵⁶ çalışmaları olan birisidir. İfade özgürlüğünün felsefi anlamda ilk savunucularından olan Mill, "Hürriyet Üstüne – On Liberty" adlı eserinde bu görüşlerini dile getirmektedir. Ona göre, gerçeklere ulaşmak adına her türlü düşüncenin ifade edilmesi gerekmekte ve ifade özgürlüğünü kısıtlamayı, hatasızlık göstergesi olarak değerlendirdiğini belirtmektedir. Ayrıca sınırsız bir ifade özgürlüğünden ziyade, başkalarını

⁵³ Arslan, *Felsefeye Giriş*, s. 191.

⁵⁴ Talip Karakaya, "Varoluşçu Felsefede "Başkası ve Özgürlüğün Sınırı" Problemi", *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik*, Editör İsmail Serin, ASA Yayınları, Bursa 2010, ss. 82-84.

⁵⁵ Isaiah Berlin, "Two Concepts Of Liberty", *Isaiah Berlin Liberty: Incorporating Four Essays On Liberty*, Ed. Henry Hardy, Oxford University Press, 2nd Edition, New York 2002, pp. 166-181.

⁵⁶ Bayram, Mill'in ifade özgürlüğünü dört kategoride değerlendirmektedir. Öncelikle ifade özgürlüğünün sınırlandırmasını, doğruların yerini yanlışların alması olarak değerlendiriyor. İkinci olarak engellenen bir düşünce, doğrunun çok az kısmını içinde barındırıyor olabilir; bu da bizim doğrulara ulaşmamızı engeller. Üçüncü olarak, farklı görüşlerin olması fikirlere canlılık kazandırmaktadır. Son bölümde ise bazı fikirler doğru bile olsa, kendine yöneltilen eleştirilere cevap verebilmelidir. Bu minvalde bir gruplandırma yapıyor. (Detaylı bilgi için bkz. Yılmaz Bayram, "John Stuart Mill'de İfade Özgürlüğü", *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2013, C. 15, S. 3, ss. 119 - 121.)

etkileyebilme özelliğinden hareketle, ifadenin sınırlandırılabilceğini de belirtmektedir.⁵⁷

1. 2. 4. İyi Kötü Sorunu

Ahlâk konusunda yapılan tartışmaların ve ahlâki değerlerin kaynaklarından birisi de “iyi-kötü” kavramının analizidir. Ahlâk, insan ilişkilerini iyi (=doğru), kötü (=yanlış) perspektifinde incelemektedir. Ahlâk felsefesi de “iyi olanın ne olabileceği” ya da “kötü olanın ne olabileceği” ile ilgili araştırmalar etrafında şekillenmektedir.⁵⁸ Bir şeyin iyiliği ya da kötülüğü, o şeyin doğasından kaynaklanabileceği gibi o şeye yüklenen değer duygularıyla da ilişkilidir.⁵⁹ Türkçede, “istenilen özellikleri taşıyan ve insanlar için yararlı olanı istemek”⁶⁰ şeklinde anlamlara sahip olan “iyi” kavramı, ahlâki bakımdan da ahlâkın hedefine uygun hareket etmeyi, bir işin doğasına ve özüne uygun hareket etmeyi de içine almaktadır.⁶¹ Ahlâk üzerine yapılan temellendirmelerde “iyi”nin karşısında yer alan “kötü”lük kavramı ise olumlu bir edim olarak algılanmaz. Cevizci, kötülüğün olmasını, gereken bir iyiliğin ortadan kalkması durumu olarak açıklamaktadır.⁶²

Ahlâk sorununa ilk kez çözüm arayanlar sofistlerdir. Ahlâk kavramını “iyi ve kötünün çatışması” olarak ele alan sofistler, “insan için iyinin ne olabileceği” arayışlarına; pragmatik bir yaklaşımla, yaşamında bahtiyar insanın başarılı olacağı

⁵⁷ Bayram, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 15, s. 119.

⁵⁸ C. Can Aktan, “Ahlâk ve Ahlâk Felsefesine Giriş”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 2009, C. 1, S. 1, s. 39.

⁵⁹ Mustafa Çevik, “Bir Ateizm Ahlâkının İmkânı Üzerine”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, C. 8, S. 1, s. 97.

⁶⁰ *Türkçe Sözlük*, s. 1126.

⁶¹ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1975, s. 101.

⁶² Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, 1. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 77.

tezinden hareketle “mutluluk” yanıtını vermişlerdir.⁶³ Antik Yunan düşünürlerinden Sokrates de iyi kavramını mutlulukla eş değerde görmektedir.⁶⁴

Hobbes, iyi ve kötü gibi değer yargılarının temelinde insan doğasının bulunduğuna işaret eder. Hobbes, insan istek ve arzularının yöneldiği şeyi, iyi olarak değerlendirirken; insan için olumsuz durum ifade eden şeyleri kötü olarak değerlendirmektedir. İyi ve kötü kavramları, kişinin hem biyolojik hem de psikolojik durumuna göre değişkenlik içerdiğinden, birisi için iyi olan diğeri için aynı şeyi ifade etmeyebilir. Bundan dolayı, Hobbes’un görüşlerinde kesinliği kanıtlanmış bir iyiden bahsedilemeyeceği gibi, kesinliği kanıtlanmamış bir kötünün varlığına da ulaşamaz.⁶⁵ H. Karagözoğlu, Hobbes’un düşüncesinde, insan doğasının içgüdülerle hareket ettiğini belirtmektedir. H. Karagözoğlu ayrıca, içgüdülerle hareket etmenin, insanı saldırgan yapabileceğini ve bu durumun insanı, her olayda kendi çıkarını öncelik tutarak hareket etmesi şeklinde bir eylemde bulunmaya yönelteceğini ifade etmektedir.⁶⁶ Jeremy Bentham ise insana zevk veren her şeyi iyi olarak değerlendirmekte ve acı veren şeyleri ise kötü olarak nitelendirmektedir.⁶⁷

Thomas Aquinas iyi kötü değerlendirmesini duygular üzerinden ele almış ve onu basit ve çetin arzular olmak üzere ikiye ayırmıştır. O, iyi ve kötü kavramlarına insanın yapıp ettiklerinden dolayı anlamlar yüklendiğini, ahlâki bakımdan duyguların iyi kötü ayırımına tabi tutulamayacağını belirtmektedir. A. Yazıcı, Aquinas’ın bu durumunu, insanın içinde bulunduğu psikolojik duruma göre iyi kötü değerlendirmesini yaparak bir duygu tercihinde bulunduğunu belirtir.⁶⁸ Nietzsche de çeşitli dillerde iyi kavramının etimolojik araştırmasını yapmış ve iyi kavramının genel olarak “asilzade”, “soylu” “güzel” gibi kavramlarla karşılandığını

⁶³ Fatih Türe, “Antik Liberalizm Mi Yoksa Modern Sofizm Mi?”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2006, S. 11, s. 29.

⁶⁴ Hasan Ocak, “Bir Ahlâk Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlkçağ’dan Ortaçağ’a Evrimi”, *FLSF*, 2011, S. 11, s. 80.

⁶⁵ Thomas Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, Çev. Semih Lim, 6. Baskı, YKY, İstanbul 2007, s. 53.

⁶⁶ Hümevra Karagözoğlu, ““Homo Homini Lupus”: Thomas Hobbes’un Ahlâk Felsefesi Üzerine”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, C. 30, S. 1, s. 242.

⁶⁷ Aktan, Agm., C. 1, s. 46.

⁶⁸ Aslı Yazıcı, “Thomas Aquinas’ın Duygu Felsefesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, S. 38, ss. 24-26.

belirlemiş ve iyinin olumlu bir anlama sahip olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Farklı düşünürlerce iyi ve kötünün ne olduğu ile ilgili tanımlamalar yapılmış ve ortak bir iyi ile bunun karşısında duran mutlak bir kötünün varlığına dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

1. 2. 5. Mutluluk

Ahlâki davranışlarımızda en yüksek iyiye ulaşmak, mutlulukçu (Eudaimonist) ahlâk öğretilerinin nihai hedefini oluşturmaktadır.⁷⁰ Felsefenin ortaya çıkmasıyla birlikte, mutluluğun nasıl olması gerektiği ile ilgili söylemler düşünürlerin önemli bir sorunu olarak devam edegelmiştir. Düşünce tarihi açısından mutluluk kavramı, Demokritos ile birlikte ahlâk felsefesinin bir edimi olmuş ve insanın ulaşması gereken bir hedef olarak açıklanmıştır. Mutluluk anlayışı, Antik Yunan'ın ilk dönemlerinde bireyci bir tutum sergilerken; Eflatun ve Aristoteles gibi düşünürlerle birlikte toplumcu bir mutluluk anlayışına dönüşmüştür.⁷¹ İlk çağ düşünürlerinde olumlu bir anlama sahip olan mutluluk kavramı, aynı dönem düşünürlerinden Hegisias'da bilgi ve erdem sahibi dışında gerçek mutluluğa erişilemeyeceği anlayışıyla karşılık bulmaktadır.⁷² İslam dünyasından Farabi de mutluluk konusunda Aristoteles ve Eflatun'un takip ettiği yoldan gitmekte ve mutluluğa erişilmesi için ahlâki bir olgunluğun gerekliliğine işaret etmektedir.⁷³

⁶⁹ Ayşe Sevinç, *Friedrich Wilhelm Nietzsche'nin Ahlâk Görüşü*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, ss. 49-50.

⁷⁰ Sümeyye Çakıcı, *Kutadgu Bilig'de Mutluluk İle Ahlâk İlişkisi (Psikososyal Bir Analiz)*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Üniversitesi Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2015, s. 72.

⁷¹ Hasan Ocak, "Kınalızade Ali Efendi'de Mutluluk Ahlâki Kavramının Felsefi Temelleri", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, S. 1, s. 124.

⁷² Agm., S. 1, s. 84.

⁷³ Erwin I. J. Rosenthal, *Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi*, Çev. Ali Çaksu, İz Yay., İstanbul 1996, s. 178.

Felsefe tarihi bir bakıma mutluluğa erişmenin farklı yollarının denendiği çetrefilli bir yoldur. Biricik olanın en iyi olarak değerlendirildiği ve hayatın gayesinin en yüksek hazza ulaşmak olduğunu açıklayan hazcılar (hedonistler)’a göre mutluluk, haz veren her şeydir. Stoa felsefesinde ise mutluluk erdemle eşdeğerde tutulmaktadır.⁷⁴ Ortaçağdaki mutluluk anlayışı uhrevi bir nitelik kazanırken, Rönesans’la birlikte mutluluğa bu dünyada da ulaşılabileceği fikri yayılmaya başlamıştır. İngiliz yazar ve devlet adamı Thomas More, *Ütopia* adlı eserinde insanların nasıl mutlu olabilecekleri ile ilgili çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir.⁷⁵ G. Birinci, insanlarda mutluluk arayışının insanın var olmasıyla beraber süregeldiğini, devletler tarihi açısından da John Locke’un etkisi açıkça sezilen Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin (1776) ilk maddesinde de mutluluğun ve güvenliğin bütün insanların hakkı olduğu şeklindeki bir ifadenin mevcudiyetini belirtmektedir.⁷⁶

1. 3. AHLÂK YAKLAŞIMLARI

İnsanların yaptığı davranışların toplum tarafından kabul edilmesi ya da edilmemesi durumunda ahlâki ilkeler belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda insanın doğası gereği doğuştan iyi ve kötü olduğuna dair iki görüş mevcuttur. Voltaire, “CandideouI’optimiste” isimli masalında bu iki kavrama da yer vermekte ve iki kavramın farklı yönlerini ele almaktadır. Voltaire, iyi kötü değerlendirmesinde, insanların doğuştan iyilik yüklü olarak doğduklarını ve sonradan kötülüklerle karşılaştıklarını belirtmektedir. Aydınlanma düşünürleri de insanın mutlu olabilmek için ahlâki bakımdan iyi ve doğru davranışlarda bulunabileceğini belirtmektedirler. Aydınlanma düşünürleri, bunun hangi ahlâki kriterlere göre yapılacağı noktasında birbirlerinden ayrılmaktadırlar. İşte bu noktada düşünürlerin

⁷⁴ H. Hüseyin Bircan, *İslam Felsefesinde Mutluluk*, İz Yay., İstanbul 2001, ss. 22-29.

⁷⁵ Thomas More, *Utopia*, Kaynak: http://www.planetpdf.com/planetpdf/pdfs/free_ebooks/Utopia_NT.pdf, (Erişim Tarihi: 09.11.2017), s. 103.

⁷⁶ Görkem Birinci, “Mutluğun Peşinde Olma Hakkı: Acaba Nedir?”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, C. 4, S. 2, s. 7.

görüşlerine göre şekillenen, farklı ahlâk kuramları devreye girmektedir.⁷⁷ Çalışmamızda da daha çok siyaset bilimci Mehmet Ali Ağaoğulları ve Türk felsefe profesörü Ahmet Arslan'nın ahlâka ilişkin görüşleri etrafında şekillenen, ahlâki sınıflandırmalar kullanılmıştır.

1. 3. 1. Genel Ahlâk Yaklaşımları

Ahlâk kavramının sınıflandırılmasında en fazla kullanılan yöntemlerden birisi olarak genel ahlâk yaklaşımları kullanılmakta olup, bu durum ahlâkın evrensel ve göreceli olup olmadığı ile ilgili görüşleri içermektedir. Bu yaklaşım, aynı zamanda ahlâk kavramının çerçevesini çizmede kullanılan yöntemleri de içerisinde barındırmaktadır. Genel ahlâk yaklaşımlarındaki görüşler, ahlâkın etik kavramı ile olan ayrımının yapılmasında geçerli olan normların belirlenmesinde de önem arz etmektedir.

1. 3. 1. 1. Evrenselci Ahlâk Yaklaşımı

Antony Ashley, Francis Hutcheson ve Kont Shaftesbury gibi İskoç filozoflarının şekillendirdiği bu yaklaşımda, doğuştan evrensel ahlâk yasalarına ulaşmanın zor olmadığı dile getirilmektedir. İlk zamanlar Diderot ve Voltaire de bu düşünceye sahip çıkmalarına karşın, bütün düşüncelerin deney ve gözleme dayandığı anlayışıyla doğuştan getirilen ahlâk düşüncelerini bağdaştıramazlar. Voltaire ise insanın aklını kullanmasını zamanla öğrendiğini belirtmektedir. Voltaire, bu durumdan hareketle insanın düşüncesinin çıkış noktasının duyumlardan kaynaklandığı sonucuna varmaktadır. Voltaire ayrıca, ahlâki kuralların toplumlara ve ülkelere göre değişiklik göstermesindeki anlayışa karşılık;

⁷⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları vd., *Kral – Devletten Ulus – Devlete*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2017, ss. 259 – 260.

insanlara Tanrı tarafından verilmiş içgüdüler ile nihayetinde insanların uzlaşabilecekleri evrensel ahlâk yasalarına ulaşabileceklerine inanmaktadır.⁷⁸ Bir deist olan Voltaire'nin, Hristiyanlığa hücum etmesinde akıl dininin gereklerine inanmış olması etkilidir. Voltaire, Tanrı'yı ahlâk kavramının merkezine koyarak Tanrı ve ölümsüzlüğe olan inancın, toplumu bir arada tuttuğunu belirtmekte ve ahlâki ilkelerin doğuştan olmayıp, sonradan belli bir zaman diliminde insana verildiğini belirtmektedir.⁷⁹ Diderot da "Supplement au voyage de Bougainville"de ahlâk kuralları bakımından farklı olan Tahati toplumu ile Avrupa topluluklarını incelemiştir. Diderot, bu incelemesi neticesinde farklı anlayıştaki ahlâk yasalarına sahip toplumların varlığının, evrensel ahlâk yasasına ulaşmamıza engel olmadığını belirtmektedir. Voltire ve Diderot aynı düşüncede birleşerek, erdem kavramını "iyilikseverlik" olarak ele almaktadırlar. Buradaki iyilikle kastedilen toplumun yararadır. Erdemli olma görüşüne D'Alembert de katılmakta ve iyi insanı oluşturmak için filozofun toplumu dönüştürme görevinin önemine değinmektedir. Filozofların erdemle bağdaştırdıkları ahlâki ilkeleri sadece belli bir toplumun dönüşümü değil, tüm insanlığın dönüşümüne işaret etmektedir.⁸⁰

1. 3. 1. 2. Göreceli Ahlâk Yaklaşımı

Maddeciliğin yayılmasında etkin rol oynayan Alman kökenli Fransız filozof D'Holbach ve Aydınlanma Çağı'na önemli katkıları olan Fransız filozof Helvetius gibi düşünürler başta olmak üzere, bu yaklaşımı savunanlar, insanın iyi ve kötü huylarını doğuştan getirmediğini belirtirler. Tezlerinin doğruluğu için, dünyanın farklı toplumlarında değişik ahlâki görüşlerin olmasını dile getirirler. D'Holbach'a göre insanı davranışa yönelten olgu insanın kendini sevmesi ve kendi çıkarları için hazza yönelmesidir. D'Holbach ayrıca insanın ne doğuştan iyilikle doğduğunu ne de sonradan insana bir iyilik yakıştırması yapılabileceği görüşünü savunmaktadır.

⁷⁸ Ağaoğulları vd., *Kral – Devletten Ulus – Devlete*, ss. 261 – 264.

⁷⁹ Tuğçe Türkmenoğlu, *Jean Jacques Rousseau'da Özgürlük Sorunu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 8.

⁸⁰ Ağaoğulları vd., *Kral – Devletten Ulus – Devlete*, ss. 265 – 268.

Helvetius ise konuya farklı yaklaşmaktadır. Helvetius, ahlâkçıların sürekli olarak insanların kötülüğünden yakınmalarının, onların ahlâk konusundaki öğretilere ne kadar yabancı olduklarını ortaya koyduğunu belirtmektedir. Helvetius son tahlilde, insanların kendi çıkarlarına uygun gelen şeyleri iyi olarak algıladıklarını da belirtmektedir.⁸¹

Hume da D'Holbach ve Helvetius gibi düşünmekte, insanın kendi çıkarlarının toplumu yönlendirdiğini belirtmektedir. Öyleyse insan hayatta kalmak ve güven içinde yaşamak istiyorsa, topluma katkılar sunmak zorundadır. Bu örnek aslında insanların kendi çıkarları için toplumsal normlar oluşturduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İskoçyalı filozof Hume, insanın kötülük yapmasını ya da toplumsal kurallara ayak uyduramamasını, insanın kendi çıkarlarının farkında olmadan yaptığı işler olarak yorumluyor. D'Holbach da Hume gibi düşünüp, çıkarları için toplumu oluşturan insanların, yine kendi güvenlik ve diğer yaşamsal faaliyetler için erdem adı altında ahlâki normlar oluşturduğunu dile getirmektedir. İnsanlara bu normların nasıl oluşturulduğunu anlatmak da filozoflara düşmektedir. Filozofların ise bu işi, eğitim ve yasalar aracılığıyla anlatmaktan başka çareleri görünmemektedir.⁸²

Hangi ahlâki yaklaşım olursa olsun Aydınlanma filozofları, burjuvazinin bireyci toplum anlayışını savunmakta ve yeni bir toplumsal dönüşümü başlatmayı hedeflemektedirler. Bu işlemin başarıya ulaşması için de erdem adı altında ahlâk kavramına vurgu yapmaktadırlar. Dünyanın belirli teknolojik gelişmesini erdem - ahlâk ilişkisi bakımından açıklayan Aydınlanma filozofları gibi, dünyanın bu denli çıkar ilişkisi hengâmına gelmesinde, kötülüklerin etkili olduğunu belirten İngiliz düşünür Felemenkli Bernard de Mandeville'nin fikirleri de önemlidir. O insanların çıkarlılığına olumlu bir anlam yüklemektedir. Ona göre açgözlü insanlar olmasa ve herkes rahatını düşünüp yeni yatırım yapmasa bu kadar çalışan insan işsiz kalacak ve toplumda huzursuzluk baş gösterecektir. Mandeville'ye göre toplumun gelişmesi için erdem yerine bencilliğin ön plana çıkartılması gerekmektedir.

⁸¹ Ağaoğulları vd., *Kral – Devletten Ulus – Devlete*, ss. 269 – 271.

⁸² Age., ss. 272 – 274.

Mandeville'nin burada vurguladığı aslında kapitalizm toplumunun bencillik üzerine nasıl kurgulandığını ortaya koymaktır.⁸³

1. 3. 2. “İyi” Sorunu Üzerine Ahlâk Yaklaşımları

Ahlâk ile ilgili teorilerin oluşmasında belki de en etkili yaklaşımlardan birisi “iyi ve kötü” kavramlarının nasıl bir planda ele alınacağı ile ilgili varsayımlardır. Bu kavramların tanımlarının net olarak yapılamamasındaki güçlük, beraberinde ortaya konan durumların da nasıl sonuçlanacağı ile ilgili güçlükleri de ortaya çıkarmaktadır. Ahlâkın iyi ve kötü üzerine nasıl konumlanacağı ile ilgili bilgiler, önceki ahlâk yaklaşımları bölümlerinde yer almaktadır. Burada ahlâkın “iyi” kavramına atfedilen öznel ve nesnel bakış açılarıyla ilgili görüşlere yer verilecektir.

1. 3. 2. 1. Nesnelci (Objektivist) Ahlâk Yaklaşımı

İyi'nin Tanrı tarafından istendiği ve ahlâki doğruların nesnelliğinin ön plana çıktığı bu yaklaşımın öncüleri Sokrates ve öğrencisi Platon'dur.⁸⁴ Sokrates'in amacı, insanların ahlâki bakımdan erdemli olmalarını ve insanların kendi çıkarlarını devlet çıkarlarından üstün görmeyen bir yurttaş profili sergilemelerini ortaya çıkarmaktı. İnanıldığı fikir uğruna ölümü göze almış birisi⁸⁵ için erdem en büyük kaynaktır. Sokrates, bunu yaparken de birilerini rahatsız etmekten geri duramazdı. O hayatın gayesi olan mutluluğa erdem sayesinde ulaşılacağına inanmış, iyiliğe maddi üstünlüklerle değil, bilgiyle varılabileceğini savunmuştur. Bu amaçla erdem ile bilginin özdeş olmasını istemiş ve bilgiye ahlâksal bir anlam yüklemiştir.

⁸³ Ağaoğulları vd., *Kral – Devletten Ulus – Devlete*, ss. 275 – 277.

⁸⁴ Mehmet Türkeri, “Bazı Ahlâk Teorileri Açısından Fahrettin Razi'nin Ahlâk Anlayışı”, *İzmir D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, S. 12, s. 68.

⁸⁵ Platon, *Sokrates'in Savunması*, Çev. Niyazi Berkes, 2. Baskı, Milenyum Yay. İstanbul 2015, s. 71.

Sokrates, erdemli kişiyi bilgiye (episteme) ulaşan kişi olarak tanımlamakta ve doğru bilginin insanı doğru eylemle beraber, ahlâklı davranışa yönlendireceğini belirterek; kötülüğün bilgisizlikten kaynaklandığını ve kötülük sahibi kimselerin istese bile erdemli davranışta bulunamayacağı sonucuna ulaşmıştır. Sokrates, ayrıca erdemın öğrenilebilir ve öğretilabilir bir yanının olduğunu belirterek, erdeme herkesin ulaşabileceğini belirtmiştir. Sokrates'in bu görüşü, erdemi sadece aristokratlığa (soyluluğa) ya da zenginliğe bağlayan düşünceye karşı da bir savunudur.⁸⁶

1. 3. 2. 2. Öznelci (Subjektivist) Ahlâk Yaklaşımı

Thomas Hobbes'un felsefî görüşünü açıkladığı Leviathan isimli eserinde, Hobbes'un ahlâk öğretilerini de görmek mümkündür. Varlık alanını madde ile çerçeve içine alması ve madde dışına çıkanları felsefe dışına çıkarıp reddetmesi, onun maddeci biri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu bakımdan bilimin kesinliğine inanan Hobbes, maddeci olmasına rağmen Tanrı'yı da inkâr etmez ve Tanrı'nın felsefe konusu olamayacağı görüşünü de yadsımaz. Ona göre insan aklı sınırlıdır, Tanrı gibi sonsuz bir kudreti tasavvur edemez.⁸⁷ Evrenin bir parçası olarak gördüğü insanı, diğer varlıklardan üstün tutmakta ve ahlâk felsefesinin doğuşunu, insan doğasıyla açıklamaktadır. İnsanı ahlâki açıdan sorgulamak için de insanın irade özgürlüğüne sahip olması gerektiğini savunan Hobbes, ahlâki durumun kaynağının üç aşamadan oluştuğunu belirtir. Bunlar, insanların sahip olduğu doğal yapı, her insanın doğuştan eşit haklara sahip olması ve insanların kendi iradeleriyle yaptıkları sözleşmelerin varlığıdır. Ahlâki değerlerin, toplumun bekası için gerekli olduğunu belirten Hobbes, ortak bir değer sistemi olmadığını ve herkesin kendine uygun değerleri kabul edebileceğini savunmaktadır. Hobbes, ayrıca insanın doğa durumundan kurtulup, insanlar

⁸⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, 7. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2013, s. 144.

⁸⁷ Karagözoğlu, Agm., C. 30, ss. 216 – 218.

arasında belirli sözleşmelerle devlet mekanizmasının kurulması neticesinde, ahlâki öğretilerin daha nesnel bir hale geleceğini belirtmektedir. Hobbes, son tahlilde iyi ve kötü gibi kavramların kaynağının insan olduğunu açıklamakta ve insanda var olan bu duyguların psikolojik ve toplumsal olaylara göre şekillendiğini belirtmektedir.⁸⁸

Spinoza da Hobbes gibi ahlâki değerlerin varlığını öznelci bir yaklaşımla açıklamaktadır. İnsanın şeylere ilişkin değerlendirmesinde, gerçek ahlâklılığı kişinin çıkarlarına göre yaptığı eylem olarak görmektedir. Ona göre erdemden kasıt, insanın kendi varlığını koruması ve ona göre hareket etmesidir. Spinoza, insanların bireysel çıkarları ile toplumsal çıkarlarının çatışmaması gerekliliğini savunmaktadır. Spinoza, çünkü insanın tekâmülünün bu çatışmazlık sayesinde gerçekleşebileceğini inanmaktadır. Spinoza, bu noktada değerlerin temelinde Tanrı ya da doğa olduğunu da ifade etmekte ve insanın kendi eylemlerini belirleme noktasındaki zayıflığı dile getirerek, insanın davranışlarında ölçülü olmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. İnsanın varlığını devam ettirebilmesi için aklını kullanmasının gerekliliğine dikkat çeken Spinoza, en büyük erdem olarak insanın kendi önceliklerini belirlemesi ve kendisi için yararlı olanı tercih etmesi gerektiğini belirtmektedir.⁸⁹

1. 3. 3. Hedefe Yönelik Ahlâk Yaklaşımları

Farklı başlıklar altındaki ahlâk yaklaşımlarından, Machiavelli'nin ileride açıklanacak ahlâk anlayışını da içine alan ve yaklaşık beş yüz yıl kadar öncesinden günümüze kadar siyaset dünyasına damgasını vuran, günümüzdeki siyaset ve ahlâk tartışmalarında da etkin olarak kullanılan yöntemler bu bölümde ele alınacaktır. Ahlâkın bir ödev mi olması gerektiği ya da bir amaca yönelik mi olması gerektiği

⁸⁸ Karagözoğlu, Agm., C. 30, ss. 221 – 233.

⁸⁹ Mustafa Cihan, “Spinoza'nın İnsana Bakışı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004, C. 4, S. 2, s. 185.

ile ilgili görüşler; ahlâkın deontolojik ve hedonistik olarak farklı şekillerde algılanmasına sebep olmuştur.

1. 3. 3. 1. Deontolojik (Ödevci) Ahlâk Yaklaşımı

Kant'a göre bir eylemi ahlâki kılan, onun bir amaca yönelik olarak yapılmasında değil, bir ödev olarak yapılmasının altında yatan sırda gizlidir. Buradaki esas nokta, eylemin bir ödev dürtüsünden ve dürüstlük ilkesinden yararlanılarak yapılmış olmasındadır. Eylem yapmadaki amaçlarımız ve güdülerimiz bizi ahlâki davranmaya itmemektedir. Ahlâk başlı başına ve görüşlerimizden bağımsız bir olgudur. Ahlâkın temelinde insanın özgürlüğünü ve özerkliğini savunan Kant, bu kavramların akıl sahibi her insanın ahlâk değerlerinin temelini oluşturduğunu söylemektedir. Düşüncemize şekil veren evrensel mantık yasaları gibi eylemlerimize şekil veren, evrensel akıl yasalarının varlığı da mümkündür. Kant, ahlâk kurallarını iki temelde değerlendirmektedir. İlkinde matematikte olduğu gibi rasyonel kuralların varlığının olması gerektiğini; eğer ahlâk kuralları bütün rasyonel olan herkese uyma zorunluluğu getiriyorsa, bu varlıkların kurallara uymalarının tesadüfi olmadığını da ikinci tezinde belirtiyor.

Kant, insanları mükemmel şekilde hareket edecek varlıklar olarak tasavvur etmektedir. Kant'a göre evrensel nitelikteki ahlâki kuralları hareket noktası seçtiğimizde ve davranışlarımızda rasyonelliği yakaladığımızda, ahlâklı davranış sergilemiş olmaktadır.⁹⁰ Aklın verilerine uygun davranmak, bir ödev olarak ahlâki buyruğa itaat etmek, Kant'ın ahlâkının temel misyonudur.⁹¹ Kant'ın ifade ettiği rasyonel ahlâk açıklamasına İngiliz siyaset bilimci Edmund Burke karşı çıkmaktadır. Burke, bilgi ve ahlâk kavramlarının iç içe bir durumda olduğunu, ahlâki oluşumların aklın sınırlığından dolayı sadece akılcı nedenlerle açıklanamayacağını belirtmektedir. Burke, akıldan ziyade ahlâki durumun

⁹⁰ Mehmet Yüksel, "Etik Kodlar, Ahlâk ve Hukuk", *Hacettepe HFD*, 2015, C. 5, S. 1, ss. 14 – 17.

⁹¹ İlker Öktem, "Kant Ahlâki", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2007, C. 18, s.9.

oluşmasında tutkuların ve içgüdülerin daha etkili olduğunu belirtmektedir. Burke, güzellik, erdem gibi kavramların sırrına, akılla ulaşılamayacağını belirtmekte ve bu durum karşısında insanın kendi eksikliğini hissetmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁹²

Kant, bir eylemin ödev olmasını sağlayan şeyi, yasaya duyulan bir zorunluluğun eseri olarak görmektedir. Bu zorunluluğa sebep olacak ve ödev olarak algılanmasını sağlayacak olan yasalar, öznel eğilimlerden vazgeçilmesinin gerekliliğini ve nesnel bir eylemin nasıl yapılabileceğini ortaya koymaktadır. Yasanın koyduğu kuralları “buyruk” olarak nitelendiren Kant, bu buyrukların tamamen akla uygun olması gerektiğini belirtmektedir. Kant, bu buyrukları kesin ve koşullu olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Kant’ın savunduğu buyruk ise insana yükümlülük getiren ve insanda ödev bilinci oluşmasını sağlayan kesin buyruklardır. Kant tarafından idealize edilmeyen koşullu buyruklar ise ulaşılmak istenen hedefe bir araç olarak kullanılabilirler. Bu noktada saygı, sadece insanlara yöneltilen bir olgudur, bu durum şeylere yöneltilemez. Şeyler, insanda korku ve sevgi uyandırabilirken, saygı uyandırmazlar. İnsanda var olan isteme dürtüsününün bir yasaya bağlanması, insanın kendi koyduğu davranışlarına karşı gelebileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Kant, yasanın bütün varlıklar için geçerli ise ahlâki olduğunu ve oluşturulan bu yasaya saygı duyulması gerektiğini belirtmektedir.⁹³

Kant’ın felsefesinde, deontolojik ahlâk yaklaşımındaki ihtilaf noktası ise özgürlükler alanında ortaya çıkmaktadır. Bu çatışma, ahlâkın oluşmasını sağlayan özgürlük ile nedensellik anlayışını içinde barındıran tabiat anlayışı arasında yaşanmaktadır. Kant, bunlar arasında tercih yapabilmek için “istek” kavramını kullanır ve insan iradesinin istediğini yapıp yapmama özgürlüğüne sahip olduğunu belirtir. Kant, zorunluluk derecesindeki hayvansal istemeyi, duyunun etkisinde, fakat zorunlu olmayan hissi bir durum olarak ortaya koymaktadır. Kant, bu noktada insanın, faydalı olanı elde etme şeklindeki isteme formlarını kullanarak, bireyin

⁹² Fatih Duman, “Evrensellik ve Tarihsellik Arasında Edmund Burke - Ahlâkın / Siyasetin Felsefi Temelleri-”, *Muhafazakâr Düşünce*, 2009, S. 19 - 20, ss. 10 – 26.

⁹³ Yavuz Kılıç, 2015, “Kant’ın Etik Görüşünde ‘Değerli Eylem’in Olanacağı”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, S. 22, ss. 93-100.

tercihte bulunabileceğine dikkat çeker. İnsan, akli ile yönlendirilmiş bir isteme formunda, nedenselliği terk edip özgürlüğe ulaşacak ve artık bu istek, iradeye dönüşecektir. İnsanın, ahlâkın temeli olan özgürlüğe kavuşması, ancak aklını kullanması ve hayvani özelliklerinden kurtulmasıyla oluşacaktır.⁹⁴ Yukarıdaki açıklamalar ışığında, konumuz açısından Kant'ın ahlâk felsefesi de üç temel üzerinden değerlendirilebilir. İnsanın aklını kullanarak, ahlâk metafiziğini insanın doğasına yerleştirmek, ahlâki bakımdan öznelliği savunmak ve evrensel ahlâk yasalarının geçerliliğini ispatlamak için sadece rölativizmi değil, ahlâki şüpheciliği aşmayı hedeflemektedir.⁹⁵ Kant'ın öğretileri şeklinde gelişen ödevci ahlâk yaklaşımında, bireyin belli hedefler (ki bunlar yasalar ya da değerler) doğrultusunda koşullanması ve ona göre davranış sergilemesinin önemi ortaya konmaktadır.

1. 3. 3. 2. Sonuçcu Ahlâk Yaklaşımı

Sonuçcu ahlâk yaklaşımı içerisinde, günümüz Batı toplumlarının ahlâksal, siyasal ve hukuksal yaklaşımlarının temelini oluşturan ve İngiliz düşünürlerince çerçevesi çizilen faydacılık teorisi ele alınacaktır. Faydacılara göre, insan doğası “haz ve acı” olmak üzere iki kavramın egemenliği altındadır. Amaçları, insan doğasındaki faydayı ve hazzı arttırmaktır. Düşüncenin kökeni antik Yunan düşünürlerinden Epikür ve Aristippu'un hedonist ve yararçı düşüncelerine dayanan bu sistemin asıl temsilcisi, toplum reformcusu olarak anılan İngiliz filozof Jeremy Bentham'dır. Bu noktada sonuçcu ahlâk yaklaşımı, Hobbes'un sadece kendini düşünen bencil ve bireyci hazcılığıyla da aynı sisteme sahiptir.⁹⁶ Yararcılara göre ahlâkın gözlenebilir olması gerekmekte ve gözleme dayanmayan bir sistemi kuşkuyla karşılamaktadırlar. İnsan davranışları gözlemlendiğinde baştan sona mutluluğa ve hazza ulaşmak gibi bir amaçla donatıldıkları ve yararcıların çıkışı

⁹⁴ M. Sait Duran, 2017, “Kant'ın Ödev Ahlâkı Üzerine”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 2017, C. 6, S. 6, ss. 61 - 62.

⁹⁵ Agm., C. 6, ss. 79 – 80.

⁹⁶ Ahmet Gürbüz, “Utilitarianism (İngiliz Yararcılığı) ve Batıdaki Sosyo-Politik Etkileri”, *TAAD*, 2013, S. 12, s. 65.

noktasının bu olduğu gözden kaçmamaktadır. Bentham'a göre haz ve mutluluk hesaplanabilir kavramlardır. Bu olgular yanlış hesaplandığında felakete de götürebilmektedir.⁹⁷

Bentham'ın ahlâk teorisinin temeli, hazcılığa dayanan hedonizmdir. Psikolojik ve ahlâki olmak üzere ikiye ayrılan hazcılık; Bentham'ın ahlâk öğretisinde psikolojik hazcılık şeklinde karşılık bulmakta ve insan doğası gereği acıdan kaçma ve hazzâ yönelme eğilimiyle ifade edilmektedir. Bentham, gözleme dayanmayan bir öğretinin gerçek olamayacağını savunurken, kendisini ahlâkın Newton'u olarak görmektedir. Hazzın iyi olduğu yönündeki savunusu onu, hedonist ahlâkçı konumuna getirmiştir. Bentham'ın ahlâk teorisi, Kant'ın iyi ve kötünün değerlendirmesinde ödevi esas alan ahlâk teorisinin zıddıdır.⁹⁸ Ekonomist ve tarihçi özellikleriyle bilinen İskoç filozof Hume da bu konuda insan bilimlerini diğeri bilimlerin kaynağı olarak görmekte ve pozitif bilimlerin doğruluğu için deney ve gözlemin zorunluluğundan bahsetmektedir. Ahlâki, insan doğasının bir parçası olarak gören Hume, tüm insanların zihin ve duygu gibi faaliyetlerinde, benzer özellik göstermelerinin gerekliliğini savunmaktadır. Buradan insan doğasının evrenselliğinden hareketle, evrensel ahlâk ilkelerine ulaşabilmektedir. Bu varsayımdan, bütün eylemlerin temelinde duygu ve idrak olmak üzere iki temelin varlığına ulaşabilmektedir. İnsan ve hayvan doğası arasındaki benzerliklere vurgu yapan Hume, insan doğasının iyiye yönelmiş ve kamusal faydayı ön plana çıkardığını belirterek; ahlâkın toplumsal, milli ve kişisel düzenleyici rolü olduğunu savunmaktadır.⁹⁹

Bentham'ın hazcı ve hedonistik ahlâk anlayışı, Mill'de mutlulukçu ahlâk anlayışına dönüşmektedir. M. Aydın, Mill'in faydacı ahlâk anlayışını, bu anlayışa karşı yapılan eleştirilere cevap verdiği "Utilitarianism" isimli eserinden öğrenildiğini dile getirmektedir. Kitapta, ahlâk felsefesinde en yüksek iyinin ne olduğu ve en yüksek iyinin doğasının açıklandığı iki bölüm vardır. Mill'e göre, en

⁹⁷ Gürbüz, Agm., S. 12, ss. 69 – 70.

⁹⁸ E. Çağla Yıldız, *Jeremy Bentham'ın Ceza Teorisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, ss. 13 – 19, Kaynak: acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/26518/tez.pdf (Erişim tarihi: 14.05.2017).

⁹⁹ Emin Çelebi, "David Hume'da İnsan Doğasının Evrenselliği Temelinde Ahlâk Problemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2011, C. 8, S. 1, ss. 657 – 665.

yüksek mutluluk ilkesinde hazzın varlığı ve acının yokluğu vardır. Bu iki durum bireyi mutluluğa götürecek formüldür. Mill, fayda ilkesinin gerçekleşmesinin üç basamak halinde gerçekleşeceğini savunur. Öncelikle fayda ilkesinin deney ve gözlemlerle görünür kılınacağını ve yönteminin de bu olacağını açıklar. Mill, bu savunusuyla ahlâkın sezgiyle algılanabilecek bir kavram olduğu görüşünde olanlara karşı çıkmaktadır. Mill, fayda ilkesinin doğrudan kanıtlamanın olabilirliği tezi üzerinde de yoğunlaşmaktadır. Bu düşüncesini, hekimlik sanatının iyi olarak algılanması örneğinden hareketle açıklamaktadır. Mill, hekimlik sanatındaki iyiliğin temel noktasını, hekimlik sanatının insan sağlığına olan olumlu katkısından kaynaklandığı görüşüyle açıklamaktadır. Ona göre bir şeyin iyi olarak kabul görmesi, iyi olduğu doğrudan kabul görmeyen şeyleri de anlamlandıracaktır. Son basamakta, bir şeyin görünür kabul edilebilmesinin, herkes tarafından görünür olması örneğinden hareketle, mutluluğun da arzu edilebilir bir yanının olduğunu açıklamaktadır. Bu şekilde mutluluğa sebep olacak fayda ilkesinin de arzu edilebilirliğini ispatlamaktadır. Mill, insanların mutluluk dışında da sağlık, para, güç gibi başka erdemlere sahip olmak istediklerini ancak; bunların mutluluğun yerini almak için değil, mutluluğa ulaşmak için birer araç olabileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte bazı erdemlerin zamanla mutlulukla eşdeğer tutulabildiğini ve ona sahip olmakla mutlu olunacak algısının bireyde oluşabileceğini belirtmektedir.¹⁰⁰

Mill, insan davranışlarını haz ve acının yönlendirdiğini, insanın haz veren şeylere yöneldiğini ve acıdan kaçtığını belirtmektedir. Toplum mutluluğuna da değinen Mill, bunun üç aşamalı bir durumla çözülebileceğini savunmaktadır. İlk aşamada bireyler davranışlarında faydacılık ilkesini her zaman öncelikli bir konumda tutmalıdırlar. Daha sonra bireyler davranışlarını gerçekleştirirken kısa ve uzun vadeli sonuçlarını göz önüne almalıdırlar. Son aşamada ise toplumdaki bireylerin eşitliği ve herkesin mutluluğu mihenk taşı olmalıdır. Özgürlük, değer,

¹⁰⁰ John Stuart Mill, *Faydacılık*, Çev. Nazmi Coşkunlar, Meb. Yay., İstanbul 1986, s. 1 – 56. -
Metin Aydın, “John Stuart Mill’in Faydacı Ahlâkı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,
2013, C. 15, S. 28, ss. 144 – 152.

karakter, devlet, adalet gibi kavramlar; mutluluğun esas alındığı bir sistemde tamamlayıcı unsurlar olarak görülmektedir.¹⁰¹

Çalışmamız açısından Machiavelli de hükümdarlar özelinde yöneticilerin sonuçcu ahlâk yaklaşımında olduğu gibi, verecekleri kararlardaki tutumlarını, ahlâki olmaktan çok milletlerinin faydasını ve kendi iktidarının devamını sağlama yönünde kullanmalarını istemektedir. Şunu da unutmamak gerekir ki; Machiavelli'nin hükümdarlar açısından savunduğu sonuca endeksli ahlâk anlayışına karşılık; aynı Machiavelli, halk açısından da çıkarsız ve ideal ahlâki ilkelerin varlığını savunmaktadır.

1. 4. SİYASETİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

İnsanların sosyal bir varlık olarak bir arada yaşamalarının gerekliliği yadsınamaz. Bir arada yaşamın gerekliliği ve sınırlı olan kaynakların belirli kurallara göre paylaşımı, beraberinde belli bir hayat düzeninin varlığını da getirmektedir.¹⁰² Bilindiği üzere Batı dünyasının temeli Antik Yunan'a dayanmaktadır. Antik Yunan'daki Sokrates'in ünlü sorusu "Adalet Nedir?" ile başlayan süreç, günümüze kadar uzanan zaman diliminde siyaset felsefesinin temelini oluşturmakta ve insanlığın ebedi sorunu olarak güncelliğini korumaktadır.¹⁰³ Tarihin derinliklerine inildiğinde örgütlü toplumlarda, filozoflar doğrudan düşüncelerini belirtmeden önce de itaat, otorite ve adalet gibi kavramlar hakkında insanların bilgi sahibi olduklarını, yazılı ve sözlü kaynaklardan öğreniyoruz.¹⁰⁴ D. Küçükkalp, siyaset felsefesinin amacının aynı zamanda "ideal bir siyasal düzenin nasıl olabileceği" sorusunun cevabını aramak olduğunu ve aklın ise bu minvalde, bizim için bir kılavuz görevi gördüğünü belirtmektedir.¹⁰⁵ Siyaset

¹⁰¹ Aydın, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, s. 166.

¹⁰² Cengiz Çuhadar, "Siyaset Kavramının Felsefi Kökenleri", *Dini Araştırmalar*, 2007, C. 10, S. 30, ss. 153-154.

¹⁰³ Gerald F. Gaus, *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*, Çev. Nihal Akdere, Phoenix Yay., Ankara 2016, s. 21.

¹⁰⁴ Tannenbaum, Schultz, Age., s. 28.

¹⁰⁵ Derda Küçükkalp, *Siyaset Felsefesi*, 2. Baskı, Dora Kitabevi, Ankara 2016, s. viii.

kuramı tarih boyunca sadece “Adalet Nedir?” sorusuna cevap aramamış, “özgürlük”, “eşitlik” ve “yetki” gibi kavramların cevaplarını da aramıştır.¹⁰⁶

Heywood siyaset kavramını, insanların yaşamlarını düzenleyen, bir arada yaşamanın koşulu olan kurallar koymak ve onları değiştirmek şeklinde açıklamaktadır.¹⁰⁷ Siyasetin doğası gereği ilişkisel bir yapısı mevcuttur. Bunun nedeni, insanların bir arada yaşama durumlarından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁸ Bu bağlamda siyasetin temelinde, “çatışma” ve onun karşısında siyasetin çözümleyicisi konumunda olan “işbirliği” kavramları, bir bütün olarak yer almaktadır. İnsanların farklı ihtiyaçlara ve değişik fikirlere sahip olmaları dolayısıyla, “çatışma ve işbirliği” olguları arasında zamanla oluşabilecek aşınmayı en aza indirmek için arayışlar sunmak, siyasetin temel görevlerinden biridir.¹⁰⁹

Köken olarak Arapça olan siyaset sözcüğü “at eğitimi, at bakıcılığı yapma manasındaki seyislik”¹¹⁰ gibi anlamlara gelmekte, Türkçede ise “politika, siyasa”¹¹¹ gibi kavramlarla karşılanmaktadır. Siyaset sözcüğüyle eş değerde kullanılan politika sözcüğünün kökeni ise Antik Yunan’a dayanmaktadır. Politika sözcüğü, Yunancadaki kent devleti anlamındaki “Polis” sözcüğünden gelmektedir. Ayrıca Yunancada “Politikos”, Latince “Politicus” ve İngilizcede “Politics” sözcüğüne bürünen bu kavram; kentin ve mevcut yönetim anlayışındaki, devletin kapsamındaki işlere dair her şeyi kapsamaktadır.¹¹² Siyaset sözcüğünün hükmetme sanatı olarak Polis’ten türediğini belirten Ağaoğulları, Polis’in tam anlamıyla kent devleti şeklinde yorumlanmasının yanlış anlaşılmalara sebebiyet vereceğini, farklı dönemlerde ve değişik kültürlerde de benzeri oluşumların görülebileceğini ifade etmektedir.¹¹³

¹⁰⁶ Gerald, Age., ss. 21-22.

¹⁰⁷ Heywood, Age., s. 24.

¹⁰⁸ Küçükalp, Age., s. 7.

¹⁰⁹ Heywood, Age., s. 24.,

¹¹⁰ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 19. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2002.

¹¹¹ *Türkçe Sözlük*, s. 1996.

¹¹² Yüksel Taşkın, “Siyaset Nedir?”, *Siyaset*, Ed. Yüksel Taşkın, 1. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2014, s. 25.

¹¹³ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan’da Siyaset Felsefesi*, 1. Baskı, Verso Yay., Ankara 1989, s. 1.

Siyaset sözcüğünün net bir tanımının yapılamamasında, gündelik dilde kullanılan anlam çokluğunun etkisi de büyüktür. Genellikle siyaset sözcüğünün tanımı yapılırken; coğrafi, tarihi, ekonomik olarak birçok faktör devreye girmekte ve nesnel bir tanımın yapılmasını güçleştirmektedir. Bu durum siyaset kavramına olumsuz bir anlam yüklemekte ve “kargaşa, şiddet, yalan” gibi sözcüklerle eş değer bir ifade algısına yol açmaktadır.¹¹⁴ Alman sosyolog Max Weber, bu durumun, devlet içindeki bazı grupların iktidarı paylaşmak için giriştikleri mücadelenin bir sonucu olduğunu belirtmektedir.¹¹⁵ Siyaset sözcüğünün olumsuz yapısını, İngiliz leksikografi (sözlükçü) Samuel Johnson “yükselme aracı” olarak görmekte, Amerikalı tarihçi Henry Adams da “nefretin karşı tarafa yansması” olarak değerlendirmektedir.¹¹⁶

1. 4. 1. Farklı Siyaset Tanımlarının Sınıflandırılması

Yukarıda “siyaset” teriminin kavramsal çerçevesi çizilmiş olup, buradan siyaset ile ilgili net bir tanımın yapılmasının güç olduğu kanısı ortaya çıkmaktadır. Bu çelişki, siyaset kavramının anlamındaki genişlik ile zamana ve mekâna göre farklı algılanmasında gizlidir. Bu amaçla yönetilenler üzerinde egemenlik kurma, yönetenin iktidarını oluşturmak ve sürdürmek noktasında neler yapması gerektiği ile ilgili tasarruflarda bulunması önem arz etmektedir. Ayrıca iktidarın sadece monarşilerde olduğu gibi tek kişinin hâkimiyetiyle sağlanamayacağı fikri etrafında farklı görüş ve düşünceler olduğu gibi, kamusal ve özel alan kavramları ışığında oluşan düşünceler minvalinde şekillenen siyaset tanımları da mevcuttur. Bu bölümde, siyaset kelimesinin açıklanmasında etkili olan kavramların açılımları, daha çok İngiliz siyaset bilimci Andrew Heywood’un yapmış olduğu sınıflandırma temel alınarak açıklanacaktır.

¹¹⁴ Heywood, Age., s. 24.

¹¹⁵ Ünal Akyüz, “Siyaset ve Ahlâk”, *Yasama Dergisi*, 2009, S. 11, s. 95.

¹¹⁶ Heywood, Age., s. 24.

1. 4. 1. 1. Tahakküm Kurma Şeklinde Gerçekleşen Siyaset Anlayışı

Politika kavramı bu anlayışta köken olarak, Antik Yunan'daki “şehir devleti” anlamına gelen “polis” sözcüğünden türemiştir. Bu şehir devletlerinden en büyüğü de Atina'dır.¹¹⁷ Atina demokrasisinin en değerli olduğu dönemde, halkın devlet yönetiminde görev aldığı bir dönüşüm yaşanmıştır.¹¹⁸ Ancak bu dönemde herkesin siyaset yapmasından ziyade, eğitilmiş ve bilgili kişilerin siyaset yapmasının daha uygun olacağı görüşü hâkimdir. Platon'un siyaset görüşünü en belirgin şekilde ortaya koyduğu ve ideal bir devletin varlık sebeplerini irdelediği kitabı şüphesiz Devlet adlı eseridir.¹¹⁹ Platon, devletin bekası için yönetici tutumlarının etkisinin büyük olduğunu belirterek, yöneticilerin doğuştan iyi bir yaratılışa sahip olmalarını ve yöneticilik bilgisi için uzun süreli bir eğitime tabi tutulmalarının gerekliliğini belirtmiştir.¹²⁰ Bundan dolayı Cassirer'de “Devlet” kitabının bir siyaset kitabından ziyade bir eğitim kitabı olduğu görüşünü dile getirir.¹²¹ Platon'daki bu anlayış kendisini, bilgi ve erdemli bir yönetici olan “Filozof Kral” öğretisine götürmektedir.¹²²

Doğulu siyaset bilimcilerden Nizamülmülk ise toplumu; reaya (halk), bürokrasi (devletin yönetilmesinde etkili olan memurlar) ve sultan (siyasal yetkiyi elinde bulunduran) olarak sınıflandırmaktadır.¹²³ Nizamülmülk, bu ayrımla yönetme yetkisini bir kişinin (sultan) denetimine vermekte ve yönetim anlayışı bakımından Platon'un filozof - kral tiplemesindeki yönetici idealine yakın bir çalışma yapmaktadır. Bu durum siyasetin tahakküm olarak nitelendirilmesinde otorite kullanımının kimlerde olduğu görüşünü ortaya çıkarmaktadır.

¹¹⁷ Heywood, Age., s. 26.

¹¹⁸ Taşkın, Age., s. 23.

¹¹⁹ M. Emin Ruhi, “Platon'un Devletin Kökenine İlişkin Görüşü ve Yansımaları”, *AÜEHFD*, 2005, C. 1, S. 1 - 2, s. 244.

¹²⁰ Tuncay Ceylan, “Siyaset Felsefesinin Temel Problemlerinden Biri ve Birlikte Yaşamının Koşulu Olan Adalet (Platon)”, *KKEFD*, 2006, S. 14, s. 173.

¹²¹ Ernst Cassirer, *Devlet Efsanesi*, Çev. Necla Arat, 1. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 73.

¹²² Taşkın, Age., s. 25.

¹²³ Kadir Canatan, “Geleneksel Siyaset Ve Devlet Felsefesinin Bir Yorumu Olarak “Siyasetname” - Büyük Devlet Adamı Nizamülmülk'ün Devletve Siyaset Anlayışı Üzerine-” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literatureand History of Turkish or, Turkic*, 2009, Volume 4 - 7, s. 203, Kaynak: https://www.academia.edu/24800116/Geleneksel_Siyaset_Felsefesi_Metni_Olarak_Siyasetname, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2017).

Nizamülmülk, bu doğrultuda yönetme işinin, ehil olan kişilerce yapılması gereken bir sanat olduğunu ifade etmektedir.

Heywood, Kanadalı siyaset bilimci David Easton'un yazılarında siyaseti incelemenin kökeninde devlet yönetimi ve bu bağlamda otoritenin nasıl sağlanacağı ile ilgili sorunun araştırıldığını belirtiyor. Easton, yazılarında toplumdan gelen baskılar neticesinde yönetimce cezaların ve ödüllerin topluma yansıtılması neticesinde, değer paylaşımının gerçekleşeceğini belirtmektedir. Easton, bu görüşüyle siyasetin toplum nezdindeki karşılığına farklı bir anlayış geliştireceğini de savunmaktadır.¹²⁴ Heywood, siyaseti değerlendirmenin aslında otoritenin kullanımını sorgulamak olduğunu dile getirmektedir. Bu görüş, siyasetteki oluşumun devlet eksenli bir örgütlenme biçimini ortaya çıkarmakta, devlet yönetiminde doğrudan görev almayan; aileler, iş grupları ve eğitim kurumları gibi pek çok toplumsal faktörün, siyaset dışı kalmasına neden olmaktadır. Belli bir grubun eline kalan devlet yönetimi, zamanla iktidarın yozlaşmasına ve iktidardakilerin amaçları uğruna, toplumu iç savaşa kadar götürebilecekleri bir duruma getirmeleriyle sonuçlanabilmektedir. Bu kerte de Heywood'un çözümü, siyaseti ve siyasetçiyi bitirmek değil; mevcut iktidarı elinde bulunduranları zaman zaman frenleyebilecek mekanizmalarla, siyasi devamlılığı sağlama yönündedir.¹²⁵

1. 4. 1. 2. İktidarı Elde Etmek ve Onu Devamlı Kılmak Noktasındaki Siyaset Anlayışı

Siyaset kavramı en geniş anlamı ile beşeri kaynakların üretiminden başlayıp, bunun nasıl ve nerelerde kullanıldığıyla ilgili merhaleleri araştırır bir olgular dizisidir. Bu durum siyaseti, hükümet ve devlet gibi kamu alanlarına sıkıştırmayıp; aileler, arkadaş çevreleri gibi küçük sosyal gruplardan başlayarak, ulusal ve uluslararası boyutlara ulaşan bir sosyal etkileşimin çehresi haline getirmektedir. Var olan kaynakların bölüşümü üzerine olan bu anlayışta, siyaset

¹²⁴ Heywood, Age., s. 26.

¹²⁵ Age., ss. 26-28.

olgusunun varlığına dikkat çekilmekte ve bu bağlamda yapılan mücadeleler ise iktidarın varlığını gerektirmektedir.¹²⁶ İktidarın varlığı da bireysel ve kurumsal olarak bir sonuca ulaşabilmek için gerekli olan; ekonomik, sosyal ve politik gücü hareket ettirebilme kabiliyetinde gizlidir.¹²⁷

Toplumun bütün katmanlarını harekete geçirmeyi amaçlayan Marksistler, iktisadi olan her şeyi siyasi olarak görmektedirler. Heywood Marksistlerin bu tutumunu, siyasetin merkezine sınıf mücadelesini temel değer alan ve sivil toplumu da buraya yerleştirmeye çalışan bir görüş olarak belirtmektedir.¹²⁸ Holloway ise devrimcilerin iktidarı ele geçirmek amacıyla yaptıkları mücadelenin, Marksist teori¹²⁹ ile çeliştiğini dile getirmektedir. Devrimciler, devleti kapitalist sınıfın bir aracı olarak görürler ve bu durum devlerin toplumsal çevreden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Holloway, Marksistlerin ise devletin kapitalist doğasını kabul etmelerine karşılık, devletin kapitalist ilişkilerini de yadırgadıklarını belirtmektedir.¹³⁰ Holloway da devrimciler ile Marksistler arasındaki bu çelişkiyi ve devletin kapitalist niteliğinden faydalanarak, iktidarı olmayan bir toplumun oluşturulmasının mümkün olmadığı kanaatine varmaktadır.¹³¹

Siyaseti sonu gelmez bir iktidar mücadelesi olarak gören öğretilerden birisi de Machiavelli'nin savunduğu, belirlenen hedeflere ulaşmak için gereken adımların atılması şeklindeki durumdur.¹³² Machiavelli, iktidar tartışmalarını somut temellere dayandırmıştır. Machiavelli, bu amaca ulaşmak için de bazı bedellerin ödenmesinin zorunlu olduğunu belirterek, iktidar mücadelesinde öne çıkardığı çıkar

¹²⁶ Heywood, Age., s. 32.

¹²⁷ Simon Blackburn, *The Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford University Press, New York 1996, p. 354, Kaynak: http://takfiknamati.tv/en/wp-content/uploads/2016/09/Simon_Blackburn_The_Oxford_Dictionary_of_PhilosoBookos.org_.pdf, (Erişim Tarihi: 19 Şubat 2018).

¹²⁸ Heywood, Age., s. 32.

¹²⁹ Marksizm: Ana öğretileri Karl Marks'ın düşünceleri etrafında şekillenen bir sistemdir. (Bkz. İ.V. Lenin, *Karl Marks –Marksizmin Kısa Bir Açıklaması ve Kısa Bir Biyografik Özeti*, Çev. Vahap Erdoğan, Eriş Yay., Ankara 2003, s. 15. Kaynak: <https://www.marxists.org/turkce/lenin/1914/karlmars.pdf>, (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2017) – Marksizm'de siyasi olayların belirlenmesinde, iktisadi ve sınıfsal güçlerin etkili olduğu varsayımı geçerlidir. (Bkz. Saul Newman, *Bakunin'den Lacan'a Anti-Otoriterizm ve İktidarın Altüst Oluşu*, Çev. Kürşad Kızıltuğ, 1. Baskı, Ayrıntı Yay., İstanbul 2006, s. 47.)

¹³⁰ John Holloway, *Change the World without Taking Power: The Meaning of Revolution Today*, Pluto Press, London, 2002, s. 9.

¹³¹ Age., s. 12.

¹³² Taşkın, Age., s. 29.

çatışmalarının gerçekçesini ortaya koymuştur.¹³³ Machiavelli, mevcut yöneticilerin iktidarlarını korumalarındaki meşruiyetin, güçlü bir siyasal iktidarla gerçekleşeceğine inanmaktadır. Machiavelli, bu minvalde güçlü yöneticilerin bu ideallerini; devletin ve toplumun savunduğu iyilik, adalet, namus gibi değerleri ön planda tutarak gerçekleştirebileceklerini savunmaktadır.¹³⁴

1. 4. 1. 3. Kamusal Kaynaklı Gelişen Siyaset Anlayışı

Bir olgudaki siyasi olan ile siyasi olmayan arasındaki fark, hayatın içerisindeki kamu ve özel alan ayrımlarını gündeme getirmektedir. Bu ayrımın nerede başlayıp, nerede bittiği ile ilgili çalışmalar, sivil toplum ile devlet arasındaki alana kadar indirgenmektedir. Heywood, Edmud Burke'ün "küçük müfrezeler" olarak nitelendirdiği özel alanı, toplumun tüm bireylerinden ziyade belli bir grup ya da tek tek bireylerin çıkarlarına odaklı olarak oluşturulmuş; sendika, özel işletme veya akrabalık grupları gibi organizasyonların faaliyetleri olarak değerlendirmektedir.¹³⁵ Genel kabul gören bir anlayış olarak siyaset, kamusal bir anlamla ifade edilmektedir. Bu şekilde siyaset kavramının anlamlarından birisi olan ve devlet işlerinin yürütülmesindeki kamusallığın varlığı ile bu kamusallık içinde gerçekleşen olayları ahlâki değerler süzgecinden geçirerek irdeleyebilmek, siyasete farklı bir açıdan bakmamıza sebep olmaktadır. Kamusal alan kavramı dönemlere göre farklı algılamalarla birlikte, tarihsel serüvende kesinliği üzerinde şüphe götürmeyen bir durumdur. Ancak "kamusal alan" kavramının günümüz literatüründe anlam kazanması, 18. yüzyılda Avrupa'da burjuvazinin ortaya çıkmasıyla daha da belirginleşmiştir.¹³⁶ Kamusal kavramı, TDK'ye göre "kamu ile ilgili"¹³⁷ gibi bir anlamda kullanılırken, kamusal alan kavramı Latince

¹³³ H. Bahadır Türk, "Niccolo Machiavelli", *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ed. H. Emrah Beriş, Fatih Duman, Orion Kitabevi, Ankara 2016, s. 343.

¹³⁴ Ahmet Kesgin, "Machiavelli and Machiavelianism", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 2015, S. 9, s.111.

¹³⁵ Heywood, Age., s. 28.

¹³⁶ Özge Çepni, *Kamusal Alan, Televizyon Ve Yeteneklerin Temsili: Yetenek Siziniz Türkiye Programı Eleştirisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, s. 14.

¹³⁷ *Türkçe Sözlük*, s. 1181.

“Publicus” kelimesine karşılık olarak kullanılmakta ve “devlete ait, umuma ait” gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁸ Kamusal alan ile ilgili görüşleri önem arz edenlerden birisi olan Amerikalı siyaset bilimci Hannah Arendt (1906 - 1975) ise bu kavramı, “insanların kendine has alanlarının dışındaki, bütün topluma ait olan, müşterek alan” olarak ifadesini bulmaktadır.¹³⁹

“Kamusal alan” kavramının içerisine toplumsal yaşama ait olan her şey girmektedir. Ülkedeki tüm yurttaşların kullanımına açık olan bu yerlerde, toplanma ve örgütlenme şeklinde eylemlerle, insanlar fikirlerini özgürce dile getirebilmektedir. Kamusal alan farklı alanlardaki etkinlikleri kapsayabilir. Eğer ele alınan konularda devlet meseleleri amaçlanıyorsa, siyasal bir kamunun varlığından söz edilebilmektedir. Kamu otoritesinin kaynağı da devletin tüm vatandaşlarıyla olan ilgisi ve kamusallıkla olan bağlantısındanadır. Bu noktada kamusal alandaki fikirlerin birleşimi olan kamuoyu fikri devreye girmekte ve kamuoyu da devletin egemen yönetim biçimlerine karşı bir eleştiri özelliği göstermektedir. Özellikle yukarıda belirttiğimiz kamuoyu ve kamusal alan söylemlerinin ortaya çıkışlarındaki benzerlikte, “kanaat” ve “kamuoyu” kavramları arasındaki ilişkinin varlığı, bu kavramların birbirinden ayrılmasını zorlaştırmaktadır.¹⁴⁰ Tarihsel olarak, Antik Yunan dünyasına kadar geçmiş olan bir kamusal kavramının, 18. yüzyıl Avrupa’da Aydınlanma Çağı’nın zirvede olduğu yıllarda, düşünce sistemindeki gelişmelerin onaylandığı ve reddedildiği yerler bakımından önemli bir işlev görmesi, siyaset kavramına zenginlik olarak yansımıştır.

Aslında kamu ile özel alan arasındaki noktada yer alan kamusal bağlamının, siyasete nasıl yön verdiğinin, tarihsel süreç içerisindeki serüveni de önemlidir. Bu durum etkisini kaybetmeden Antik Yunan’dan başlayıp günümüze kadar değişerek, farklı şekillerde toplumsal hayatta karşılık bulmuştur. Antik Yunan’da özel ve kamusal alan ayrımı nettir. Çünkü özel alan denince daha çok gündelik işlerin yapıldığı, kadın ve kölelerin içinde yer aldığı bir bölümlenme sahası

¹³⁸ Ülker Yükselbaba, *Habermas ve Kamusal Alan: Burjuva Kamusal İlkesinden, İletişimsel Kamusal Geçiş*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 55.

¹³⁹ Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, Çev. Bahadır Sina Şener, 8. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2016, s. 95.

¹⁴⁰ Jürgen Habermas, “Kamusal Alan”, *Kamusal Alan*, Çev. Meral Özbek, Ed. Meral Özbek, 3. Baskı, Hil Yay., İstanbul 2015, s. 95.

anlaşılmaktadır. Diğer tarafta ise özgür yurttaşların yer aldığı, fikirlerin değer bulduğu kamusal alan mevcuttur. Dönemin pazar yerleri olan agoralar, kamusal alanın en fazla yaşandığı yerlerdir.¹⁴¹ Bu dönemde kamusal hayata katılabilmek için yurttaş vasfına sahip olabilmek gerekmektedir. Bu dönemdeki kamu algısı, özel alan karşısında bir özgürlük alanıdır. Ülke için gerekli olan yasalar, normlar bu kamusal alanda alınan kararlar neticesinde hayat bulmaktadır. Antik Yunan'daki toplumsal oluşum, bir ideal olarak yüzyıllarca geçerliliğini korumuştur.¹⁴² Atina demokrasisindeki genel anlayışta; kadınların, göçmenlerin ve kölelerin yurttaş sayılmamalarına karşılık, profesyonel bir grubun varlığı olmadan bütün yurttaşların kendi kendisini yönetebileceği görüşü hâkimdir. Ancak o dönem filozoflarından Aristo ise yönetim işini yapacak kişilerin, sadece erdemli ve gerekli donanıma sahip aristokratlar arasından seçilebileceği görüşünü savunmaktadır.¹⁴³

Ortaçağ Avrupası'nda kilise ve öğretileri hâkim olmuş, kamusal alan daha çok saray ve kilise bağlamında devam etmiştir. Bu durum yönetim işlerinin daha çok kamusal alanda meydana gelmesine sebep olmuş ve zamanla, kamu ile kamusal kavramlarının birbirine karışmasına yol açmıştır. Yeni Çağ'a gelindiğinde Avrupa'da "burjuva" sınıfı ortaya çıkmış ve bununla birlikte kamusal alan kavramı, Antik Yunan'dan bu yana ilk defa tekrar önem kazanmıştır.¹⁴⁴ Fransız düşünür J. Jacques Rousseau, Atina demokrasisinde yer alan insanların, kendilerini erdemli bir şekilde ve sorumluluk bilinci içerisinde yönetmelerine hayrandır. Rousseau için sadece eşitlikçi yaklaşımlar değil, özgürlük kavramı da önem arz etmektedir. Bu düşünceler zamanla Rousseau'nun hayat felsefesi haline gelmiştir. Rousseau, devletin halkına karşı özgürlüğü güvence altına alma, maddi refahı ülke vatandaşlarına getirme ve eğitim meselelerini çözme gibi birtakım sorumlulukları olduğunu beyan etmiştir. Rousseau'nun bu idealleri, sosyalist düşüncenin şekillenmesinde ve sosyalizm temelli siyaset anlayışının, ahlâki ve kamusal bir niteliğe bürünmesindeki etkisini ortaya koymada etkili olmuştur.¹⁴⁵

¹⁴¹ Çepni, Agyk, s. 18.

¹⁴² Habermas, Agm., s. 60.

¹⁴³ Taşkın, Age., s. 32.

¹⁴⁴ Habermas, Agm., s. 60.

¹⁴⁵ Taşkın, Age., ss. 35 – 36.

Aydınlanma Çağı dediğimiz, günümüz Batı dünyasının temellerinin atıldığı bu dönemde bilimden sanata, felsefeden siyasete kadar birçok alanın düşünsel temellerinin oluştuğu bir zaman dilimi yaşanmıştır.¹⁴⁶ 18. Yüzyılın başlarında İngiltere’de kahvehaneler, Fransa’da salonlar burjuva entelektüellerinin toplandığı yerler bakımından önemlidir. Bu mekânlara farklı ekonomik statüde olan ve Aydınlanma dönemine düşünsel bakımdan yön veren kimseler gelmektedir. Edebiyattan sanata birçok eser ve düşünce, bu mekânlarda şekillenmekte ve piyasaya sürülmektedir. İngiltere ve Fransa’daki bu mekânların varlığına karşın, Almanya coğrafyası için bu mekânların varlığını söylemek pek mümkün olmamaktadır. Almanya’da daha çok dernekler ve sohbetlerin yapıldığı alanlar, kamusal alan bağlamında değerlendirilebilir. Avrupa düşünsel dünyasındaki gelişmelerin kalbinin attığı bu mekânlar, aynı zamanda günümüz siyasal sistemlerinin temellerinin de atıldığı yerler olmuştur.¹⁴⁷

Özellikle 19. yüzyıla geldiğimizde, Alman siyaset bilimci Habermas’ın “Kamusal Alanın Dönüşümü” kitabında da belirttiği gibi, kamusal alan kavramı değişmiş ve özel alan ile kamusal alanın nereler olduğu sorusu gündeme gelmiştir. Bu iki alanın tanımını yapmak zorlaşmış ve hatta bazen birbiri yerine kullanılmıştır. Bu durum 1990’lı yıllarda kamusal alan tartışmalarının yeniden başlamasında etkili olmuştur. Demokrasilerin varlık nedenlerinden yasama, yürütme ve yargıya ilaveten, medya dördüncü güç olmuş ve devletin bir unsuru olarak tarihselliğini yakalamıştır. Medyanın; gazete, TV, radyo, internet gibi unsurları ile hem insanları etkileme hem de etkileşimde bulundurma özelliklerinden dolayı etkisi tartışılmazdır.¹⁴⁸ Bu denli bir değişim yaşayan kamusal alan kavramındaki hareketlilik, siyasetin kamusal işlevi ve ahlâki boyutlarını da etkilemiştir. Yukarıda açıklanan kamusal alanla ilgili gelişmeler, Machiavelli ile yeni bir mecrada devam eden siyaset anlayışındaki dönüşümün durmadığını, kamu ve özel alanın ortasında yer alan kamusal alanı da içerisine alan bir girdapta, siyasetin değişim rüzgârının

¹⁴⁶ Mümin Köktaş, “Aydınlanma”, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ed. H. Emrah Beriş ve Fatih Duman, Orion Yay., Ankara 2016, s. 544.

¹⁴⁷ Habermas, Agm., ss. 100- 104.

¹⁴⁸ Gül Dilek Türk, “Demokrasinin Dördüncü Kuvveti Yeni Medya Teknolojileri”, *İnet-Tr’13, XVIII. Türkiye’de İnternet Konferansı*, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 55, Kaynak: inet-tr.org.tr/inetconf18/kitap/Turk-inet-tr13.pdf, (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2017).

günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Bu değişimin bir yansıması olarak, zamana göre ahlâki bir siyasi davranış olarak nitelendirilen bir eylem (Antik Yunan'da kadınlar, köleler ve çocukların yuttuğu olarak algılanmaması), günümüzde insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı olarak görülebilecek bir kerteğe de gelebilmektedir.

Toplumların yönetimde söz sahibi olması ve yönetim üzerine olan etkilerini arttırmalarında kamusal alanlardaki hararetli fikir tartışmalarının etkisi büyüktür. Kamusal alanlardaki tartışmalar, günümüz devlet anlayışlarının oluşmasında ve özellikle Cumhuriyet rejimlerinde halk kitlelerinin birbirlerini etkilemelerinde birinci dereceden yönlendirici bir öneme sahiptir. Özellikle 21. yüzyıla gelindiğinde medya ve iletişim teknolojilerindeki gelişim, özel alan ve kamusal alan ayrımının arasındaki çizginin neredeyse kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum insanların yönetme ve yönetilme algılarında ciddi değişikliklerin olmasına sebebiyet vermiş ve devlet yönetimlerinde kamusal alan kaynaklı bir etkiyi ortaya çıkarmıştır.

1. 4. 1. 4. Toplumsal Uzlaşma Olarak Gelişen Siyaset Anlayışı

Yöneten ve yönetilenin bir arada bulunduğu bir ortamda çatışmanın olması kaçınılmazdır.¹⁴⁹ İşte bu durumda siyasetin farklı işlevlerinden birisi olan, mevcut durumdaki çatışmalara zor kullanmadan, uzlaşma ve anlaşma yoluyla çözümler üretebilmesi fonksiyonu devreye girmektedir.¹⁵⁰ Toplumsal uzlaşma olarak gelişen siyaset anlayışı, toplumsal örgütlenmelerin doğasından kaynaklı olabilecek çatışmaların, ancak yapılacak bir mutabakat ile çözüme kavuşabileceğinin ortaya konması bakımından, yukarıda açıkladığımız siyaset anlayışlarının en kapsamlısı konumundadır.¹⁵¹

¹⁴⁹ Tuba Büyüktosunoğlu, *Selçuk ve Dicle Üniversitesi Öğrencilerinin Siyasal Katılma Davranışları Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013, s. 6.

¹⁵⁰ Heywood, Age., s. 30.

¹⁵¹ Büyüktosunoğlu, Agyk., s. 9.

Uzlaşma sanatı ne Platon'un "Devlet" kitabında bahsettiği evrensel hakikatleri özünde barındıran Filozof Kral'da mevcuttur ne de Machiavelli'nin belirttiği tek başına iktidar iplerini elinde tutarak kendini güvenceye alan yönetici anlayışında mevcuttur.¹⁵² Siyasal mücadeleler bir satranç oyunu olarak yorumlanırsa, bunun kaybedenin ve kazananın olduğu bir çatışma alanına dönüşmesi kaçınılmazdır. Marks'ın kimi öğretilerinde çatışmacı siyaset kendini göstermektedir. Ona göre işçi sınıfıyla burjuvazinin savunduğu değerler, temelde birbirinin zıddıdır ve sınıfsız bir topluma gidişin koşulu, taraflardan (burjuvazi) birinin yok oluşuyla gerçekleşecektir. Sınıfsız toplum denemesi yakın zamanda Rusya ve Çin'de denenmiş ve başarılı olamamıştır. Bu durum, özgürlük olmadan eşitliğin sağlanamayacağı gerçeğini ön plana çıkarmaktadır.¹⁵³

Siyasetteki çıkar ve çatışmayı olağan şekilde algılayan ve siyasetin bir mutabakatla sağlanabileceğini savunun görüş liberalizmdir. Bu öğretinin savunucusu John Stuart Mill de insanların hata yaparak doğruyu bulabileceklerini ve düşünce özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Liberalizm savunduğu çatışmanın doğallığı ile uzlaşma yoluyla sağlıklı bir toplumun kurulabileceği tezi, 21. yy. dünyasında gözden geçirilmesi gereken iki önemli faktördür.¹⁵⁴ Heywood, modern dönemde uzlaşmacı siyaset görüşünün savunucularından birisinin de İngiliz siyaset bilimci Bernard Crick olduğunu belirtmektedir. Crick'e göre eğer çatışma kaçınılmaz bir hal aldıysa, siyasetin etkili ve devamlı olması için, iktidarın toplum nezdinde dağıtılması gerekmektedir. Crick, iktidarı toplumun bütününe yayma çalışmasından dolayı savunduğu siyasete ilişkin fikirleriyle liberal ve rasyonalist bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir.¹⁵⁵ Taşkın, bu aşamada siyasetin kendi içerisinde bir bütün olarak, farklı kesimler için bir çatışma veya uzlaşma alanı olarak görülebileceğini dile getirmektedir.¹⁵⁶ Son tahlilde Heywood da "uzlaşmacı siyaset anlayışını", siyasi olaylar açısından hayali durumdan, gerçekçi çözüme geçişin olabileceği bir köprü olarak gördüğünü, bu

¹⁵² Taşkın, Age., s. 36.

¹⁵³ Age., s. 37.

¹⁵⁴ Taşkın, Age., ss. 37 – 38.

¹⁵⁵ Heywood, Age., s. 31.

¹⁵⁶ Taşkın, Age., s. 39.

durumu fırsatlara dönüştürüp iktidardan taviz almak isteyenler haricinde, siyaseti yeniden dizayn etme yönünde görüş belirtmektedir.¹⁵⁷

1. 5. SİYASET VE AHLÂK İLİŞKİSİ'NİN EVRENSEL TEMELLERİ VE TARİHSEL SÜRECİ

Toplumsal yaşamın devamı için yönetmek ve yönetilmek kadar, bunun hangi kriterlere göre yapılacağı da önem arz etmektedir. İşte bu aşamada siyaset olgusunun ahlâk ile olan ilişkisi devreye girmektedir.¹⁵⁸ Siyaset genel olarak, toplumsal yaşamda etkin ve egemen olmayı gerektiren, yönetme sanatı olarak bilinmektedir. Yönetme yetisini elde edebilmek için de topluma yönelik emretme gücünün nasıl kullanılabileceğini iyi bilmek ve mevcut iktidarı uzun süre etkili kılmak önem arz etmektedir.¹⁵⁹ Devlette, adaletli ve erdemli bir yönetimin temeli de ahlâki bakımdan sağlanan olgunlukta gizlidir.¹⁶⁰ H. Tepe, ahlâk kavramını, insanlar arasındaki ilişkilerde toplumsal kabul görmüş davranış normları olarak yorumlamaktadır.¹⁶¹ Ahlâk teorilerinin temeldeki işlevi ise ahlâki ilkeleri üretmek ve bunların toplumsal kabul görmelerini sağlamaktır.¹⁶²

A. Aslan, siyaset felsefesinin, ahlâk felsefesiyle temelde aynı doğrultuda ve onun alt dalı olacak şekilde ilerlediğini belirtiyor. A. Aslan, bu doğrultuda ahlâk felsefesinin amacının, insanlar için iyi hayatın var olup olmadığını ve insanların da bu ideale ulaşmak için nasıl yaşamasının gerektiğini araştırmak olduğunu belirtiyor. A. Aslan, bu minvalde siyaset felsefesinin de amacının özeldir insanlar için iyi

¹⁵⁷ Heywood, Age., s. 31.

¹⁵⁸ Ceren Yıldız, *Düşünce Tarihinde Siyaset Ve Ahlâk Etkileşimi: Fârâbî Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 4.

¹⁵⁹ Davut Dursun, “Siyaset ve Ahlâk: Gerçeklikle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu”, *Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*, 18 – 19 Kasım 2005, s. 18, Kaynak: <http://www.etiksempozyumu.sakarya.edu.tr/etik/1.1/dursun.pdf>, (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2017).

¹⁶⁰ Ayfer Dağdelen, “Siyasal Yozlaşma Olgusu ve Siyasetin Finansmanı Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2013, C. 6, S. 2, s. 292.

¹⁶¹ Harun Tepe, “Siyaset Ahlâkı ya da Siyasetçinin Ahlâkı”, *Siyasal Ahlâk ve Siyasal Ahlâksızlık*, Ed. Türker Alkan, Bilgi Yay., Ankara 1993, s. 292.

¹⁶² Dudley Knowles, *Political Philosophy*, 1st Edition, Routledge Press, London 2001, s. 4.

siyasetin ne olacağı anlayışından hareketle, iyi bir hayatın nasıl olması gerektiği dinamiğini araştıran bir değer olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶³

İnsan doğasını anlamak üzerine kurulmuş olan siyaset felsefesi “İyi nedir?”, “İyi bir yaşamda yöneten ve yönetilen arasındaki konum ne olmalıdır?” sorularına cevap aramak eksenli çalışmalar yürütmektedir. Bu doğrultuda devleti yönetmek konusundaki akli ön plana alan bilimsel bilgi, şüphesiz daha önceden belirlenmiş bir yolda, gerekenleri yapmak noktasında belirli mesafeler kat edebilir; ancak hedef belirleme ve buna yönelik yaptırımlar noktasında yetersiz kalabilmektedir. İnsanoğlu var olduğundan beri, bir arada yaşamının ve toplumsal birliktelik olan devletin varlık nedeni sorgulanmıştır. Bu konuda Platon, devleti oluşturan etmenlerden ziyade onun kökenini sorgulamıştır. Bu etmenlerin temelinde politik bir yaşamın varlığını gören Platon, politik yaşamın gayesinin temelinde, erdemlilik ekseninde, ahlâki bir olgu yattığı sonucuna ulaşmıştır.¹⁶⁴ S. Karaca, siyasal iktidarı ve siyaseti bir amaç için programlanmış bir vasıta olarak değerlendirmektedir. S. Karaca, bu doğrultuda siyasette eylemlerin nasıl yapıldığından çok, hangi amaca göre yapılması gerektiği gibi bir görüşün yanında, ahlâki olarak belirlenmiş hedeflere de yine ahlâki kriterlerle ulaşılacağı gibi farklı görüşlerin olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁶⁵ R. Dahl, ahlâkın siyasetin uzantısı olmadığına dikkat çekerek, siyasetçinin kendi fikirlerinin ve eylemlerinin etkisiyle bu alana dâhil olduğunu belirtir. Ayrıca iktidara sahip olanların, ellerindeki gücün büyümesine kapılmaları neticesinde, ahlâki değerlerin siyaset cereyanında yozlaşmasının kaçınılmaz olacağı aşikârdır.¹⁶⁶

Siyaset ve ahlâk ilişkisi eksenindeki görüşlerin temelinde Eudaimonia¹⁶⁷ anlayışı yatmaktadır. Antik Yunan döneminde mutluluk anlayışı zemininde ilerleyen siyaset ve ahlâk etkileşimi Sokrates’le başlamış ve Platon ve Aristoteles

¹⁶³ Arslan, *Felsefeye Giriş*, s. 234.

¹⁶⁴ Sıtkı Karaca, *Machiavelli – Carl Smitt ve Siyasal İktidar*, Alter Yay., Ankara 2013, s. 45.

¹⁶⁵ Karaca, *Age.*, s. 46.

¹⁶⁶ Robert A. Dahl, *Demokrasi Üzerine*, Çev. Betül Kadioğlu, 2. Baskı, Phoenix Yay., Ankara 2010, s. 77.

¹⁶⁷ Eudaimonia, siyaset ve ahlâk söylemlerini “mutluluk” idealinde birleştiren Yunanca bir ifadedir. (Bkz. Douglas B. Rasmussen, Douglas J. Den Uyl, *A Perfectionist Basis For Non – Perfectionist Politics Norms Of Liberty*, Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 2005, s. 111.)

ile sistemli bir bütünlük haline gelmiştir.¹⁶⁸ Sokrates, bilgi ve erdem arasında kurduğu özel bağ sebebiyle her ne olursa olsun, bütün insanların ve özelde yöneticilerin gerçeği söylemesi gerektiğini dile getirmiş ve ahlâki bir yükümlülükle haksızlığa ortak olmaktansa, bunun bedelini canıyla ödemeye razı olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁹ Sokrates'e göre, insan vicdanında tanrısal bir ses olarak yer alan ve insanlara nelerin doğru, nelerin yanlış olduğunu açıklayan adalet duygusu¹⁷⁰, toplumsal ahlâki normların da belirleyicisi konumundadır. Bu doğrultuda Sokrates'in siyaset ve ahlâk görüşlerinde öncelik olarak, ahlâki davranışların bilgisinin ön plana çıktığı saptanmaktadır.¹⁷¹

Siyasetin belli ahlâki ilkelere göre mi şekilleneceği yoksa ondan bağımsız şekilde mi ele alınması gerektiği fikrinin, Batı düşünce dünyasının temellerinin dayandığı Antik Yunan dönemi düşürlerince de temel sorun olduğu¹⁷² söylemine yukarıda değinilmişti. Bu minvalde hocası Aristo'nun düşünceleri doğrultusunda eserlerini şekillendiren ve kaleme aldığı "Devlet" adlı kitabıyla Platon, Batı siyaset felsefenin oluşmasında köşe taşı niteliğini taşımaktadır. Günümüz siyaset kuramcıları tarafından "insanlığın ebedi sorusu" olarak görülen, Sokrates'in "Adalet nedir?" sorusu, Alman matematikçi ve bilim adamı Gaus tarafından siyaset felsefesinin temeli olarak nitelendirilmektedir.¹⁷³

Platon da Sokrates gibi adaletli bir yönetimin, toplumsal düzenin sağlanmasında etkin bir rol alacağı görüşünde olup, ahlâk ve siyaset konusunda en ideal olanın arayışı içerisindedir.¹⁷⁴ Ona göre insanlar yaratılıştan iyi huylu olarak tasarlanmışlar ve bunu sonucu olarak da iyi ve doğru olanı aramak insan için

¹⁶⁸ Yıldız, Agyk., s. 4.

¹⁶⁹ Platon, *Sokrates'in Savunması*, ss. 72 – 75.

¹⁷⁰ Platon, *Diyaloglar*, Çev. Teoman Aktürel, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, ss. 141 – 142.

¹⁷¹ Yeke, *Kaygı*, S. 16, s. 20.

¹⁷² Fatih Ertugay, "İktidarın Yolu ya da İktidarın Yozlaşması: Modern Siyaset ve Ahlâk Tartışmalarına Ahilik İlkeleri Üzerinden Bakmak", *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, s. 179, t.y., Kaynak: https://dokupdf.com/download/ktidarn-yolu-ya-da-ktidarn-yozlamas-modern-siyaset-ve-ahlak-tartmalarna-ahilik-lkeleri-zerinden-bakmak-_5a01b446d64ab2b9bd66bd0d_pdf, (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2018).

¹⁷³ Gaus, Age., s. 21.

¹⁷⁴ Bryan Magee, *Büyük Filozoflar – Platon'dan Wittgenstein'e Batı Felsefesi*, Çev. Ahmet Cevizci, 1. Baskı, Paradigma Yay., İstanbul 2001, s. 9.

içgüdüsel bir nitelik halini almıştır.¹⁷⁵ Platon, hocası Sokrates'ten ahlâki bakımdan iyi olan davranışa ancak doğru bilgiyle ulaşılabileceği öğretisini almış ve ahlâki bireysel temelde bir siyasi etkinlik olduğu, siyasetin ise toplumsal alanda ahlâki bir eylem olduğu görüşüne ulaşmıştır.¹⁷⁶ Erdemi bilgi ile eşdeğer tutan Platon, insanları kötülükten uzaklaştıran yegâne değer, doğru bilgi olduğu dikkat çekmektedir.¹⁷⁷ Platon'un savunduğu yaklaşıma göre, siyasetin temelinde erdemi hayata geçirmek için bir uğraş olduğu aşikârdır. Bu durum, bireylere sınırlı bir özgürlük alanı bırakmakta ve bunun neticesinde, siyaset kurumunun baskıcı olmasına neden olmaktadır. Birey ahlâki bakımdan davranışa yöneldiğinde, bunu bir görev bilinciyle ele almaktayken; siyaset olgusunun devreye girmesiyle, yapılan eylemlerde menfaati esas alan bir zorunluluk temel oluşturmakta ve D. Dursun'a göre Platon'un ahlâk siyaset anlayışında tezatlık ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁸

Aristoteles, insanın doğuştan sosyal bir varlık olduğunu söylemektedir. Aristoteles, insanların sosyal varlık olmalarından kaynaklı olarak, ilkçağlardan beri yönetme ve yönetilme olgusunu incelediğini ve insanların bunun nasıl bir arada olabilirliği ile ilgili varsayımlarla uğraştığının bilindiğini ifade etmektedir.¹⁷⁹ Sokrates ve Platon'un görüşlerindeki iyiliklerin doğru bilgiden, kötülüklerin ise insanın sahip olduğu yanlış bilgilerden geldiği tezi, Aristoteles'te değişime uğramıştır. Aristoteles'e göre, insan sahip olduğu irade sayesinde iyi ve kötü davranışa yönelmektedir.¹⁸⁰ Aristoteles, "Nikomakhos'a Etik" adlı eserinde siyasetin amacının her şeyin en güzeli ve ideali anlamındaki "mutluluk - eudaimonia" olduğunu dile getirmiştir.¹⁸¹ Aristoteles, siyasetteki temel misyonun, insan için iyi olanı amaç edinmesi gerektiğini ve bu işi yapan siyasetçinin de görevinin, erdeme dayalı fiiller işlemeyi kendisine görev bilmesinin gerekliliğini belirtmektedir.¹⁸² Ahlâki bakımdan siyaset ve onun davranış şekillerinin

¹⁷⁵ Ernst Von Aster, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, Çev. Vural Okur, 3. Baskı, İm Yay., İstanbul 2005, s. 217.

¹⁷⁶ Ahmet Arslan, *İslam, Demokrasi, Türkiye*, 2. Baskı, Vadi Yay., Ankara 1999, s. 81.

¹⁷⁷ Platon, *Devlet*, ss. 231 – 232.

¹⁷⁸ Dursun, Agm., ss. 19 – 20.

¹⁷⁹ Y. Karagöz Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, 1. Baskı, Ebabil Yay., Ankara 2007, s. 29.

¹⁸⁰ Yıldız, Agyk., s. 35.

¹⁸¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, Ayraç Yayınevi, Ankara 1998, ss. 25.

¹⁸² Berfin Kart, "Etik Politikayı Önceler Mi? Aristoteles'in Yanıtı Ve Günümüzde Politika", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Dergisi*, 2016, S. 4, s. 121.

temelindeki olguda, adalet duygusunun kapsadığı gizdeki, öğretiler etkili olmaktadır.¹⁸³ Aristoteles, insanın eylemlerini ahlâki bakımdan bir amaç doğrultusunda hareket ettirdiğini ifade etmektedir. Aristoteles, ayrıca insanın ulaşmak istediği hedefleri kadar da mutluluk çeşidinin¹⁸⁴ olduğundan da bahsetmektedir. Bu doğrultudaki farklı mutluluk anlayışları ve bunlarla ilintili hedeflerin varlığı bağlamında, ahlâki sorumlulukların olması, bizleri insanların yaşam şekillerine uygun farklı siyaset anlayışlarının da olabileceği sonucuna götürmektedir. B. Kart, günümüz dünyasına geldiğinde Aristoteles'in benimsediği erdem ve mutluluk konusundaki fikirlerinin; tüm toplum tarafından benimsenmesinin gerekliliğinden ziyade; insanların hırsları yüzünden, belirli kişilerin, toplumların ve devletlerin çıkarını korumak için kalkan görevine büründürüldüğüne dikkat çekmektedir.¹⁸⁵

Ortaçağ Avrupası'nda siyaset ve ahlâk konularının kilisenin tahakkümü altında ilerlediği görülmekte olup, Hristiyanlığın evrensel bir din metaforunu gerçekleştirmek için Antik Yunan'daki iyi yaşam öğelerine ağırlık verdiği görülmektedir.¹⁸⁶ Antik Yunan döneminde felsefenin belli bir halkın ya da farklı kültürlerle mensup milletlerin felsefesi şeklinde geliştiği görülmesine karşın; Ortaçağda ise dini toplumların, özelde ise Hristiyanların, Müslümanların ve Yahudilerin felsefesi şeklinde geliştiği görülmektedir.¹⁸⁷ Bu durum A. Cevizci'nin ifadesiyle, İlkçağ felsefesindeki temel amaç insanların mutluluğuna odaklanılmaktadır. Ortaçağ'da bu durumun yerini, ölümden sonraki hayatta nasıl mutlu olunacağına dair bilgiye bırakmaktadır. Yine İlkçağ'daki ahlâklı olmak toplumsal bir formken, Ortaçağ'da ahlâklı olmak dini inancın bir göstergesi olarak, toplumsal kabul görmüştür.¹⁸⁸ Süreklilik ekseninde gelişen felsefe tarihi ve bu bağlamdaki ahlâki normlar, birbirini reddetmekten ziyade, dönemsel koşulların etkisine göre şekil almışlardır.

¹⁸³ Yeke, Age., s. 34.

¹⁸⁴ Aristoteles, Age., ss. 14 – 15.

¹⁸⁵ Kart, Agm., S.4, s. 127.

¹⁸⁶ M. Ali Ağaoğulları, Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1991, s. 79.

¹⁸⁷ Cevizci, *Ortaçağ Felsefe Tarihi*, s. 17.

¹⁸⁸ Age., ss. 161 – 162.

Ortaçağ düşünürlerinden ve devleti Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak tanımlayan Augustinus, insanın mutluluğunu Tanrı'da aramasının temelindeki nedenin; insanın kendi yaratılışında Tanrı'dan izler görmesinde ve daha da ileri giderek, insanın kendisini Tanrı'nın bir parçası olarak algılamasında saklı olduğunu belirtiyor.¹⁸⁹ Augustinus'un siyaset anlayışı da birçok düşünürde olduğu gibi ahlâk ya da etik anlayışına bağlıdır. Onda yeryüzü ve Tanrı devleti olmak üzere iki devlet anlayışı mevcuttur. Augustinus, maddeye ve duyusal isteklerine göre hareket edenlerin dünya devletinde, ruhsal yönü ve gerçek aşkı temel alanların ise Tanrı devletinde hem fikir olduklarını belirtmiştir. İnsanlık tarihinin ve siyaset felsefesinin Tanrı ve yeryüzü devleti arasındaki çatışmaya sahne olduğunu belirtmektedir. Augustinus'a göre Tanrı devleti kendini Yahudi inancı temelinde ve İsa krallığı şeklinde tezahür ettirmekte; yeryüzü devleti ise Roma ve Asur imparatorlukları şeklinde tezahür etmektedir. Augustinus, Roma ve Asur imparatorluklarının yıkılmasından hareketle, gökyüzü devletinin nihai hedef olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁰

Bir başka ortaçağ düşünürü Aquinaslı Thomas, Aristoteles'in savunduğu mutluluğu esas alan teolojik bir görünüm arz eden ahlâki değerler sistemini geliştirmiş ve insanın hedefinin madde ya da buna bağlı olarak ortaya çıkan hazda gizli olmadığını belirtmiştir. Buna karşılık nihai hedefin bu dünyada erişilemeyecek mükemmel bir mutlulukta ve Tanrısal bir öngöründe olduğunu da ifade etmiştir.¹⁹¹ Thomas, öncelikle Augustinus ve onun görüşlerinin temelini oluşturan Stoacı görüşteki, devlet yönetiminin temelini günah ve kötülükle açıklayan görüşe karşı çıkmıştır. Onun siyaset anlayışındaki bu tutum, devletin amacının iyi yaşamı sağlayabilecek argümanları kendisinde toplayacak Aristotelesçi görüşle benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Thomas, ayrıca Aristoteles'in görüşlerinin biraz daha üzerine çıkarak yeryüzü devletinin sağlayacağı mutlulukla yetinmeyip, erdemli yaşamının nihai hedefinin Tanrı'nın dünyadaki temsilcileri olan papazlar ve kilise aracılığıyla Tanrı'ya ulaşmakta olduğunu açıklar.¹⁹²

¹⁸⁹ Cevizci, *Ortaçağ Felsefe Tarihi*, s. 65.

¹⁹⁰ Age., ss. 69 – 70.

¹⁹¹ Age., ss. 282 – 283.

¹⁹² Age., ss. 289 – 290.

Ahlâkın ne olduğu ve ne olması gerektiği ile başlayan süreçte, ahlâkın yapısı ve kapsamının çizilmesiyle, ahlâkın kaynaklarının derinlemesine incelenmesine dair bir çalışma yapılmış olmaktadır. Toplumlar bazında farklılaşan ahlâki değerlerin varlığına rağmen, bütün toplumlar tarafından adı “ahlâk” kavramıyla ilintili olmasa da benzer yaptırımların görüldüğü muhakkaktır. Antik Yunan düşünürlerinden Platon başta olmak üzere; Hegel, Aquinas gibi birçok düşünürün de hem fikir olduğu, somut olgulardan hareketle mutlak ve evrensel bir ahlâk anlayışına ulaşılamayacağına dair görüş yaygındır. Antik Yunan düşünürlerinde yaygın olan kanı ise Tanrısal kaynaklı öğretilerle gerçek ahlâki değerlere ulaşılabileceğine olan inançtır. Y. Yeke de ahlâka dair farklı görüşler ışığında; dinsel, toplumsal ve bireysel olmak üzere ahlâkın üç kaynağının olduğunu belirtmektedir.¹⁹³ Toplumsal koşulların değişkenliğine göre, ahlâk kurallarının niteliği de değişebilmektedir. Bu varsayımdan hareket edenler evrensel bir ahlâkın varlığına ulaşılamayacağı fikrini de benimsemekte ve bu farklılıkları bireylere kadar indirgeyenler de bulunmaktadır. Bireyleri temel alan bir ahlâk anlayışı, toplumu düzenleyen ahlâki normların da varlığını yok saymayla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu kargaşadan kurtulmak için, asgari yaşam şartlarının oluşturulmasıyla, müşterek bir yol izlenerek; zaman ve mekâna göre değişebilen evrensel ahlâk kurallarına ulaşılabilecektir.¹⁹⁴

Ortaçağın dini eksenli yaşam tarzından Rönesans¹⁹⁵ ve Reform¹⁹⁶ hareketleriyle sıyrılan Batı dünyasında, ahlâki değerler ve bunun devlet

¹⁹³ Yeke, *Kaygı*, S. 16, s. 63.

¹⁹⁴ Age., S. 16, s. 64.

¹⁹⁵ Rönesans: 14. yüzyılın sonundan itibaren İtalya’da başlayıp 15. ve 16. yüzyıllarda tüm Avrupa’da etkili olmuş, insanın benliğinde yeni bir görüş, din, devlet ve hukuk anlayışını temsil eden, Ortaçağ’ın katı ve bağınaz dini (Hristiyanlık) anlayışına karşı girişilen ve temelinde reformist hareketlerin etkisi bulunan, günümüz dünyasının temelini oluşturan, düşünce hareketidir. (Bkz. Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, 1993, ss. 181 -187.) Bu dönemde Ortaçağ’da unutulmuş Antik Yunan sanatının ve düşünce dünyasının yeniden canlandığı, Ortaçağ’daki dini nitelikli anlayışın çözülüp, insan düşüncesini temel alan bir öğretinin geliştiği gözlemlenmektedir. (Bkz. Sefa Dereköy, “Rönesans Aslında Bir Reendülüsans mı?”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013, C. 6, S. 26, ss. 144 – 146, Kaynak: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi26_pdf/derekoy_sefa.pdf, (Erişim Tarihi: 02.12.2017).

¹⁹⁶ Reform: XVI. yüzyılda Katolik kilisesini eleştirmek ve İncil’in orijinaline uygun olarak ve Hristiyanlığın aslına mütenasip hareket etmeyi savunan, genel olarak kiliseye karşı başkaldırış hareketine verilen addır. Bu hareket Avrupa’da siyasi, askeri ve ekonomik olarak birçok alanda etkili olmuştur. Protestanlar ve Katolikler arasında din adına kıyımlar yapılmıştır. Bu savaşlardan en etkili olanı de 30 yıl savaşlarıdır. (Bkz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet

yönetimindeki yansıması olan siyaset olgusunun değişimi göze çarpmaktadır. Yeni Çağ ile beraber toplumsal olguların açıklamasında dini dayanakların yerini, bilimsel dayanakların aldığı ve insanlar tarafından oluşturulmuş ihtiyaçlar doğrultusunda ahlâk anlayışlarının geliştiğini ortaya koyan bir terminoloji geliştirme çalışmaları da hız kazanmıştır.¹⁹⁷

Modern toplumlarda siyaset ve ahlâk arasındaki ilişki, Rönesans hümanizmi ve Aydınlanma döneminin rasyonelliği arasında karmaşık bir hâl almıştır. Bu dönemde dinsel ilkelerle örülmüş ahlâki sistemlerin yerini verimlilik, bürokratik işler ve merkezilik kavramları almıştır. İnsanı merkeze alan bir yapının varlığı ve siyasal yaşamdaki yeni düşünce yapısı, çağdaş rasyonelliğin enstrümantal bir hâl almasına sebebiyet vermiştir. Bu düşünce yapısının temelinde insan temelli sözleşmeler ışığında, evrensellik vurgusu yapan bir anlayışla Tanrı ile kul arasındaki ilişki tamamen koparılmaya çalışılmıştır. Ahlâkın uhrevi bağlarının koparılması, toplumsal bir nitelik arz eden ahlâkın bireyselleştirilmesiyle olmuştur. Toplumun bir arada tutan bağların zayıflaması neticesinde, nihilist davranışlar etkisini göstermeye başlamıştır. A. Bayram, toplumsal yapıdaki bu değişimin beraberinde siyasal eylemlerin nasıl değerlendirileceği ile ilgili sorunları gündeme getirdiğini ve birey temelli değer yapısında değerlerden hangisinin evrensel özellik taşıyacağına bir muamma halini aldığını ve bu tartışmaların devam edeceğini belirtmektedir.¹⁹⁸

Düşüncelerinin çıkış noktasına bireyi yerleştiren Hobbes'a göre, siyasal ve ahlâki birliktelik olan devletlerin amacı, bireylerin rahat içinde yaşayabilecekleri bir toplum inşa edebilmektir.¹⁹⁹ Hobbes, siyaset ile ilgili görüşlerini dile getirdiği "Leviathan" adlı eserinde; siyaseti, insan psikolojisi ile açıklamaya çalışmış²⁰⁰ ve

Vakfı Yay., Ankara 2007, C. 34, ss. 530 -533.) Bu hareketin öncüleri Yalçınçaya tarafından "Mahşerin üç atlısı" olarak tarif edilen; Martin Luther, Münzer ve John Calvin'dir. Martin Luther'in 31 Ekim 1517'de Wittenberg kilisenin kapısına astığı "Doksan Beş Tezi" (Detaylı bilgi için; *Doksan Beş Tez*, <http://www.hristiyan.net/temeller/95tez.htm>, Erişim Tarihi: 03.12.2017), eşitlikçi temelde toplumsal ve siyasal görüşlerle birlikte, yeni dini görüşleri içermektedir. (Bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 1. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2011, s. 298.)

¹⁹⁷ Gencay Şaylan, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Sevinç Matbaası, 1981, s. 29.

¹⁹⁸ Ahmet Kemal Bayram, "Modern Zamanlarda Etik ve Siyasal Değerler", *DEM Dergi*, S. 5, s. 18, Kaynak: http://dem.org.tr/dem_dergi/5/dem5mak3.pdf, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2018).

¹⁹⁹ Hobbes, *Age.*, s. 12.

²⁰⁰ *Age.*, s. 30.

devletin insanlar tarafından oluşturulmuş yapay bir kurum olduğunu belirtmiştir. Hobbes, insanlar açısından bir düzensizlik ortamı olan doğa durumundan,²⁰¹ toplum sözleşmesi²⁰² ile kurtulabileceklerini belirtmiştir. Bu oluşumda insanların kendi benliklerinden feragat etmeleri, yetki verdikleri egemenin ne kadar toplumsal normlara göre hareket etmesi gerekliliği gibi kriterler ışığında, insanlar toplumsal ahlâki ilkelerle örtüşecek bir siyaset anlayışı geliştirmeleriyle bu durumdan kurtulabileceklerdir.

İnsanın amacının, kendi varlığını koruma düşüncesinde gizli olduğu fikrini dile getiren Spinoza, bu düşüncesiyle Hobbes’u hatırlatmaktadır. Spinoza, “iyi – kötü” değer yargıları üzerinden ahlâki çıkarımlar yapmaktadır. İnsana sevinç veren şeyleri iyi olarak ele alırken, insanı olumsuz yönde etkileyen şeyleri kötü olarak değerlendirmektedir. Spinoza, “iyi – kötü” kavramlarının temelinde insanın istek ve arzularının yattığını, bu bağlamda “iyi – kötü” yargılarının ahlâki tarafının olmadığını belirtmektedir.²⁰³ Spinoza ayrıca, insanların sahip olduğu “hak” kavramını da insanın kendini korumak amacıyla kullandığını ve bunun doğal bir yeti olduğunu belirterek, kendimizi güvende hissedebileceğimiz bir ortamın, ancak insanlar arasında yapılacak toplumsal bir anlaşmanın neticesinde oluşacak, devlet aygıtıyla sağlanabileceğini belirtir.²⁰⁴ Spinoza, toplumsal birlikteliği oluşturmanın temelinde yatan ahlâki ve siyasal düşüncenin şekillenmesinde, insanın kendi mevcudiyetini koruma arzusu yattığını, bu amaçla insani yaşam imkânlarının artırılarak, özgürce hareket eden bireylerle bu birlikteliğin sağlanabileceğini belirtmektedir.²⁰⁵ Y. Yeke, Spinoza’nın bu düşüncesini, insanın kendi doğasına uygun olarak yaşaması durumunun sonucu olarak, insanın kendi aklına uygun

²⁰¹ Hobbes’un doğa durumuna göre toplumdaki herkes birbirine düşman olup, insanların kendi fiziksel ve ruhsal güçlerinden başka yardımcı olabilecek unsurların bulunmadığı bir kargaşa durumudur. (Bkz. Tannenbaum, Schultz, Age., s. 207.) Hobbes’un doğa durumundaki amacı, toplumsal düzeni sağlayacak egemenin olmadığı bir ortamda insanların yaşayacağı kargaşa durumuna dikkat çekmektir. (Bkz. Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, ss. 434 – 437.)

²⁰² Hobbes’un toplum sözleşmesine göre insanlar içinde buldukları doğa durumuna son vererek, birbirlerine karşı bir güven ortamı sağlamışlardır. İnsanlar yaptıkları bir sözleşme ile taraf olmayan bir egemene haklarını devrederek devleti oluşturmuşlardır. (Bkz. Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi, Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*, 4. Baskı, Bilim ve Sanat Yay. Ankara 1995, ss. 24 – 25.)

²⁰³ Ağaoğulları vd., *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, ss. 463 – 464.

²⁰⁴ Gökberk, Age., s. 302.

²⁰⁵ Yeke, *Kaygı*, S. 16, s. 107.

hareket edip, kendi şahsiyetini korumaya çalıştığı bir erdem olarak nitelendirmektedir.²⁰⁶

Ahlâki düşüncelerin sonradan oluştuğunu ileri süren Locke, bunları akılcı bir yöntemle ortaya koymaktadır. Locke bu düşüncesini, ahlâkın matematik gibi değerlendirilmesi, ifadesiyle savunmaktadır.²⁰⁷ A. Şenel, hazza ve mutluluğa götüren bazı duygularımızın doğuştan geldiğini ve Locke’a göre ise insan tabiatının bu duyguları yaşama eğilimi gösterdiğini belirtiyor.²⁰⁸ İyi – kötü duygularının varlığının insanda yer alan acı ve haz duygularını yaşamaya bağlı olduğunu belirten Locke’un, faydacı bir ahlâk anlayışını savunduğu tezi ortaya çıkmaktadır.²⁰⁹ İyi – kötü gibi ahlâki değerlerin doğruluğunun, tanrısal kaynaklı yasalar veya yurttaşlık ve düşünce yasaları²¹⁰ temel alınarak sınındığını belirten Locke; insanın toplumsal davranışlarında hem Tanrı kaynaklı yasalara bağlı kaldığını hem de kendi iradesiyle hareket etmeye çalıştığını açıklar. Bu düşünde aynı zamanda Locke’da siyaset ve ahlâk felsefesinin temelini oluşturmaktadır.²¹¹

Hobbes ve Locke siyaset felsefesi görüşlerine, devletin varlık nedenini açıkladıkları doğa durumu ile başlamaktadırlar. Ancak Hobbes’un medeni toplumların ilk aşamasını bir karmaşa ve düzensizlik ortamı olarak nitelendirmesine karşılık, Locke bu durumu doğanın insanlara sağladıkları imkânlardan eşit şekilde yararlanma olarak görmektedir. Locke, ayrıca uygar toplumlarda insanların sahip oldukları özel mülkiyet, özgürlük ve yaşam haklarının da doğal ve mukaddes bir hak olduğunu belirtir.²¹² Hobbes ve Locke’un siyaset tarihine yaptıkları en büyük katkı, devletin yasallığını Tanrısal bir nitelik olmaktan çıkararak, toplum sözleşmeleri yoluyla halk yönetiminin hizmetine sunmuş olmaları ve laik bir

²⁰⁶ Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, ss. 53 – 54.

²⁰⁷ Ağaoğulları ve vd., *Kral – Devletten Ulus – Devlete*, ss. 158 -159.

²⁰⁸ Şenel, *Age.*, s. 337.

²⁰⁹ Mustafa Cihan, “John Locke’un Ahlâk Üzerine Düşünceleri”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004, S. 10, s. 112.

²¹⁰ Locke, insani eylemlerin günah – sevap cihetinde incelendiğini belirtmektedir. Bu noktada dini nitelikteki yasaların, tanrısal yasalar olarak, insanların olumsuz davranışlarının karşılığı olarak “suç” kavramıyla açıklanmasını “yurttaşlık yasaları” adıyla ifade etmektedir. Locke, insanın yapip ettiklerinin erdem ve kötülük gibi ahlâki kriterlerle değerlendirilmesini ise “düşünce yasaları” olarak dile getirmektedir. (Ağaoğulları vd., *Kral – Devletten Ulus – Devlete*, s. 160)

²¹¹ *Age.*, ss. 161 – 162.

²¹² Şenel, *Age.*, s. 339.

yönetimin temellerini atmaları şeklinde gerçekleşmiştir.²¹³ Her iki düşünür de bireyi temel almakta ve bireylerin güvenlik gibi gerekçelerle devleti meydana getirdikleri fikrinde birleşmektedirler.²¹⁴

Ahlâk felsefesi ile siyaset felsefesi arasında faydacılık, deontoloji ve erdem etiği olmak üzere üç aşama bulunduğunu belirten J. Christman, bu ayrımı Antik Yunan dönemi düşünürlerinden bazılarının görüşlerinden hareketle ve Aydınlanma dönemindeki bazı düşünürlerin görüşlerine başvurarak yapmaktadır. Ahlâki açıdan doğru olan iyidir, mantığı üzerinden hareket eden faydacılık kuramında, eylemin niteliğinden çok sonucuna bakmaktadır. Jeremy Bentham'ın öncülüğünü yaptığı bu kuramda bir eylemin niteliği onun insana verdiği hazla ölçülmüştür. Daha sonraları John Stuart Mill'in de dahil olduğu bu kuram, bütün yaşam unsurlarını kapsayacak bir hâl almıştır.²¹⁵ Antik Çağ'da Aristoteles de bir davranışın sonucunun iyi olup olmaması bağlamında erdem etiğinin temelini siyaseti yerleştirmişti. Erdem etiğinin işlevsel boyutunda bireyin kendini gerçekleştirme noktasında, yaşamdaki belirli davranışların, zamanla toplumsal kabul edilebilirlik açısından iyi veya kötü şeklinde değerlendirileceği savına ulaşılabilmektedir. Böyle bir durumda Aristoteles'in de toplumsal geçerliliği olan normlara uygun hareket etmeyi, siyasetin asli görevi olarak kabul ettiğine ve olaya farklı açılardan baktığına daha önce de değinmiştik. J. Christman, Aristotelesçi ahlâk anlayışının karşısına Kant'ın savunduğu deontolojik ahlâk anlayışını yerleştirmekte ve etiği bireysel kaynaklı değil de evrensel kaynaklı olarak ele almaktadır. J. Christman, sonuçta bireyin korunmasını, sözleşme ve kanunlara yaslayarak, ahlâk kurallarının siyaset nezdinde korunmasının amaçlandığını belirtmektedir.²¹⁶

A. Arslan, siyaset felsefesi ve ahlâk felsefelerinin benzerliğine dikkat çekmektedir. A. Arslan, ahlâk felsefesinin temelde insanların iyi bir hayat sürmeleri için, ideal yaşamın olup olmadığını sorgulamasına karşılık, bu sorunun çözümünün

²¹³ Murat Sarıca, *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, 4. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1983, ss. 69 – 70.

²¹⁴ Selim Çınar. Şükrü Yıldırım, “Hobbes ve Locke’un Devlet Düşüncesine Katkıları”, *Türk İdare Dergisi*, S. 474, ss. 97 – 98.

²¹⁵ John Christman, *Social and Political Philosophy*, 1st Edition, Roudledge Press, London and New York 2002, ss. 14 – 15.

²¹⁶ Christman, *Age.*, ss. 16 – 17.

siyaset felsefesinden geldiğini belirtmektedir. İnsanlar için iyi bir siyasal yaşamın nasıl olması gerektiği ve bunun için hangi tür siyasal yapıların gerekliliği noktasında, ahlâk ve siyaset felsefelerinin görüşleri çakışmaktadır. Aristoteles'in siyaset ve etiğin amaçlarının aynı olduğu görüşü yanında Platon ve İslam dünyasından Farabi de ahlâk felsefesini siyasetin bir uzantısı olarak görmektedirler. Bu düşünürlere göre insan hayatının tekâmülü, iyi bir siyasi hayatın içinde kendini gerçekleştirebilecektir. Erdemli bir toplum ile oluşan siyasal ve ahlâki bir ortamın yokluğunda, insan sadece hayvansal yönünün devamını sağlayabilir. Ancak insanın kendini gerçekleştirme ve ortak bir iyiye ulaşması, siyaset ve ahlâk boyutundaki erdemlilikle sağlanabilecektir. A. Arslan, bu noktada siyaset ve ahlâkın temel görevinin, insanı mutluluğa götürecektir toplumsal kabul görmüş değer yargılarına ulaşmak olduğuna dikkat çekmektedir.²¹⁷

İnsan davranışlarını gözlemleyen toplumbilimcilerin deneyimleri doğrultusunda oluşturulan sistematik öğretiler, ahlâkın kaynağına ulaşmamızı kolaylaştıracaktır. Belirli davranış kalıpları ve belirli insan modellerinin belirlenip, onlara toplumsal davranış geçerliliği kazandırılan bu yöntemde; insanlar saldırgan, hain, tembel, çalışkan ve barış yanlısı gibi kavramlarla nitelendirilmektedir. Bu şekilde ahlâka yaşamsal perspektifte değerler yüklenmekte ve siyasal yaşama bir katkıda bulunmaktadır. Hiçbir ahlâk kuralının olmaması gibi, bütün insani edimlerin ahlâki olarak değerlendirilmesi de aynı minvalde, ahlâki değerlerin yok olmasına sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda farklı ve karşıt değer yargılarının varlığı, pek çok ahlâk kuralının süzgecinden geçirilmiş normlar oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Sürekli değişen ve toplumsal farklılık temelli ahlâk anlayışları, bir üst ahlâk anlayışına ihtiyaç duymaktadır. Bu durum siyaset olgusunun da aynı minvalde değişim yaşadığına işaret etmektedir. İnsan onur ve yaşamına endeksli değer yargılarıyla, hem genel hem de özel ahlâki yaklaşımlarla, siyasal sistemlerin de benzer olgularla oluşturulmasına imkân tanınabilmektedir.²¹⁸

Siyaset ve ahlâk ilişkisinin birbiri içerisine bu kadar girdiği günümüz toplumlarında siyaset ve siyasetçiye karşı olumsuz bir ön yargının varlığı kuşku

²¹⁷ Arslan, *Felsefeye Giriş*, ss. 234 - 235.

²¹⁸ Yeke, *Kaygı*, S. 16, ss. 64 – 66.

götürmemektedir. Bu durumun temelinde, siyasetçilerin mevkileri dolayısıyla sergiledikleri ahlâki duruşları ile sıradan insanların yaşadığı olaylardaki ahlâki davranışlarından kaynaklanan farklılık yatmaktadır. Y. Yeke, zanaatkârın bir işi yapamadığında toplum tarafından “beceriksiz” sıfatıyla nitelendirildiğini, oysaki bir siyasetçi işini yapamadığı zaman “ahlâksız” sıfatıyla nitelendirildiğini belirtmektedir. Siyasetçinin bu denli güçlü bir yaptırımla karşı karşıya olmasının altında, siyasetçinin başka insanların hayatları hakkında hüküm vermesinin yansımaları yatmaktadır.²¹⁹ İnsanlar arasındaki adalet temelli bir varsayımda ahlâki bakımdan bir eşitlik görülürken, siyasetteki yöneten ve yönetilen arasındaki ayrımın varlığı, ahlâki bakımdan nahoş bir duruma sebebiyet vermektedir. Siyasetin, ahlâki bakımdan kesiştiği ikinci yol ise üretim ve paylaşım temelli toplumsal çıkarlarla olan ilişkisidir. Siyaset, toplumsal değerlerin nasıl kullanılacağına karar verme noktasında, ahlâki değerlerle işbirliği yapan mekanizma konumundadır. Toplumda eğitimden sağlığa, ekonomiden diğer alanlara kadar, her alanın belirli sınırları varken; siyaset, bütün toplumsal değerlerle uğraşmaktadır. İşte bu alanlarla arasında önceleme yapma durumunda ahlâk devreye girmektedir. Siyasetteki iyi kötü gibi değer yargılarını belirleyen ahlâkiliktir. İşte bu kerte de siyaset, bilimsel ve teknik olmaktan ziyade, felsefi bir olgu olarak kendini göstermektedir.²²⁰ Siyasetin, toplumsal boyutta görülen yozlaşma ve bozulmaları düzeltmek gibi bir misyonu da bulunmaktadır. Y. Yeke, bu doğrultuda siyasetin ahlâki değerleri ıslah etme gibi bir fonksiyonunun da olduğunu belirtmektedir. Siyasetin doğasından kaynaklanan ve olaylar karşısında karar verme noktasında ahlâksızlık sayılabilecek durumlar ile siyasetçinin şahsına yöneltilen ahlâksızlık yakıştırmalarındaki ayrımın iyi yapılması gerekmektedir. Çünkü birçok siyaset adamı bu tür yakıştırmalarla karşı karşıya kalarak rencide olabilmektedir.²²¹

²¹⁹ Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, ss. 66 – 67.

²²⁰ Age., ss. 67 – 68.

²²¹ Age., ss. 68 – 69.

II. BÖLÜM:

MACHİAVELLİ’NİN HAYATI, DÜŞÜNCELERİNİN OLUŞUMU VE MAKYAVELİZM

Modern siyaset kuramının oluşmasında, Machiavelli ve O’nun öğretilerinin etkisi tartışılmazdır. Machiavelli, yaşadığı dönemden itibaren aradan geçen beş yüz yıla yakın bir zamandır siyaset arenasında fikirleri ile güncelliğini korumaktadır. Machiavelli’nin siyaset arenasında öne sürdüğü fikirlerin hâlâ canlılığını korumasındaki neden, aradan geçen bu süreçte mevcut siyaset algısında geniş çaplı herhangi bir değişimin olmaması gerçeğiyle açıklanabilir. Biz de tezimizin bu bölümünde Machiavelli’nin fikirlerinin oluşmasında etkili olan düşünsel kavramları, Machiavelli’nin yaşamı üzerinden inceleyeceğiz. Ayrıca bu bölümde konumuz açısından önem arz eden Makyavelizm kavramı da ele alınacaktır.

2. 1. MACHİAVELLİ’NİN HAYATI

Machiavelli, siyasi hayatın kendine has gereklerini çözmüş, bireysel ve grup davranışlarında gerçekçi varsayımlarla hareket eden, pratik ve stratejik yönelimi olan birisidir.²²² Machiavelli, insanın ve dünyanın hareketlerindeki benzerliğe dikkat çeken, devletin varlık sebebinin diğer devletlerle olan mücadelesindeki sürtüşmelerde saklı olduğunu belirten²²³, siyaseti bütün çıplaklığıyla gözler önüne seren bir düşünürdür. Machiavelli, bütün bunlardan farklı olarak siyaset dünyasına getirdiği gerçekçi yaklaşımlarla bir bayrak, farklı bir efsane, yerine göre bir mitos

²²² J. S. Molay, “The First Machiavellian Moment in America”, *American Journal of Political Science*, Vol. 55, Issue 2, p. 461.

²²³ Jacob Ben Amittay, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Levent Köker, 1. Baskı, Savaş Yay. Ankara 1983, s. 121.

ve aynı zamanda din bağlamında gelenekselden ayrı bir yol izleyen şeytani vasıflarla anılan birisidir.²²⁴

Rönesans döneminde yaşamış ve siyasal alanda yaptığı atılımlarla günümüze kadar siyasetin şekillenmesinde etkin rol oynayan, düşünce tarihinin en büyük isimlerinden Niccolo Machiavelli, 3 Mayıs 1469 yılında İtalya'nın Floransa kentinde doğmuştur. Orta gelire sahip bir ailenin çocuğu olan Machiavelli'nin babası Bernardo, hukukçudur.²²⁵ A. Şenel, Machiavelli'nin babasının hukukçu olmasını, onun burjuva kökenli olduğunun göstergesi olarak yorumlamaktadır.²²⁶ Machiavelli'nin çocukluk ve gençlik yıllarına ait bilgileri, babasının tuttuğu günlüklerden öğrenmekteyiz.²²⁷ Orta eğitime denk gelen bir eğitim hayatı olan Machiavelli, bu dönemde yedi yaşından itibaren Latince ve Yunanca dillerini öğrenerek, Antik Yunan düşünürlerinin eserlerini de okumuştur.²²⁸

XV. yüzyılda İtalya, Rönesans'ın yeşerdiği en önemli kaynaklardan birisi olup, Avrupa'nın en kültürlü ülkesi olma unvanına sahiptir. Floransa da bu dönemde İtalya'nın yaşamsal bakımdan en refah kentidir. 1499 – 1512 yılları arasında ise İtalya'daki askeri ve siyasi düzen bozulmuş bir görünüm sergilemektedir.²²⁹ Machiavelli'nin yaşadığı bu dönemde İtalya; Venedik, Floransa Cumhuriyetleri, Milano Dükalığı, Napoli Krallığı ve Roma Papalık Devleti olmak üzere parçalı bir görünüme bürünmektedir. Bu durum İtalya'nın güçlü komşuları olan Fransa ve İspanya'nın zaman zaman İtalya topraklarına girerek, burada hesaplaşmalarına yol açmakta ve buraların savaş alanı olmasına sebep olmaktadır. İtalya'daki bu siyasi bölünmüşlük, beraberinde iktidar kavgalarını ve ekonomik olarak çökmüş bir toplumu ortaya çıkarmaktadır. Machiavelli'nin yaşadığı

²²⁴ Enzo Baldini, "Machiavelli, Makyavelizm ve Siyasi Modernite Sorunu", Çev. Durdu Kundakçı, *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*, Haz. Cemal Bali Akal, 2. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 21.

²²⁵ Harun Semercioğlu, "Machiavelli'nin Perspektifinden Bugünün Uluslararası İlişkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, C. 9, S. 44, ss. 496 – 497.

²²⁶ Şenel, Age., s. 303.

²²⁷ Quentin Skinner, *Machiavelli*, Çev. Nursu Öрге, Dost Kitabevi, Ankara 2017, s. 16.

²²⁸ Mahmut Arslan, "Niccolo Machiavelli ve Makyavelizm", *Sosyoloji Dergisi*, 1992, C. 3, S. 3, s. 167.

²²⁹ Agm., C. 3, s. 167.

Floransa'da da aynı durum hüküm sürmekte ve şiddetli iktidar mücadelelerine sahne olmaktadır.²³⁰

Mecidi ailesi, 1434 yılından 1494 yılına kadar Floransa'da siyasi iktidarı elinde tutar. Ancak 1494 yılında Fransa Kralı VIII. Charles'in Floransa'yı ele geçirmesinden sonra halkın da baskısıyla kentten atılan Mecidilerin yerini, Savonarola adlı bir rahibin yönetiminde, 1498 yılına kadar sürecek olan teokratik bir yönetim alır. 1498 yılında burjuvazinin Savonarola'yı dinsel sapkınlık yaptığı iddiasıyla idam etmesinden itibaren, çok küçük bir kesimin yurttaş ve egemen sayılabileceği bir Cumhuriyet kurulur.²³¹ 1498 yılının Mayıs ayında Onlar Kurulu sekreterliğine getirilen Machiavelli'nin Floransa'da yaşanan ihtilaflarla ilgili olarak yüksek mahkemede bir görevi bulunmaktadır. Machiavelli'ye ayrıca kurul adına yurtdışı gezilerde görev alması gibi bir görev de verilmiştir.²³² Machiavelli, yurtdışı görevlerde Onlar Kurulu'nu temsil edecek ve seyahat ettiği ülkelerle ilgili ayrıntılı raporlar yazacaktır.²³³ İlk görevini 1500 yılında, Floransa'ya karşı ayaklanan Pisalılar bastırmak konusunda verdiği raporlarla gerçekleştirmiştir. Machiavelli, bununla ilgili olarak, savaşın sonucunun hüsrarla bitmesindeki en büyük etkenin, Fransız komutanın korkakça hareket etmesinde ve paralı Gaskon askerlerinin mevzileri terk etmelerindeki hatada olduğunu rapor etmiştir. Ülkesine dönen Machiavelli, ikinci yurt dışı görevi olarak, ülkesiyle ittifak yapmak amacıyla Romagna Dükü Cesare Borgia'nın yanına gönderilir.²³⁴ Bu dönemde meşhur kitabı Prens kitabına örnek olarak aldığı Romagna Dükü Cesare Borgia'yı²³⁵ tanıma fırsat bulmuştur. 1512 yılında Mecidi ailesinin kentte tekrar hâkimiyet kurmasından sonra bütün görevlerinden feragat ettirilerek, ağır para cezası ve ülkeden bir yıl boyunca ayrılmama cezasına çarptırılır. 1513 yılında Santa Andrea'ya yerleşen Machiavelli, burada kitaplarını yazmaya başlar.²³⁶ Machiavelli, çekildiği köşesinde "Titüs Livüs'ün İlk On Bölümü Üzerine Söylevler", "Prens" ve "Floransa Tarihi"

²³⁰ M. Ali Ağaogulları, Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 165.

²³¹ Age., s. 167.

²³² Semercioğlu, Agm., C. 9, s. 497.

²³³ Skinner, Age., s. 19.

²³⁴ Age., ss. 19 - 23.

²³⁵ Roberto Ridolfi, *The Life Of Niccolo Machiavelli*, Trans. Cecil Grayson, 1st Edition, Routledge and Kegan Paul Company, New York, 2010, s. 57.

²³⁶ Ağaogulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, ss. 167 – 168.

isimli kitaplarını yazmış ve onun 58 yıllık yaşamı 1527 yılında İtalya'nın ücra bir köşesinde noktalanmıştır.²³⁷

2. 2. MACHİAVELLİ'NİN DÜŞÜNCE DÜNYASININ OLUŞUMUNDA ETKİLİ KAVRAMLAR

Machiavelli'nin düşüncesinin şekillenmesinde, yaşadığı coğrafya ve ülkesinin içerisinde bulunduğu koşullar gibi, birçok farklı faktörün etkisi olmuştur. Machiavelli, insanın sahip olduğu bireysel farklılıkların ve insanın doğuştan getirdiği özelliklerin, insan davranışlarının temelinde ne kadar önemli olduğunun bilincindedir. Machiavelli çeşitli söylemlerinde, *virtu* ve *fortuna* gibi özelliklerle donattığı yönetici karakterinin etkisiyle orduların ve farklı yönetim biçimlerinin oluşturulduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda aşağıda Machiavelli'nin düşüncelerinin oluşmasında etkili olan argümanlar ve bunların ahlâki ilkelerle harmanlanarak siyaset arenasında nasıl yer bulduğu incelenecektir.

2. 2. 1. *Virtu* ve *Fortuna*

Virtu kavramı, Latince *virtus* sözcüğüne dayanmakta, İtalyancada *virtu* şeklini almakta ve köken olarak da erkek anlamına gelen “*vir*” sözcüğünden türemektedir.²³⁸ Machiavelli'nin düşüncelerinin kaynağını *virtu* kavramı ile açıklayan S. Zelyüt, bunun bir buluştan ziyade, farklı bir keşif olduğunu belirtmektedir. S. Zelyüt, Machiavelli'deki *virtu*'nun “*erdem*” karşılığı olarak

²³⁷ Arslan, *Sosyoloji Dergisi*, C. 3, s. 168 – Machiavelli'nin eserleri şunlardır: “Discorsi Sopra La Prima Deca di Tito Livio (Titüs Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler) – 1531, *IL Principe* (Prens, Hükümdar) – 1532, *Istorie Fiorentine* (Floransa Tarihi) – 1525, *Dell' Arte Della Guerra* (Savaş Sanatı) – 1521, *Le – gazioni e Commissarie* (Orta Elçilikler), *Ghribizzi* (Kapriler), *Lettere* (Mektuplar), *La Vita di Castruccio Castroceni da Lucca* (Luccalı Castruccio Castroceni'nin Yaşamı) – 1520, *La Mandragola* – 1524, *La Clizia* – 1532, *Novella di Belfagor Arcidiavolo* (Belfagor'un Evliliği) – 1545.” (Bkz. Niccolo Machiavelli, *Orta Elçilikler - Mektuplar*, Çev. Alev Tolga, 1. Baskı, Say Yay., İstanbul 2011, s. 2.)

²³⁸ Niccolo Machiavelli, *Prens*, Çev. Kemal Atakay, 6. Baskı, Can Yay., İstanbul 2012, s. 22.

kullanıldığını da söylemektedir.²³⁹ Virtu sözcüğüyle anlatılmak istenen, insanın sahip olduğu erdem, dürüstlük, bilgi sahibi olma gibi kavramlarının²⁴⁰ yanı sıra canlılık, yiğitlik gibi unsurların da insanda yekvücut toplanmasıdır.²⁴¹ Machiavelli, talihleriyle değil de virtu'leriyle iktidara gelmiş olan hükümdarların liderliklerinin mükemmeliyetinden bahsetmektedir.²⁴² Machiavelli'deki virtu kavramını, Spinoza'daki özgürlük anlayışı ile bağdaştıran S. Zelyüt, virtu sahibi olmayı, sürekli uyanıklık halinde olmakla açıklarken; virtu sahibi olmamayı da erdemsizlik, başıbozukluk, tembellik gibi kavramlarla ifade etmektedir.²⁴³ S. Zelyüt, ayrıca herkesin erdeminin aynı olmadığını, bu bağlamda Aristoteles'in belirttiği mutluluk aracı olan erdem²⁴⁴, Machiavelli ile cesaret ve canlılık göstergesi olan erdeme dönüştüğünü dile getirmektedir.²⁴⁵ Satıcı da 'Machiavellian virtu'nün vatanseverlik kavramıyla eş değer olduğunu belirtip, insanları yücelten gösteriş, nam gibi kavramlardan ziyade; insanları bir araya getiren ve 19. yüzyıl dünyasında insanlara yurtseverlik olgusuyla verilmeye çalışılan bir kavram olduğunu belirtmektedir.²⁴⁶

Machiavelli'nin öğretilerinin temelinde yer alan virtu kavramını erkeğe benzeten Romalılar, fortuna kavramına da kadınsı özellikler yüklemişlerdir.²⁴⁷ "Talih, kader" gibi anlamlarla Türkçeye çevrilen fortuna kavramı, Machiavelli tarafından belirsizlik ve sıradanlık olarak nitelendirilmektedir.²⁴⁸ Virtu kavramına yüklenen cesaret ve iradeli olma durumu, fortuna'da yerini merhamet ve naiflik gibi kadınsı özelliklere terk etmiştir.²⁴⁹ Fortuna'nın "şans, talih" gibi daha basit anlama geldiğini belirten N. Öztürk, Machiavelli için bu anlamların insanın kaderinde

²³⁹ Solmaz Zelyüt, "Makyavelyen Virtu", *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*, Haz. Cemal Bali Akal, 2. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara 2014, ss. 51 – 53.

²⁴⁰ Derek Heather, *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, Çev. Meral Delikara Üst, 1. Baskı, İmge Yay., Ankara, 2007, s. 87. - Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, ss. 192 – 193.

²⁴¹ N. Kemal Öztürk, "Machiavelli – Weber Perspektifinde Siyasal Liderlik Etiği", *Amme İdaresi Dergisi*, 2004, C. 37, S. 2, s. 16.

²⁴² Machiavelli; Musa, Romulus, Theseus, Kiros ve bunlara benzeyenlerin kendi virtüleriyle iktidara geldiklerini ve hükümlerliklerini sağlam temellere dayandırdıklarını belirtiyor. (Bkz. Machiavelli, *Prens (İl Principe)*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2017, s. 29.)

²⁴³ Zelyüt, Agm., s. 57.

²⁴⁴ Saygın, Agm., ss. 27-28.

²⁴⁵ Zelyüt, Agm., s. 59.

²⁴⁶ Murat Satıcı, "Ahlâk-Politika İlişkisi Açısından Machiavelli'nin Politika Teorisi", *FLSF*, 2015, S. 20, s. 121.

²⁴⁷ Armağan Öztürk, "Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2013, C. 68, S. 2, s. 187.

²⁴⁸ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, s. 192.

²⁴⁹ Machiavelli, *Prens*, ss. 22.

belirleyiciliğinin fazla olmadığını belirtir.²⁵⁰ Machiavelli'ye göre muvaffakiyete ulaşmada asıl etken virtu'dur. Ayrıca, insan olarak sahip olduğumuz virtu ile zorlukların üstesinden geleceğimizi belirtmekte, hayatımızda fortuna'nın etkisi olduğunu inkâr etmemesine karşın; hayatımızı yönlendiren etken rolü hür irademizle gerçekleştireceğimiz virtu kavramına atfetmektedir.²⁵¹

Fortuna'da yer alan kadercilik anlayışındaki dik başlılığa karşı, siyaset alanında başarılı olmanın ön koşulunun, fortuna'yla mücadele edecek güçlü bir virtu sayesinde gerçekleşeceğini belirten Machiavelli; bu tezini fortuna'yı taşkın bir nehre benzettiği örneğiyle²⁵² açıklamakta ve gerekli önlemin virtu ile alınabileceğini dile getirmektedir. Machiavelli için fortuna ile mücadele konusunda sadece ona karşı yaptırım uygulamak yerine, ona ayak uydurmak ve değişen koşullara göre hareket etmek de bir başka yöntemdir. Farklı dinamiklerin etkisiyle yapılacak durumsal değerlendirmeler ışığında, virtu'nun sağlayabileceği etkiyi de hesaba katarak, siyasetin ahlâki bakımdan her türlü imkânı kullanabilmesine olanak sağlamak hedeflenmelidir.²⁵³ T. Armaner, ulusların gelecekte var olmalarını sağlayan ana etkenin, yasa koyucu şeklinde kendini gösteren siyasi erdemle (virtu) fortuna'ya karşı konulabileceğini dile getirmektedir. T. Armaner'e göre siyasi erdem (virtu), toplumsal dinamikleri düzenlemede önemli rol oynamakta ve durağan bir özellik göstermeyen tarihin her döneminde, siyasi erdem (virtu'nun) değişik şekillere göre takındığı tutumun önemine dikkat çekilmektedir.²⁵⁴ Machiavelli, askeri ve siyasi konularla²⁵⁵ ilgili bilgilerini paylaşmak üzere ele aldığı Söylevler (The Discourses) adlı eserinde; kabiliyet²⁵⁶, cesaret²⁵⁷ ve fazilet²⁵⁸ gibi kavramsal virtu'lere genişçe yer vermektedir. Machiavelli'nin bize sunduğu bilgiler

²⁵⁰ Öztürk, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 37, s. 16.

²⁵¹ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, ss. 191 - 192.

²⁵² Machiavelli fortuna'yı bir ova görünümüne sahip İtalya bentlerinin, sellere ve taşkınlıklara maruz kalması gibi devletin dışarıdan gelebilecek müdahalelere karşı da hazırlıksız olmasıyla eş değerde tutuyor. (Bkz. Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, s. 193.)

²⁵³ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, ss. 192 -195.

²⁵⁴ Türker Armaner, "Machiavelli, Fichte ve Siyasi Erdem", *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*, Haz. Cemal Bali Akal, 2. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 97.

²⁵⁵ Niccolo Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, Çev. Alev Tolga, 2. Baskı, Say Yay., İstanbul 2017, s. 16.

²⁵⁶ Age., s. 43.

²⁵⁷ Age., s. 56.

²⁵⁸ Age., s. 62.

ışığında mevcut olan ve idealize edilen siyasi konulara, yorum getirmemiz daha da kolaylaşmaktadır.

Machiavelli'nin *virtu* sahibi olmayı bir erdem olarak ele aldığı belirten Skinner, kentsel bir görkemlilik ve ulviyet elde etmek amacıyla iyi veya kötü, hedeflenenlerin yapılmasının gerekliliğini belirtir. Prens'te de ortaya konulduğu gibi bir liderin en önemli özelliği olarak sunulan *virtu*'nün yapılan olumsuz eylemlerden dolayı aşağılanamayacağını belirtir. Skinner, yeni bir krallık ya da Cumhuriyet oluşturulurken Romulus'un kardeşini ülkesinin bütünlüğü için öldürtmesi örneğinden hareketle, böyle durumda kardeş katlinde ahlâki bir sakınca görmemektedir. Çünkü Machiavelli, bir ülkeyi yeniden inşa etmenin zorluğunun bilincindedir. Bu aşamada şiddete başvuranların kınanmasından ziyade, yıkım amaçlı faaliyet gösterenlerin tekzip edilmesinin daha manidar olacağını söylemektedir.²⁵⁹

2. 2. 2.Ordu

Machiavelli'ye göre insanın sahip olduğu *virtu* ve fortuna özelliklerinin en iyi şekilde ortaya çıktığı durum, savaşlardaki ordu komutanlarının *virtu*'leri sayesinde, fortuna döngüsünü lehlerine çevirmekteki başarılarında saklıdır.²⁶⁰ Machievelli, Prens adlı eserinde savaşın bir sanat olduğunu, savaşta kazanmak ya da kaybetmenin bu alandaki uzmanlaşmaya, yani *virtu* yeteneklerini kullanmaya bağlı olduğunu belirtir.²⁶¹ Machiavelli, insan doğasının gereği ve siyasetin kaçınılmaz bir sonucu olarak, savaşların yaşandığını gözler önüne sermektedir. Çünkü savaşların vuku bulmasında, toplumlar arasındaki egemenliği elde etme ve insanlar arasındaki siyasal mücadeleler etkili olmaktadır.²⁶²

Machiavelli, Prens'in devletinin güvenliğini sağlamak için, kendine ait bir ordu ile paralı askerlerden oluşmuş bir orduyla bu işin üstesinden gelebileceği gibi, yardımcı ya da karma sistemle oluşturulmuş farklı türdeki ordulara da ihtiyaç

²⁵⁹ Skinner, *Age.*, s. 90.

²⁶⁰ Öztürk, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 68, s. 188.

²⁶¹ Machiavelli, *Prens (İl Principe)*, s. 72.

²⁶² Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, s. 199.

duyduğunu belirtir.²⁶³ Siyasal mücadelelerden başarılı sonuçlarla çıkmanın ve devletlerin sürdürülebilir varlığının koşulu, güçlü yasalarla güvence altına alınmış, güçlü orduların varlığıdır. Machiavelli yukarıda belirtilen ordu türlerinin kendi özelinde avantaj ve dezavantajlarının olduğunu da genişçe açıklamaktadır. Bir ordudaki temel güç unsurunu sağlayan ana etkenin askerlerde olduğunu belirten Machiavelli, öncelikle güvenlik güçlerini paralı veya parasız askerler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Machiavelli, bir hükümdarın iktidarını ve devletini korumak için gücünü paralı askerlere dayandırmasını, bir hüsrana olarak değerlendirmektedir. Bu aynı zamanda Machiavelli'nin paralı askerliğe karşı çıkışının temelini oluşturmaktadır. Çünkü Machiavelli'ye göre paralı askerler, her şeyi para olarak algılamakta; barış zamanlarında kahramanca özellikleri kendilerine yakıştırmalarına karşın, savaş zamanlarındaysa korkakça davranabilmektedirler. Machiavelli, ayrıca paralı askerlerin barış zamanlarında hükümdarından aldıkları maaşlarla prenslerini soyduklarını, savaş zamanlarında ise prenslerin savaş için yaptıkları harcamalarla düşmanları tarafından soyulduklarını belirtir.²⁶⁴ Machiavelli, güvenliği sağlama konusunda, savaş zamanlarında başka ülkelerden temin edilen yardımcı askerleri, paralı askerlerden daha tehlikeli görmektedir. Böyle bir durumda, bu tür yardımı alan Prens için yenilginin önceden olan kesinliği; savaşın kaybedilmesinde, bu unsurların kendilerine pay çıkarmamaları ve savaşın kazanılması durumunda ise prens üzerinde yapacakları etkiden kaynaklanmaktadır. Paralı askerlerdeki cesaret yoksunluğundan kaynaklanan tehlike, yardımcı ordularda ise savaşın kazanılması veya kaybedilmesi durumunda yabancı orduların takındıkları ve kendilerine devamlı pay çıkardıkları yığıtlıktan kaynaklanmaktadır.²⁶⁵

Machiavelli'ye göre erkeklerin olduğu yerde bir ordu oluşturulmamışsa, bundaki en büyük etken ve olası bir savaştaki başarısızlık, ülkedeki hükümlü sürdüren Prens'teki yönetme tecrübesizliğinden kaynaklanmaktadır.²⁶⁶ Prens'in tecrübesizliği sadece ordu oluşturulmakla giderilemez, ordu için gerekli asker

²⁶³ Machiavelli, *Prens (İl Principe)*, s. 62.

²⁶⁴ Age., ss. 60 – 61.

²⁶⁵ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, Age., ss. 68 – 69.

²⁶⁶ Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, s. 102.

seçiminde de dikkatli olunması gerekir. Ücretli ve başka uluslardan seçilen askerlerin, orduya ve Prens'e olan bağılıkları tam sağlanamaz. Machiavelli bu bağlamda güçlü bir Cumhuriyet ve krallığın sürmesi için; Romalılardaki askeri yapılanmadan hareketle, ülkelerin kendi vatandaşlarından oluşturulmuş ve toplumsal virtu'lerle donatılmış bireylerle oluşturulacak bir orduyla, bu durumun üstesinden gelinebileceğini ifade etmektedir.²⁶⁷ Milletten içinden çıkmış, milli unsurlarla donatılmış, birbirleriyle kültürel olarak kaynaştırılmış, toplumsal değerleri kendi değerlerinden üstün tutmuş²⁶⁸ bir ordu tahayyülü, Machiavelli'nin arzu ettiği bir durumdur. Machiavelli, böyle bir ordudaki askerlere verilecek en büyük ücretin, onlara aşılacak manevi duyguyla sağlanabileceği ve böyle bir ordunun başarı şansının daha yüksek olduğu sonucuna varmaktadır.²⁶⁹

Machiavelli'nin oluşturmayı hedeflediği ordu tipi, bir halk ordusudur. Ancak Prenslar bunda çeşitli sakıncalar görmektedirler. Çünkü ellerine silah verilecek bir halk, yeri geldiğinde kendilerine zulmettiklerini düşündükleri soylulara ve Prens'e karşı bu silahları kullanabilme potansiyeline sahiptir. Bu durum Prenslerin paralı askerleri tercih etmelerindeki en büyük sebeplerden birisini oluşturmaktadır.²⁷⁰ M. Arıtürk, Prenslerin halkı yönetsel bir erk olarak görmekten ziyade onları bir kaynak olarak görmelerine, Machiavelli'nin ahlâki açıdan karşı çıktığını ve yönetici - halk birlikteliğini gerçekleştiremeyen devletlerin, yıkılışının kaçınılmazlığına dikkat çekmektedir.²⁷¹ Askeri gücünü halktan alan ve diğer devletlerle diplomatik ilişkileri geliştiren bir iktidarın oluşturacağı olumlu etki üzerinde yoğunlaşan Machiavelli; Floransa için yaptığı diplomatik ilişkileri de referans alarak, devletin itibarı için yönetici – halk birlikteliği unsurlarını bir arada tutacak bir Prens'in varlığına olan ihtiyaca vurgu yapmaktadır.²⁷²

²⁶⁷ Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler.*, s. 159.

²⁶⁸ Mehmet Yazıcı, "Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, C. 24, S. 1. s. 215.

²⁶⁹ Niccolo Machiavelli, *Askerlik Sanatı*, Çev. Nazım Güvenç, 2. Baskı, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul 2008, s. 85.

²⁷⁰ Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, s. 36.

²⁷¹ Mete Han Arıtürk, *Siyaset, Erdem Ve Özgürlük İlişkisi Bağlamında Niccolo Machiavelli*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2015, ss. 93 – 94.

²⁷² Janice Leung, "Machiavelli And International Relations Theory", *Glendon Journal of International Studies*, 2000, Vol. 1, s. 7, Kaynak:

Machiavelli Prens ve Savaş Sanatı adlı eserlerinde yoğun şekilde ideal bir ordunun nasıl oluşturulması gerektiği ile ilgili geniş bilgilere yer vermektedir. Machiavelli, Prens adlı eserinde yönetsel iktidarın nasıl oluşturulacağı ve bu minvalde hükümdarın egemenliğini kendi toplumu üzerinde ve dışarıda nasıl sağlayabileceği noktasındaki görüşlerini açıklamaktadır. Machiavelli'nin Savaş Sanatı adlı eserinde ise askerlik ve savaşın nasıl yapılması gerektiği ile ilgili yasaları belirleme ve bunlara ait normlar oluşturma çabası içerisinde olduğu görülmektedir.²⁷³ Machiavelli, bu eserin önsözünde askerlik ve toplumsal hayatın iç içe olduğunu belirterek, vatani için canını verenin de askerler olduğunu, savaş durumlarında gökten gelecek ilahi bir yardıma ihtiyaç duyacakların da askerler olduğunu ve yine bu durumdayken barışa en çok özlem duyanların da askerler olduğunu belirtir. İşte vatan sevgisi, barış ve Tanrı'ya olan saygı konusunda bu kadar hassas olması gereken bir askeri ve toplumsal düzeneğin yozlaşmasının ve toplumdan soyutlanmamasının temelinde, bu değerlerden uzaklaşmak yatmaktadır.²⁷⁴

Savaş, sadece ülkenin güvenliğini sağlama noktasında ihtiyaç olan bir olgu olmayıp, ülke gündeminde yer alan iç meselelere olan olumsuz bakış açılarının değiştirilmesinde de etkilidir. Çünkü toplumsal algının bir anda savaşa çevrilmesi ve savaş sonucuyla ilgili çıkarımlar üzerine yoğunlaşması, toplumsal birlikteliği sağlama noktasında önem arz etmektedir. Machiavelli, Prens'in böyle bir olgunun varlığını iyi kullanmasının gerekliliğine dikkat çekmekte ve Prens'in asıl işinin, iyi bir ordu kurmak ve bu düzeni sağlamak noktasında gerekli yasal düzenlemeleri yapmak olduğuna dikkat çekmektedir.²⁷⁵

Ledeen'e göre, Machiavelli'nin öğretileriyle başarıya ulaşan bir lideri, iki tür tehlike beklemektedir. Öncelikle bir liderin zirvede durması için, kendi şahsiyetinden kaynaklı olan ve halkının sahip olduğu çürümüş içgüdülerine karşı koymasının gerekliliğini anlaması gerekmektedir. Bir diğeri de savaşın; siyaset,

<http://gjis.journals.yorku.ca/index.php/gjis/article/download/35136/31881>, (Erişim Tarihi: 07.01.2017).

²⁷³ Machiavelli, *Askerlik Sanatı*, s. 35.

²⁷⁴ Age., ss. 78 – 79.

²⁷⁵ Tannenbaum, Schultz, Age., s. 179.

spor ve iş dünyasında mecazi anlamda olan işleyiştir. Bir liderin ikinci anlamdaki savaştan başarılı çıkmasının tek yolu, birinci durumdaki savaş olan, liderin ve halkının dürtülerini kontrol altına almasındaki başarısında saklıdır.²⁷⁶ Bu değerlendirmeler ışığında Machiavelli anlayışında ordu, bir ülke için; hem savaş durumunda önemli bir unsur, hem de barış ortamındaki hassas dengelerin sağlayıcısı olması bakımından önemli bir oluşumdur.

2. 2. 3. Halk ve Seçkinler

Prens'in, gerçek güce ulaşması ve savaşlarda başarılı olmasını, kendi halkından oluşturacağı ordularla başaracağına inanan Machiavelli, halk ile ilgili düşüncelerinde hükümlerlik ve güç paylaşımı üzerine yoğunlaşmaktadır. Machiavelli, halkın kandırılmasını ve halka zulüm yapılmasını, bazı durumlarda hoş görmekle de eleştirilebilmektedir. Machiavelli böyle bir tavır sergilemesinin, insanın özünde yer alan kötülükten kaynaklandığını ifade etmektedir. Machiavelli, bu durumu zaman zaman Prenslerin verdikleri sözlerde durmamalarıyla bağdaştırmaktadır.²⁷⁷ Prens, eğer hükümlerliğini halka borçluysa, halk ile arasındaki dostluğunu onlara zulüm yapmamakla devam ettirebilir. Prens iktidara, halka rağmen, soyluların desteğiyle gelmişse de öncelikle halkın güvenini kazanacak adımlar atmalıdır. Machiavelli, burada dâhice bir kıvraklıkla, insanların kendilerine kötülük yapacaklarını umdukları kişilerin, iyilik yaptıkları zaman onlara olan güvenlerinin artacağı tezini kullanmaktadır. Böylece halka yakınlaşan bir Prens, halkın desteğini alma noktasında gereken hamlesini yapmış olacaktır.²⁷⁸

²⁷⁶ Micheal A. Ledeen, *Liderlik ve Güç Kullanımında Machiavelli*, Çev. Türkan Arıkan ve Elif Gökteke, 1. Baskı, Literatür Yay. İstanbul, 2003, s. 62.

²⁷⁷ M. Rauf Karşlı, "Niccolo Machiavelli'nin Hayatı ve Düşünceleri Üzerine Kısa Bir İnceleme", s. 10, Kaynak: https://www.academia.edu/1201585/Niccol%C3%B2_Machiavelli_nin_Hayat%C4%B1_ve_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceleri_%C3%9Czerine_K%C4%B1sa_Bir_%C4%B0nceleme, (Erişim Tarihi: 13.12.2017).

²⁷⁸ Machiavelli, *Prens (İl Principe)*, s. 50.

Halkından destek alamayan tiranlaşmış rejimlerin yıkılmasının kaçınılmazlığının farkında olan Machiavelli, halk üzerinde oluşturulacak baskıyla hem halk desteğini sağlamak, hem de prense karşı girişilecek büyük kitlesel tepkilerin önüne geçmeyi de hedeflemiştir. Buna karşın seçkinlerin dürüst yollardan hoşnut edilememesine ve halk üzerindeki baskıcı anlayışlarına karşılık; halkın tek isteğinin baskı görmemek olduğunu çok iyi tahlil eden Machiavelli, yönetime katılmış bir halkla, halktan güç alan bir yönetimin kalıcılığının daha uzun süreli olacağını belirtmektedir.²⁷⁹ Machiavelli, ayrıca uzun süre iktidarda kalmayı planlayan bir hükümdarın gücünü sadece ordudan alamayacağını, bunun yanında halkın desteğine de ihtiyacı olduğunu dile getirmektedir.²⁸⁰

Machiavelli, soylu ve zenginlerin kendi özgürlüklerini ön plana çıkarmalarındaki anlayışa karşılık, halkın da genel özgürlüğü savunduğunu belirtmektedir. Machiavelli, soylu ve normal vatandaş arasındaki özgürlük anlayışındaki farklılığı, Cumhuriyetçi yasaları uygulayarak çözüme kavuşturabileceğine inanmaktadır. Machiavelli'ye göre eşitsizlik insanları Monarşi'ye götürmektedir. Machiavelli, böyle bir durumdaki hoşnutsuzluktan kurtulmanın ise eşit yurttaş ilişkisinin olduğu bir ortamla, yani bir erdem anlayışı bağlamında halk yönetimi olan Cumhuriyet'le sağlanabileceğini dile getirmektedir.²⁸¹

Machiavelli, Prens'in XV. bölümünde bir hükümdar için ülkesinin birliğinin sağlamaktan başka gayenin olmaması ve hükümdarın iktidarını muhafaza etmek için gerekli ahlâki ve vicdani hükümleri nasıl kullanması gerektiğinden bahseder. Bir hükümdarın adalet, cömertlik, vefakâr olma, erdemlilik gibi insani değerlere sahip olmasının, iyi hasletler olduğuna, halkta da bu değerlerin yaşatılmasının önemine değinen Machiavelli; ancak devletin bekası için eleştirilere rağmen, bilge bir hükümdarın yukarıdaki değerlerin tersi davranışlar da sergileyebileceğini belirtmektedir.²⁸²

²⁷⁹ Öztürk, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 37, s. 11.

²⁸⁰ Machiavelli, *Prens (İl Principe)*, s.54.

²⁸¹ Satıcı, *Agm.*, S. 20, ss. 124 – 125.

²⁸² Machiavelli, *Prens*, Çev. Nazım Güvenç, 2. Baskı, Anahtar Kitapları Yay., İstanbul 1994, ss. 100 – 101.

Machiavelli'nin yönetim anlayışındaki bir yöneticinin kökeni, aynı sülaleden gelenlerin oluşturduğu miras kaynaklı olabileceği gibi, seçkinler arasından veya nadir de olsa sıradan halktan olabilmektedir. Machiavelli, aklını kullanan ve yeri geldiğinde bencilliğini ön plana çıkarmaktan çekinmeyen seçkinleri, üstün insan olarak değerlendirmektedir. Çünkü bu statüdeki insanlar amaçlarını seçerken bilinçli bir şekilde hareket etmekte ve özgürlüklerin temellerinin kendilerinden kaynaklı olduğunu karşıdakilere bildirmekten geri durmamaktadırlar. Halktan kişilerin ise güvenliklerini sağlamak öncelikli amaçları olmakla birlikte, bunlar elindekilerin muhafazası için kısa vadeli arzulara sahip olabilmektedirler. Seçkinlerdeki yönetme arzusuna karşılık, halkta bu duygular yönetilme şeklinde gerçekleşmektedir. Halk, başlarında mahiyeti ne olursa olsun bir yöneticiye ihtiyaç hissetmektedirler. Machiavelli, böyle bir durumu eksiklik olarak değerlendirmekte ve bunun neticesinde halkın kendilerini yönetme eğilimi gösteremediklerini ifade etmektedir. Machiavelli ayrıca Tiranların halktaki bu eksikliği iyi bildiklerini, halkın mülklerini ve önyargılarını güvende hissettirerek, onlara karşı üstünlük sağladıklarını belirtir.²⁸³

Machiavelli'nin öğretilerinde halk ve seçkinlerin de yer almasında, prensin iktidarını korumak ve devletin ömrünü uzatmak için iki kesimin de desteğine olan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. İnsan doğasını ve bu bağlamda her iki grubun da özelliklerini iyi tahlil eden Machiavelli, kendisi inanmasa da halkın kanıksadığı geleneksel değerlere saygılı olarak ve seçkinlerin de yönetimde etkin olma arzularına yeşil ışık yakarak bu dengeyi sağlamıştır.

2. 2. 4. İnsan Doğası

Machiavelli'nin siyaset anlayışının en önemli konularından birisi, insan doğasının sırrına ermektir. İnsanın güçlü olduğu durumlarda herkes tarafından takdir edildiği, başkalarının güçlenmesine sebebiyet verdiğinde ise kendi sonunu

²⁸³ Tannenbaum, Schultz, Age., ss. 175 - 176.

getireceği gerçeği önem arz etmektedir.²⁸⁴ Machiavelli, insan doğasının temelde kötülük üzerine şekillendiğini, ancak insanın kendi çıkarı olduğunda, iyi erdemine de sarıldığını belirtir. Machiavelli, insan doğasındaki kötülükten kaynaklı olarak, insanların yakalanma korkusu olmadığında düzeni bozmaktan da geri kalmayacağına inanmaktadır. Ağaoğulları, Machiavelli'nin insana yakıştırdığı kötülüğün dini bir mahiyet taşımadığı ve mutlak Tanrı tarafından donatılmış bir kötülük yerine, sınırlı bir kötülük algısı olduğuna dikkat çeker.²⁸⁵ Yukarıda ahlâk yaklaşımlarının oluşması kısmında verilen, insan doğasında saklı olan iyi ve kötü gibi değer yargılarının doğuştan olduğuna dair görüşler, Voltaire de olduğu gibi Machiavelli'de de mevcuttur.²⁸⁶ L. Staruss ise insanların erdemli olmalarında, gereksinimlerin etkili olduğunu, insanların güven içinde yaşamalarının neticesi olarak toplumları şekillendirdikleri ve bunun adının da yasalarla sağlanmış, barış ve güven içinde yaşamak olduğunu dile getirir.²⁸⁷ Machiavelli'in insan doğası hakkındaki olumsuz tutumunda, önceki olayların tekrarlanacağı tezinden hareketle, insanların yaptığı olumsuz davranışların tekrarlanacağına dair kanaati etkili olmaktadır.²⁸⁸

Güçlü olmak ve devamında bu gücü sürdürmek için, insan hep mücadele içinde olmuştur. İşte bu noktada Machiavelli'nin, insanın doğası gereği kötülüğe yatkın olmasından kaynaklı olarak, iktidarlarını sürdürmek isteyen liderlerin de acımasız olduğu tezi devreye girmektedir. Acımasızlığın insanın hırslarından kaynaklandığını belirten Ledeen, güç mücadelesinin başkalarının özgürlük alanına girilmesiyle başlayıp, onlar üzerindeki tahakkümün sınırlarının genişletilmesiyle devam edeceğini belirtir. Machiavelli de bu durumdan insanların zevk aldıklarını belirtirken; Ledeen, Machiavelli'deki başkaları üzerine egemen olma durumunu, bağımlılık etkisi yapan bir uyuşturucuya benzetmektedir.²⁸⁹

²⁸⁴ Öztürk, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 68, s. 186.

²⁸⁵ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, s. 180 – 181.

²⁸⁶ Ağaoğulları vd., *Kral – Devletten Ulus – Devlete*, s. 261.

²⁸⁷ Leo Strauss, *Thoughts on Machiavelli*, The Free Press, Glencoe - Illinois 1958, s. 249.

²⁸⁸ Kenneth Waltz, George H. Quester, Çev. Ersin Onulduran, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 510, Ankara 1982, s. 40.

²⁸⁹ Ledeen, *Age.*, ss. 13 – 14.

Machiavelli için en önemli unsur devletin bekasıdır, birey birincil öncelikte değildir. O, Hristiyanlığın şekillendirdiği alçak gönüllü insan tipinin yerine, daha çok atılgan, cesur ve üretken bir insan tahayyül etmektedir. Ona göre insanlar ya tarih yaparlar ya da tarihi yaşarlar. Machiavelli'nin öğretisinde yerini bulan insan tipinde ise tarih yapanlara karşı ayrı bir önem verilmektedir. Machiavelli, bütün eserlerinde, tarih yapanlar üzerine yorumlar geliştirmektedir.²⁹⁰ Machiavelli, hükümdara, iktidarının muhafazası için yalan ve hileyi kullanma konusunda takındığı tavrın gerekçesini, insanların doğasında hissettiği olumsuz yargılardan kaynaklandığını belirtmektedir. Eğer bütün insanlar iyi niyet üzerine bir düşünceye sahip olsalar, hükümdarın da hile ve yalan konusunda doğru olanı yapmasının gerekliliğinde kuşku yoktur.²⁹¹

Ağaoğulları, insanoğlunun her zaman bir şeylere ulaşma, bulunulan yerde en iyisi ve en önde olma gibi arzular içerisinde bulunduğunu, belli bir zaman sonra hırsına yenik düştüğünü belirtir. Ağaoğulları ayrıca, bu düşüncenin Machiavelli bağlamında ise insanın elindekileri kullanarak, iktidarını elde tutma isteğinde olduğunu belirtir. İktidar mücadelesinde, insanların karşılıklı olarak çıkarları da çatışmaktadır. Bu durumda Machiavelli'nin öğretisindeki iktidarın miktarı değişmeyeceği varsayımından hareketle, iktidar mücadelesi için çatışmanın kaçınılmazlığı, insanın özündeki kötülük ve diğerinden üstün olma durumunu ortaya çıkarmaktadır.²⁹² A. Kesgin, Machiavelli'ye göre iktidar mücadelesinin, bir yerlere gelme ve bir şeyler elde etme arzusuyla beraber, insanın doğasındaki olumsuz meziyetleri ortaya çıkardığını, insanın ya siyaset alanına girmeyip mütevazı bir yaşam sürmesinin ya da bu alana girildiğinde bu olumsuz unsurları göz önüne almasının gerekliliğini belirtir.²⁹³

Machiavelli'nin insan doğasına ait görüşleri ile XVII. yüzyıl düşünürü Thomas Hobbes'un insan doğasına ait görüşleri arasında benzerlikler mevcuttur. Hobbes, iyi ve kötü kavramlarına insan doğasının şekil verdiğini, bu kavramlara

²⁹⁰ Faruk Deniz, "Machiavelli: "Şeytan" mı, "İnsan" mı?", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2001, S. 23-24, s. 114.

²⁹¹ Yasin Parlar, *Spinoza Ve Machiavelli'de Siyasetin Sekülerleşmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, ss. 44 – 45.

²⁹² Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, ss. 182 – 183.

²⁹³ Kesgin, Agm., S. 9, s. 128.

anlam yüklenirken insanın o anki psikolojik ve biyolojik durumunun etkisinin olduğuna dikkat çekmektedir. Hobbes, ayrıca mutlak bir iyi ile mutlak bir kötülükten bahsedilemeyeceğini de vurgulamaktadır.²⁹⁴ Machiavelli'nin görüşlerinde de mutlak bir iyi ve kötünün olamayacağı fikri mevcuttur. Ancak iki düşünür arasındaki bu benzerlik, Hobbes'un siyaset anlayışında ahlâki ilkelerin yer bulmasından dolayı farklılık göstermektedir.²⁹⁵ L. Strauss da Hobbes ve Machiavelli'deki insan doğasına ait görüşlerin uyumuna dikkat çekmekte; insandaki kötülüklerin kaynağının insanın doğasındaki gizde saklı olduğunu, alışkanlıkların ve o andaki insan psikolojisinin bu kötü duruma etkisi olduğunu açıklamaktadır.²⁹⁶ İnsanlar gibi toplumların da belli bir ruhu olduğunu söyleyen Machiavelli, toplumların bireylerden değişik olarak düşünce yapılarının farklı ve tutarsız işlediğini belirtir. Aynı kişiyi ölüm cezasına çarptırıp ceza aldığı için mutlu olan insanların, belli bir zaman sonra aynı kişiyi kahraman ilan edip, arkasından ağladığının tarihte çokça görüldüğünü kaydeder. Machiavelli, bu tezini Roma halkının Manlius Capitolinus'u önce ölüme mahkûm edip, ardından ona üzölmeleri örneğiyle açıklar.²⁹⁷

İnsan davranışlarının temelindeki güdülerin benzerliğinden yararlanan Machiavelli, insan davranışlarının görünürlük kazanmasında mizaç ve eğitimin ne kadar önemli olduğunu da belirtir.²⁹⁸ Machiavelli, insan doğasına yönelik tutumlarının temelinde İtalya'da bozulmuş olan düzeni yeniden sağlamayı amaçlamaktadır. Bu noktada, insanın zaaf ve farklılıklarındaki çelişkide hedefe hükümdarı koymaktadır. Machiavelli, bozulmuş devlet düzeninden kurtuluşun, ancak hükümdarın bu durumdan alacağı derslerle ve bunu kamunun yararına nasıl kullanabileceği ile ilgili davranışlarının sonucunda gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Machiavelli'nin yaptığı bu çıkarsamalardaki hedefi; bireysel

²⁹⁴ Hobbes, *Age.*, s. 53.

²⁹⁵ Hobbes'a göre de Machiavelli'de olduğu gibi, doğal hak kavramı, insanın ihtiyaçlarından çıkmaktadır. İnsandaki ölüm düşüncesi çerçevesinde kendini koruma dürtüsü, savaş durumunda devleti koruma dürtüsüne dönüşmektedir. Machiavelli'nin öğretilerindeki "şan" kavramı yerini Hobbes'ta "güç" kavramına bırakmıştır. Ayrıca Machiavelli'nin arzusu dinamik, etkili bir yönetimi olan devlet anlayışı iken Hobbes'ta yasal devlet anlayışı hâkim olmuştur. (Nüket Sertkaya Çevik, *Moral Açısından Machiavelli'nin Siyaset Felsefesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010, ss. 6 – 35 – 36.)

²⁹⁶ Strauss, *Thoughts on Machiavelli*, s. 279.

²⁹⁷ Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, s. 199.

²⁹⁸ Ledeen, *Age.*, s. 51.

çıkardan ziyade, devletin çıkarlarının ön planda olduğu bir sonuca ulaşmanın yollarını aramaktır.

2. 2. 5. Devlet Düşüncesi

Machiavelli’de devlet düşüncesi ve beraberindeki yönetim anlayışı, insanların güvenliğinin sağlanması içindir. XVI. yüzyıl İtalya’sında, ulusal merkezi bir devletin yoksunluğu, Machiavelli’deki devlet ve yönetimin nasıl olması gerektiği fikirlerinin temelini oluşturmaktadır. A. Göze, Machiavelli’nin döneminde siyasal birliği sağlamış Fransa ve İspanya gibi devletlerdeki kadar güçlü bir devlet olabilmenin şartının, başarılı bir Prens’le sağlanabileceğine inanmaktadır. Machiavelli, bu düşüncelerini; siyaset, yönetim ve devlet konularındaki görüşlerini açıkladığı eserleriyle (Prens - Titüs Livius’un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler) ortaya koyduğunu belirtmektedir.²⁹⁹

Machiavelli, Prens adlı eserinde monarşi yanlısı bir tutum sergilerken, Söylevler kitabında Cumhuriyet anlayışının amansız bir savunusunu yapmaktadır.³⁰⁰ Cassirer, Machiavelli’nin bu ikilem arasındaki durumunu, siyasal olaylara yönelik algısında, bu durumu bütün kurallarını en ince ayrıntısına kadar incelemiş bir satranç oyunu gibi irdelediği şeklinde bir yorum getirmektedir. Machiavelli, bu oyunda (siyasette) kuralları değiştirmekten ziyade, uygun zamanda uygun hamleyi yapmayı amaçlayan birisi konumundadır. Nasıl ki bir satranç oyuncusu, rakibinin hatasından haz duyarsa, Machiavelli de yönetim anlayışında var olan hazzın kaynağını buradan almaktadır. Machiavelli, oyununu satranç taşlarıyla değil, kanlı canlı varlıklarla oynamakta ve onların zaafı ve mutlulukları üzerine siyasetini oluşturmaya çalışmaktadır.³⁰¹

²⁹⁹ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 12. Baskı, Beta Basım A. Ş., İstanbul 2011, s. 109 – 111.

³⁰⁰ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, s. 220.

³⁰¹ Cassirer, Age., ss. 146 - 147.

Machiavelli'ye göre devleti yönetmenin bireysel ve dinsel öğretilerden ayrı, devletin varlığını sürdürme tarzında ahlâki bir yaklaşım olmalıdır. Nihai hedef olarak, devletin bekasını öne çıkaran bu anlayış, devleti korumak için her yolu mubah görmektedir.³⁰² Tanrı'nın egemenliğinin dışında insanın fikirlerinin temel alındığı bir devlet anlayışının ve günümüz ulus devletlerinin ortaya çıkmasının ardında, Machiavelli'nin İtalyan birliğini sağlamaya yönelik fikirleri yatmaktadır. Machiavelli, Fransa'daki diplomatlık görevi sırasında, öz ordusu olmayan ve paralı askerlerden oluşan İtalyan ordusunun savaşlarda başarı gösteremeyerek, mağlubiyetle sonuçlanan girişimlerinin olduğunu görmüştür. Machiavelli, bu durumu bir eksiklik olarak addetmiş ve bu durumdan kurtulmanın, ancak milli bir ordunun kurulmasıyla sağlanabileceğine inanmıştır. Machiavelli'nin bu tezi, İtalya özelinde oluşturulacak milli bir ordu bağlamında, ulus bir devlet anlayışının gelişmesine de katkıda bulunacak bir gelişme olarak değerlendirilebilir.³⁰³ Machiavelli ayrıca devletlerin savaşlardaki başarılarında, ülkelerin kendi halkının içerisinde seçilmiş askerlerinden ve bizzat kendi halkından yararlananların, ne kadar büyük başarılar elde ettiğine dikkat çekmektedir. Machiavelli, bu bağlamda kendi halkından asker çıkartamayan hükümdarlar için, bunun bir utanç nedeni olduğu vurgusunu yapmaktadır.³⁰⁴ Devletin bekasında iyi ordular kurmanın yanında iyi kurgulanmış yasaların da etkisine değinen Machiavelli'ye göre, yasalar ancak iyi ordularla korunabilecektir.³⁰⁵

Machiavelli, İtalya'da parçalanmış halde bulunan ve beş büyük kent arasında dağılmış haldeki siyasi birlikteliğin yeniden sağlanması noktasında mücadeleler vermiştir. Machiavelli'nin, İtalya'daki merkezi otoritenin kurulmasına yönelik çalışma ve açıklamaları, yukarıda da ifade edildiği gibi ulus-devlet kavramının fikir babalığını yapanlardan birisi olmasında büyük rol oynamıştır. Machiavelli, ayrıca feodalite sistemini ve buraları ellerinde tutan kişilerin, halka rağmen halkı yönetme isteklerini, ulus-devlet önündeki en büyük engellerden biri

³⁰² Mahmut Gül, *Siyâset-Ahlâk İlişkisi Bağlamında Niccolo Machiavelli ve Yusuf Has Hacib'in Devlet Anlayışları*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2013, s. 33.

³⁰³ Machiavelli, *Prens (İl Principe)*, ss. 60 – 62.

³⁰⁴ Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, s. 102.

³⁰⁵ Machiavelli, *Prens*, s. 68.

olarak görmektedir.³⁰⁶ Ulus devletlerin ortaya çıkış serüveninde Shakespeare'in tarihi oyunlarının etkisi kadar, Machiavelli'nin eserlerinde geçen Cesare Borgia ve benzeri hükümdarların faaliyetleri de etkili olmuştur. Machiavelli için özellikle Floransa gibi şehir devleti kavramına atfedilen yerellik ve coğrafi bütünlük önemlidir. Çünkü Floransa'nın doğadan ve Tanrı'dan kaynaklı bir güvence içerisinde bulunmayı ve burayı savunacak orduların oluşturulmasındaki millilik anlayışı, ulus-devlet kavramının teşekkülünde etkili olmuştur. Bu durum da ulus devletin, insan odaklı ve kültürel arzulara göre şekillenmesinde etkili olmasına sebebiyet vermektedir.³⁰⁷ J. W. Allen, Machiavelli'nin dil, gelenek ve kültür konularında ortak bir devlet kurma amacının olmasına ve İtalya'daki dış güçlere karşı güvenlik amaçlı siyasal birliğin savunulmasını istemesine rağmen; ulusal devlet teriminin niteliği konusunda belirsizlik yaşadığını öne sürmektedir. J. W. Allen, bununla beraber Söylevler kitabından hareket ederek, Roma devletinin siyasal birlik anlayışındaki gizlerden hareketle, İtalya'da da benzer bir birlikteliğin sağlanabileceğini vurgulamaktadır.³⁰⁸

Machiavelli'nin tasavvur ettiği devlet, gücünü; töre, hukuk, ahlâk gibi kilise bağlamında bir dini ve ahlâki otorite ya da benzeri nitelikteki kurumlardan almamalıdır. Machiavelli, buna karşın devletin gücünü, doğrudan halktan alması gerekliliğini savunmaktadır. Machiavelli'nin hedefindeki devlet anlayışında, Ortaçağ skolastik düşüncesinin izlerine yer verilmeyerek, buna karşın insan odaklı bir siyaset anlayışının varlığı idealize edilmektedir.³⁰⁹ L. Althusser, Machiavelli'nin isteğinin insanı temel alan yönetim biçimlerinden Cumhuriyet ya da Monarşi gibi bir anlayıştan ziyade, ulusal birliğin sağlandığı, halkın mücadelesinin devamına imkân tanıyan, kral ve halkın aynı düzlemde yer aldığı, yasalarla hakların güvence altına alındığı feodalite rejiminden farklı bir algı olduğunu vurgulamaktadır.³¹⁰ Gramsci de Machiavelli'nin öğretisindeki İtalyan Rönesans'ının ve beraberindeki değişimin, ulusal bir devletle gerçekleştirileceği

³⁰⁶ Şenel, Age., ss. 306 – 307.

³⁰⁷ Tannenbaum, Schultz, Age., s. 169.

³⁰⁸ J. W. Allen, *A History Of Political Thought In The Sixteenth Century*, 3rd Edition, Methuen & Co Ltd., London 1957, p. 482.

³⁰⁹ Hasan Karaköse, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007, s. 131.

³¹⁰ Lois Althusser, *Makyavelin Yanlızlığı ve Başka Metinler / Althusser'in Mirası*, Çev. Turhan Ilgaz, Alaeddin Şenel, Seda Çarmık, 1. Baskı, Epos Yay., Ankara 2003, s. 382.

vurgusunu yapmaktadır. Bu amaçla Fransa ve İspanya monarşilerindeki insana yakınlaşmadaki siyasal zorunluluğun yerini, İtalya’da daha geniş kapsamlı bir halk örgütlenmesine dönüşmesinin önemine dikkat çekmektedir.³¹¹ Bu konuda O. Erözden de Machiavelli’nin modern devlet tanımını tarihsellikten ayıran temel noktayı, meşruiyet noktasında ve iktidar ilişkisi içerisinde getirdiği yeni bir anlayışla yakaladığını belirtmiştir. O. Erözden ayrıca, Machiavelli’nin yöneten ve yönetilen arasındaki tarihselliğe farklı açılardan bakarak, yönetilenlerde olması gereken ahlâk anlayışının farklılığına dikkat çektiğini ve bunun aynı zamanda yöneten ile yönetilen arasındaki dönemsel algıda da bir ayrışmaya neden olduğunu ifade etmiştir.³¹²

2. 2. 6. Din Algısı

Ortaçağın dinsel öğretilerine ve özelinde Hristiyanlığın yozlaşmış haline bir başkaldırı düşünürü olan Machiavelli, İtalya’nın dönemsel geri kalmışlığının nedenini kiliseye ve oranın temsilcisi papazların kötü yönetimlerinin etkisine bağlamaktadır. Bu düşüncenin oluşumunda kilisenin Avrupa’daki örgütlenişinin etkisi büyüktür. Kilise, gerek İtalya’da ve gerekse de Avrupa’da sahip olduğu güce bağlı olarak, etkisi altındaki devletler üzerinde baskılar oluşturmaktadır. Ancak, kilisenin sahip olduğu bu güç, yine kilisenin klişeleşmiş kurallarıyla, etkisi altında tuttuğu devletler üzerinde de tam bir siyasi egemenlik kurmasındaki en büyük engeldir. Machiavelli, siyasi olarak inişli çıkışlı bir durum sergileyen kilisenin varlığına karşı kurtuluşun, ancak siyasi birlikteliği sağlamış Fransa ve İspanya’daki gibi bir Prens’le mümkün olacağını belirtmektedir.³¹³ B. Russell, kilisenin inanç

³¹¹ Quentin Hoare, Geoffrey Nowell Smith, *Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, The Electric Book Company, London 1999, s. 314.

³¹² Toplumların yönetiminde kurallar zincirinden oluşan yaptırımlar söz konusudur. Yaptırım kuralının işleyebilmesi için, bu kuralın meşruiyetinin olması gerekmektedir. İşte bu aşamada meşruiyetin sağlayıcısı konumundaki, iktidar kavramı devreye girmektedir. Haklılık, halkla bütünleşme, yerindelik gibi argümanlar, iktidarın kaynağının meşruiyetini sağlamaktadır. (Bkz. Ozan Erözden, Makyavelizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet, *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*, Haz. Cemal Bali Akal, 2. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara 2014, ss. 67 – 68.)

³¹³ Machiavelli, *Titus Livius’un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, ss. 77 – 78.

faktörünü kullanarak, halk üzerinde yaptığı kötü davranışları ve papaların kendilerini dinsel bir güç olarak görmelerinden dolayı İtalyan birliğine engel olduklarını ve insanların da bu çıkmaz sonucunda dinden uzaklaştıklarını belirtmektedir. B. Russell, Machiavelli'nin döneminde kiliseyi bu iki yolla eleştirdiğini belirterek; böyle çelişkili bir durumu, kilisenin siyasi alandaki hâkimiyetinin yıkılışının başlangıcına dair bir emare olarak da değerlendirmektedir.³¹⁴

Ağaoğulları, Machiavelli'nin siyaseti dinden ayırmayıp, onu siyasetin emrine verdiğini; dinin Tanrısal kaynağından ziyade onun sosyo-kültürel ilişkisi üzerinden toplumsal araçsallığını ele aldığını belirtir. Machiavelli, bir devletin temelinde iyi yasalar, iyi silahlar ve bunun ekseninde şekillenen iyi din olgusunun yattığını ve devletin bu üçlü sacayağının üzerinden gelişim gösterdiğini belirtirken, bunlar arasındaki bağa dikkat çekmektedir. Ağaoğulları, yasa, silah ve din eksenindeki oluşumdan hareket ederek, Machiavelli'nin aynı zamanda dine dünyevi bir anlam yükleyerek, onların peygamberler ya da krallar tarafından kendi virtu'leriyle oluşturulduğu sonucuna vardığını ortaya koymaktadır.³¹⁵ M. Karşı, Machiavelli'nin dini daha çok pragmatik bir açıdan ele aldığını, devletin bekası için kullanılacak bir araç olarak gördüğünü ve dinsel öğretilerdeki uysallıkla, mevcut iktidara karşı itaati arttıracak bir araç haline getirilebileceğini belirtmektedir.³¹⁶ Machiavelli, Romalıların şehirleri dizayn ederken ve generallerin şehirleri istilalarında dinin etkisini kullanmalarındaki mantık ve cesaretlerindeki ihtişama da dikkat çekmektedir.³¹⁷

Dönemin skolastik düşüncesinin etkisiyle kilisenin toplum üzerindeki baskısı ve beraberindeki hantal yönetim yapısının etkisi büyüktür. Dönemsel olarak, kilisenin devlet işlerine olan ilgisindeki nedenin sorgulanmasıyla

³¹⁴ Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi 3: Modern Çağ – Yeni Çağ*, Çev. Muammer Sencer, Bilgi Yay., Ankara 1972, s. 53.

³¹⁵ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, s. 204.

³¹⁶ Karşı, Aqm., s. 12.

³¹⁷ Roma halkı, Tribün seçiminde pleblerden yana tavır almış ve aynı yıl ülkede kuraklık ve salgın hastalıklar görülmüştür. Soylular bu durumu fırsata çevirerek, Tribün seçimlerinde yine aynı yönde oy kullandıklarında, bir önceki seferde olduğu gibi Tanrılar tarafından cezalandırılacakları korkusunu halk arasında yayarlar. Bu dinsel mitte seçimleri kendi lehlerine çevirirler. (Bkz. Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, s. 77.)

Machiavelli'nin din karşıtı bir kişi olarak algılanmasındaki nedensellik ilişkisi de ortaya çıkarılmış olmaktadır. Machiavelli'nin dini duygulardan yoksunluğunun temelinde, kilisenin taraflı uygulamalarının bulunduğu ve kilisenin adalet noktasında verdiği yanlı kararlarla, kilisenin sınıfta kalmasının buna örnek teşkil edebileceği aşikârdır.³¹⁸ Dinin yönetim üzerindeki etkisini, domino etkisine benzeten Machiavelli, dinin etkisi altında yapılan yasaların iyiliğine ve iyi hazırlanmış yasaların, iyi talihle devam edeceğine ve mutlu şehirlerin varlığı ile sonuçlanacağına dikkat çekmektedir. Bunların tersi durumlarda ise bozulmanın kaçınılmazlığında dinin etkisini belirtmektedir. Machiavelli, Tanrı korkusunun olmadığı yerde, bunun bir Prens korkusuyla doldurulabileceğinin önemine dikkat çekmektedir. Machiavelli, bu durumun Prenslerin sahip olduğu virtu'lerle sınırlı tutulabileceğini, prensin siyasi yaşamı noktalandığında bu korkunun nihayetlenip devletin sonlanabileceğini dillendirmektedir. Aslında bu olgu, sadece Machiavelli tarafından algılanan bir durum olmayıp, dahası dinsel buyrukların toplum üzerindeki etkisinin büyüklüğünü ortaya koyması bakımından önemlidir.³¹⁹ A. Brown, Machiavelli öğretisinde yasaların ve uygar davranışların temelinde sıradan insanların, dinsel ve seküler inançların ve korkularının etkili olduğuna dikkat çekmekte ve dinsel öğretilerin insanların mutlulukları üzerinde etkili olduğunu da belirtmektedir.³²⁰

Dinsel otoritelerin dünya üzerindeki egemenliklerinin son bulmasıyla, modern devlet anlayışının ortaya çıkmasına vesile olan Machiavelli; siyasal olanı, dini değerlerden ve ahlâki ilkelerden ayrı tutma düşüncesini de kendisinde barındırır. Böyle bir olguyla siyasal alanın laikleşmesinde,³²¹ Machiavelli'nin rolü yadsınamaz. Machiavelli, ulusallık kavramına yüklediği anlam ve devletlerin kurtuluşu için yazdığı güç doktrinlerinin neticesinde, seküler toplumun ortaya

³¹⁸ Deniz, Agm., S. 20, s. 121.

³¹⁹ Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, ss. 71 – 72.

³²⁰ Allison Brown, "Philosophy and Religion in Machiavelli", *The Cambridge Companion To Machiavelli*, Ed. John M. Najemy, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 166.

³²¹ Türkçeye Fransızcadan geçen Laik sözcüğü, köken bakımından Yunanca "halk, kalabalık" anlamına gelen "laos" sözcüğünden türemekte, "halka ve kalabalığa ait" manasındaki "laiokos" sıfatına dayanmaktadır. (Bkz. Ergün Aybars, "Laiklik", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 6-7, 1996 – 1997, s. 1.). Türkçede de din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, din ve vicdan özgürlüğünün vuku bulması bakımından da tarafsızlığı ön plana çıkardığı şeklinde karşılık bulmaktadır. (Bkz. *Türkçe Sözlük*, s. 1449.)

çıkmasına vesile olmuş; ancak mevcut hükümdarın siyasal etkisindeki geçiciliği hesaba katmaması nedeniyle kısa ömürlü otoritelerin doğmasına sebep olmuştur.³²² Machiavelli'nin hedefinde laiklik kavramını temel almaktan ziyade, dinin araçsallığından faydalanma ön plandadır. Onun öğretisinde din, laiklik kavramından farklı olarak daha geniş bir perspektifte kavramsallaşan sekülerizm içerisinde yer almıştır. Machiavelli, daha çok Romalılardan hareketle, din ve siyaseti bir arada kullanarak, yönetenlerin dini kullanarak nasıl başarı sağladıkları penceresinden olaya bakmıştır.³²³ Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda Machiavelli'nin, doğrudan laiklik kavramını kullanması ile ilgili açıklamalarının bulunmamasına rağmen; O'nun dinsel düşüncü ve bunun siyasete olan yansıması neticesinde, laik devlet anlayışının ve laiklik kavramının vücut bulmasında etkisinin büyük olduğu sonucuna varmaktayız.

2. 2. 7. Yönetim Çeşitleri ve Prenslükler

Machiavelli, kendi virtu'leri yoluyla iktidarı elinde bulunduracak bir Prens ile İtalyan birliğini sağlayacağına inanmaktadır. Bu durumun, Machiavelli'nin de etkisiyle Ortaçağ'dan sonra şekillenen, yeni bir siyaset algısını oluşturduğu aşikârdır. Machiavelli'de de görülen bu değişim, devletin bekasını sağlamakla ilgili olarak farklı yönetim çeşitlerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Machiavelli, gerek kendi yaşadığı devrin etkisi ve gerekse de eski Yunan dönemi siyaset anlayışlarının etkisiyle yönetim biçimlerini öncelikle Monarşiler (prenslükler) ve Cumhuriyetler olmak üzere ikiye ayırmıştır.³²⁴ Machiavelli, insanların ilk zamanlar nüfus bakımından az ve dağınık yaşadığını, zamanla ise nüfusun arttığını ve karşılıklı çıkar ilişkilerinin devreye girdiğini belirtir. Machiavelli'ye göre, işte bu durumdaki insanların korunma ihtiyacının da etkisiyle

³²² M. Nazan Arslanel. Ertuğrul Eryücel, "Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011, C. 15, S. 2, s. 5.

³²³ Parlar, Agyk., s. 58.

³²⁴ Ağaogulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, s. 186 – İzzet Çıvgın, Remzi Yardımcı, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 1. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007, s. 76.

aralarından güçlü ve cesur birisini seçmesi ve onun himayesine girmeleri durumunda, yönetim olgusu devreye girmektedir. Daha sonra toplumsal değer yargıları açısından, iyi insanların mükâfatlandırıldığı ve kötü insanların cezalandırıldığı yasalar yapmak suretiyle adalet olgusu işlerliğini kazanmaktadır.³²⁵ Machiavelli, ancak yönetilme ve yönetme olgusunda şekillenen siyasal sistemlerin, içten ve dıştan gelen tehlikeler neticesinde; yöneticilerin hırsları yüzünden ve bütün siyasal sistemlerin kırılabilirliğinden kaynaklı değişime maruz kaldıklarını ifade etmektedir.³²⁶

A. Göze, toplumsal yapıların gereksinimleri ile Machiavelli'nin siyasal düşünceleri arasında organik bir bağ olduğunu belirtmiştir. Bu görüş çerçevesince, sosyal yapının değişmesi ile toplumsal öngörüler de değişebilmektedir. Cumhuriyet rejiminin eşitlik anlayışı ve Monarşi'nin eşitsizlik üzerine kurulmasının, toplumsal konjonktürle ilgisinden dolayı, yönetim çeşitlerinin gerekleri olan yasaları, gerekli güvencelerle devamlı dinç tutmak önem arz etmektedir. Ancak toplum yapısı bozulmuşsa en yetkin yasaların bile bozulması engellenemez.³²⁷ Machiavelli, bu aşamadan sonra insanların, daha iyi yönetilme ile kaderlerinin değişeceğine olan umutlarının neticesinde, yöneticilerine karşı ayaklandıkları ve onları değiştirdiklerini belirtir.³²⁸

Machiavelli, muhtemel Prens adayı olarak gördüğü Lorenzo de Medici'ye armağan ettiği Prens adlı kitabında yönetim biçimlerini yukarıda da ifade edildiği gibi Cumhuriyet ve Prenslik (monarşi) olarak ikiye ayırmaktadır. Bunlardan prensliklerin ya İspanya Kralı tarafından fethedilen Napoli krallığı örneğinden hareketle verasete dayalı ya da Francesco Sforza'nın tesis ettiği gibi tamamen yeni bir oluşumla ortaya çıktığını belirtmektedir.³²⁹ Ağaoğulları, Machiavelli'nin temelde prenslikleri; eski, karma, dinsel ve yeni prenslikler olmak üzere dörde ayırdığını belirtmektedir. Bunlardan dinsel ve karma prensliklerin de yeni prensliklerin sahip olduğu gibi modern anlayıştaki bir siyaset anlayışından yoksun

³²⁵ Göze, Age., s. 111 – Ledeen, Age., ss. 15 - 16.

³²⁶ Ledeen, Age., s. 17.

³²⁷ Göze, Age., s. 112.

³²⁸ Age., s. 113.

³²⁹ Machiavelli, *Prens (İl Principe)*, s. 9.

olmaları sebebiyle, eski prenslik kategorisinde değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Machiavelli eski düzen prensliklerdeki temel mantığını, var olan düzeni bozmadan prensliğin işleyişini, “suyun akışına bırakmak” deyiimiyle ifade etmektedir. Geleneksel otoritenin dinle yoğrulması gerçeği, bu prenslikleri yönetenlerin işlerini kolaylaştırmakta ve herhangi bir savunma ihtiyacı hissetmeden, dinsel metaforlarla işi idare etmeye devam edebilmektedirler.³³⁰

Machiavelli, eski prensliklerin karşısına, Rönesans’ın insani düşünceyi temel alan, insanın kendi güç ve yeteneği (virtüsü) doğrultusunda ve yazgısına (fortuna) güvenerek iktidara talip olan yeni prenslikleri konumlandırmaktadır. Yeni yönetimdeki erk, ardında kurumlarla donatılmış devleti temsil etmektedir. Fransa krallığını örnek alarak, devlet kurumlarının adaletli bir şekilde işleyişini dillendirir. Machiavelli’ye göre prenslikler iki farklı şekilde örgütlenmişlerdir. Ya devlet görevlilerinin doğrudan doğruya prene bağlı olduğu yönetim biçimi şeklinde ya da devletin başındaki prensliklerin iktidarını kendisine bağlı soylularla paylaştığı yönetim biçimleri şeklinde örgütlenmişlerdir. Bunlardan ilkinde, devleti dış tehlikelere karşı daha dirençli ve fethedilmesi zor ama fetih gerçekleştikten sonra padişahın sülalesi ortadan kaldırılınca, yönetilmesi kolay olan Türk monarşisini örnek göstermektedir. İkincisine ise fethedilmesi kolay, ancak kralın sülalesi yok edilse bile müstakbel yönetimde yer almak isteyen senyörlerin varlığı dolayısıyla, yönetilmeleri zor olan Fransa krallığını örnek verir.³³¹ Machiavelli, ayrıca özgür devletlerin fethedilmesi sonrasında orada oturanların ya yok edilmesini ya da dağıtılmasını önerir. Çünkü insanların eski özgürlüklerini ve düzenlerini zamanla hatırlayarak, o duruma geri dönmek için faaliyette bulunabileceklerini ifade etmektedir. Ledeen da bununla ilgili olarak, Stalin’in yaptığı; milletleri yok etme ve memleketlerinden ayırarak sürgüne gönderme uygulamalarını örnek olarak vermektedir. Ancak Ledeen, Stalin’in yaptığı sürgün uygulamalarında, Çeçenler gibi bazı milletler üzerinde bunu başaramadığını da belirtmektedir.³³²

Machiavelli yönetim tarzlarından bahsederken yeni bir şeyler ortaya koymaktan ziyade, geçmiş yönetim sistemlerinin incelenmesi neticesinde

³³⁰ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, ss. 186 -187.

³³¹ Age., ss. 187 – 188.

³³² Ledeen, Age., s. 122.

devletlere uygun yönetim tarzlarının bulunabileceğini belirtir. Söylevler adlı eserinde de prenslik, aristokrasi ve halk yönetimi olmak üzere üç çeşit yönetim biçimi olduğunu, devleti tasarlayan kişilerin bunlardan uygun olanları kendileri için tercihte bulunabileceğini belirtir. Bazı akıllı insanların ise bu yönetim biçimlerini, altına çıkarabileceğini belirtir. Kötü yönetim biçimleri ise yukarıda açıklanan iyi yönetim biçimlerinin dönüşümleriyle gerçekleşmektedir. Buna göre prenslik tiranlığa, aristokrasi azınlığın hüküm sürdüğü yönetime ve halkın egemenliğindeki yönetim de özgürlüklerin istismar edildiği bir yönetim anlayışına dönüşebilmektedir. Buradaki yönetim çeşidinin seçiminde yöneticinin önemi ortaya çıkmakta ve yönetici bu hassas dengeleri göz önünü alarak, kendi toplumsal yapısının dinamiklerine uygun bir tarzı seçmelidir.³³³

Prenslik türleri ve yönetim biçimlerinin belirlenmesinden sonraki süreci iktidara gelmenin yollarına ayıran Machiavelli, siyasal iktidarın ele geçirilmesinde virtu ve fortuna kavramlarının belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Başkalarının desteğiyle ve şans eseri (fortuna'nın etkisiyle) iktidara gelmenin kolay olduğunu, bu durumun ise sürdürülmesinin zor olduğunu ve talihin dönmesi sonucu prensin iktidarını kolayca yitirebileceğini belirtmektedir. Her ne kadar dinsel ideolojilerin etkili olduğu toplumlarda virtu ve fortuna tamamıyla etkili olmasa da virtu ve fortuna'nın dinsel prensliklerin oluşmasındaki etkisi yadsınamaz. İktidara gelmenin üçüncü yolu yurttaşların desteğini alarak iktidara gelmektir. Burada her ne kadar virtu ve fortuna'nın doğrudan etkisi olmasa da iktidarın seçkinlerden değil de halkın desteğini kazanma aşamasında gösterdiği kurnazlıkta, virtu'nün etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu yönetim biçiminin sürekliliğinin esası, prensin yönetimindeki adalet duygusundan feragat etmemesidir. Virtu ve fortuna'nın hiçbir etkisi olmayan; Sicilyalı Agatokles ve Oliveretto de Fermo örneğinden hareketle Machiavelli'nin deyişiyle "cinayet işlemek" şeklindeki anlayış, iktidarı ele geçirmenin dördüncü yoludur. Bir çömlekçinin oğlu olan Agatokles'in, aşağı sınıflardan gelip yaptığı cinayetlerde virtu'sunu kullanarak iktidarı ele geçirdiğini belirten Machiavelli, toplumsal alandaki "iyi ve kötü" prens yakıştırmalarının

³³³ Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, s. 30.

manasızlığına dikkat çekmekte ve Prens'in siyaset arenasında iktidarını uzun süre nasıl elde tuttuğunun önemine değinmektedir.³³⁴

Yukarıda da belirtildiği gibi insanların çoğalmaları ve çıkar kavgaları, onlar arasında toplumsal birlikteliği ve kendi aralarında adaleti sağlayacak yöneticilere ihtiyaç hissetmelerine neden olmuştur. Machiavelli, prensliğin yönetimine seçim yoluyla değil de miras yoluyla gelenlerin müsriflikte, şehvette ve her türlü ahlâksızlıkta ileri gittikleri zaman; toplumsal düzensizliklere ve tepkilere maruz kalmaları neticesinde, prenslik yönetimlerinin tiranlığa dönüşeceğini belirtmektedir. Böyle bir durumda halk, tiranlığı sonlandırmak için kendilerine önder olanların yönetiminin altına girerler. İlk zamanlar adil şekilde işleyen yönetim, tiranlığı sonlandıranların çocuklarının yönetimine geldiğinde, yönetim elit bir azınlığın iradesine geçmiş ve Prenslerin yaptığı ahlâksızlığı, bu kez onlar da yapmaya başlamışlardır. Sonunda bozulan düzen içerisinde tirana olan durum, bu elit yığınların da başına gelmiştir. Prens ve elit azınlığın yönetiminden aldıkları darbeleri unutmayan halk, kendi denetiminde yeni bir yönetim kurma kararı almıştır. Bu yönetim biçiminde ne güçlü bir prens ne de güçlü bir halk yığını etkili olmaktadır. Getirilen yönetimin de belli bir süre sonra özgürlükleri istismar etmesi ve başa gelenlerin canlarının istedikleri gibi yaşamaları; artan şekilde hataların yapılmasına sebebiyet vermekte ve sonuçta halkın bu yönetim biçiminden de vazgeçerek, prens yönetimine döndüğü görülmektedir. Yönetim çemberi şeklindeki, bu yönetim tarzlarındaki zafiyetlerin, insanlar tarafından kullanılması, özgürlüklerin yok olmasına sebebiyet vermektedir.³³⁵ Bu döngü bizleri ideal bir yönetim tarzının olmadığı sonucuna götürmekteyse de toplumsal birlikteliği sağlama noktasında halkın ekseriyetinin katılımıyla oluşturulacak yönetsel düzeneğe ihtiyaç olduğunu gösterir.

Machiavelli bu kertede, bizim de yukarıda tarifini yaptığımız, erdemli yurttaşlar tarafından kurulan Cumhuriyet rejimini ideal bir yönetim şekli olarak değerlendirmektedir. Bu yönetimde yasaların varlığı, yurttaşların çoğunluğunun haklarının ve çıkarlarının ön planda olması ve bütün yurttaşların yönetime katılması

³³⁴ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, ss. 187 – 188.

³³⁵ Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, ss. 31 – 33.

dolayısıyla karma bir yönetim şeklidir. Cumhuriyetlerin bile, zor durumda kalındığında yozlaşması durumunda, siyasetçilerin ellerindeki gücü kullanmalarında bir sakınca görmeyen Machiavelli, öğretisine uygun olarak böyle bir oluşumda Prenslerin de yasal olan haklarını koruyabileceklerini belirtmektedir.³³⁶

Machiavelli'nin yönetim biçimlerinden ve prenslik türlerinden bahsetmesindeki esas amaç, devletin siyasal birliğinin nasıl sağlanacağına dair çözümler üretmektir. İktidar ve devlet çözümlerinde, din ve ahlâk dâhil her şey bu ikilemin emrinde olduğu sürece değer kazanmaktadır.³³⁷ Machiavelli, bir ülkenin yönetimini sadece talihe (Fotuna'ya) bağlamakla, şehrin kısa sürede çökecek bir hal alacağını ve Prens'in kendi devrindeki ihtişamdaki mahrum kalacağını belirtir. Aynı şekilde bir ülkeyi bir tek kişinin yönetimiyle özdeşleştirmek de hem yöneticinin hem de ülkenin sonunun çabuk geleceğinin göstergesidir. Virtu'süne güvenerek yönetimi elinde bulunduranlar, yönetimden el çektirildiklerinde kendileriyle beraber ülkelerinin de sonunu hazırlamış olurlar. Bu bakımdan Skinner, kendi döneminde başarılar elde edecek, bireysel bir virtu'den ziyade, hükümdarın ölümünün ardından da ülkede birlikteliği sağlayacak kitlesel virtu'lere olan ihtiyacın gerekliliğini ortaya koymaktadır.³³⁸

2. 2. 8. İdeal Hükümdar

Siyasi literatürde yöneticilerin nasıl olması gerektiği ile ilgili olarak; farklı dönemlerde, değişik algılar içerisinde tanımlama çalışmaları yapılmıştır. Adalet, dürüstlük, yetkinlik, öngörü yeteneğine sahip olma gibi erdemlerin dönemseller farklılıklara rağmen, yöneticilerden beklenen özellikler olduğu yadsınamaz.³³⁹

³³⁶ Bican Şahin, Modern Dönemde Siyasal Değişim: Niccolo Machiavelli, *Siyasal Düşünceler Tarihi II*, s. 10, Kaynak: <http://www.acikders.org.tr/mod/resource/view.php?id=1749&redirect=1>, (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2017).

³³⁷ Parlar, Agyk., ss. 51 – 52.

³³⁸ Skinner, Age., ss. 92 – 93.

³³⁹ Parlar, Agyk., s. 35.

Machiavelli'nin öğretisine göre, yönetici konumundaki Prens; cimri ya da cömert, zalim ya da merhametli, sadık ya da ödle, sert ya da yumuşak, dindar ya da dinsiz olma gibi tezatlık içeren iyi ve kötü özellikleri kendisinde barındırmalıdır. Buradaki esas nokta, Prens'in iktidarını nasıl devam ettireceği ile ilgili davranışı kendisiyle özdeşleştirmesidir. Çünkü yerinde kullanılmayan olumlu ya da olumsuz bir değer, Prens'in sonunu hazırlayabilir. A. Göze, bu durumda Prens'in ülkesindeki cinayetlere, ahlâksızlıklara, yağmalara göz yumması minvalinde yapacağı yumuşak davranışlarla ülkesinin birliğini bozabileceğini belirtmektedir. Göze bu duruma karşılık olarak, Prens'in gerekirse adı zalimlik olarak anılsa da bu tür hareketleri önleme adına, gerekli önlemleri almasındaki zorunluluğun doğduğunu ifade etmektedir.³⁴⁰

Machiavelli'nin öğretisinde, devlet yönetiminin evrensel değerlerden hareketle ve toplumun kendine has değer yargılarının da kullanıldığı ahlâki bir sisteminin varlığı da mevcuttur. Bu noktada siyasi birlikteliği sağlayacak olan yöneticinin, gerektiği zaman yalan söylemeyi de bilmesi gerektiği, tezi üzerine odaklı olarak fikirlerini ortaya koyan Machiavelli, faziletli bir yöneticinin arzu edilir olduğunu; ancak gerek insanların doğasından kaynaklı olarak, gerekse toplumsal değer yargılarındaki bozulmaların neticesinde fazilet yoksunu insanların varlığına da dikkat çekmektedir. Böyle bir ortamda yöneticinin de buna göre davranış geliştirmesinin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. H. Karaköse, tarihin büyük başarılar elde etmiş hükümdarların kahramanlıklarıyla dolu olduğunu belirtir. H. Karaköse, bu noktada hükümdarların karşısındaki güçleri yenmek için kullandıkları hile ve yalanlar ile gayri ahlâki davranışları hiçbir tarihinin yazmadığını da dile getirir. Böyle bir durumda mücadele etmede iki temel etken önem arz etmektedir. Öncelikle insanların temel savunusu olan kanunlarla bu durumu atlatmak ki, çoğu zaman yetersiz kalır; bir diğeri de vahşi hayvanların savunusu olan kuvvete başvurmaktır. İşte yöneticinin sırrı burada ortaya çıkmaktadır ve hangi yöntemi ne zaman kullanacağını iyi bilmesi gerekmektedir.³⁴¹

³⁴⁰ Göze, Age., s. 117.

³⁴¹ Karaköse, Age., s. 127.

Machiavelli, bir Prens'in başarısında kullanacağı hayvanlara has özelliklerden bahsederken, Prens'in tilki ve aslanı kendisine örnek alması gerektiğini belirtir. Tilkinin kurtlar karşısında olan savunmasızlığına karşın, aslanın da tuzaklar konusunda yetersiz olduğunu belirtir. Prens'in dâhiliği burada devreye girmektedir. Machiavelli'ye göre Prens, tuzaklar konusunda tilki gibi uyanık olması ve kurtları korkutmak konusunda da aslan gibi olması gerektiğinden hareketle; Prens'in verdiği sözlerin oluştuğu şartların ortadan kalkması durumunda, eğer ki bu durum kendi aleyhine dönecekse, bu sözünü yerine getirmeyebileceğinin bilincinde olması gerekmektedir.³⁴² Prens, başarısını sadece savaş zamanlarında değil, aynı zamanda barış zamanlarında da muvaffakiyetle sürdürmek istiyorsa, siyasal durumun gerektirdiği şartlara da hazırlıklı değildir. Prens, halkının ahlâki değerlerini iyi bilmeli ve onlara bu değerlere ne kadar önem verdiğini zaman zaman hissettirmelidir. Bu şekilde kamuoyu desteğini kazanan Prens'in öğretileriyle halkın gözünde iyi imaj oluşturmak amaçlı, propaganda kültürünün yüzyıllar öncesinden altyapısının ortaya çıktığı görülmektedir.³⁴³

Sadakat, özgürlük gibi kavramlar ile dinsel yaşayışın önemli olduğu toplumlarda acımasızlık, dinsizlik nam kazandırmak için yeterli olurken; acımasızlığın, tutsaklığın ve dinsizliğin yaygın olduğu durumlarda sadakat ve dindarlık önem arz etmektedir. Yani insanlar için aynı minvalde devam eden iyi ve kötü durumlar ile bu durumların tersi vaziyetlerde farkındalık oluşturmak elzemdir. İşte bir yönetici için bu durumları analiz etmek ve kendi perspektifinden olayları yönlendirmek çok önemlidir.³⁴⁴ Prens, insanların sahip olması gereken iyi ve kötü özellikleri süzgecinden geçirirken, yukarıda da belirtildiği gibi kendisi de bu vasıflara sahip olmasa bile, halkına karşı bu özelliklere sahip olduğunu onlara hissettirmelidir. Sadece halkına karşı değil, yanındaki yardımcılarına da gerekli özeni göstermeli ve onlardan da gerekli sadakati beklemelidir. Çünkü iyi bir yardımcı, kendi çıkarından ziyade Prens'inin ve ülkesinin çıkarını öncelik olarak görendir.³⁴⁵

³⁴² Machiavelli, *Prens (İl Principe)*, s. 86.

³⁴³ Çıvgın, *Yardımcı*, Age, ss. 77 – 78.

³⁴⁴ Machiavelli, *Orta Elçilikler - Mektuplar*, s. 123.

³⁴⁵ Göze, *Age.*, s. 119.

Mosca, bir kişinin kendini savunması ve belli mertebelere yükselmesi için bir takım kuralların olduğundan ve bunların öğrenilmesinin zor olmadığından bahseder. Mosca, böyle bir durumda esas olanın karar vermedeki çabukluk olduğunu belirtir. Çünkü belirlenen hedeflere ulaşmak için nefsin sahip olduğu anlık sevgi, hınç, gurur gibi duyguların, karşıdaki kişiye yansıtılma derecesinin iyi ayarlanması gerekir. İşte Mosca, burada Machiavelli'nin yazdığı Prens adlı eserdeki yöneticilere ait özelliklerin, sonradan kitaplardan okuma yoluyla kazanılamayacağını, aksine bunların bir kısmının doğuştan olduğu ve küçük bir kısmının da sonradan tecrübeyle kemale ereceği yönünde görüş belirtmektedir.³⁴⁶

Machiavelli özellikle İtalya'nın içinde bulunduğu karmaşık durumdan, ülkeyi düze çıkaracak kişinin bir takım özelliklere sahip olmasını düşünmekte ve Prens'in iktidarını korumak için virtu sahibi olması gerekliliğini tekrar tekrar vurgulamaktadır. Talih yoluyla iktidara gelen Prens'lerin de statükolarını korumak amacıyla kurnazlık gibi virtu'lerini kullanmaları gerekmektedir. İnsan doğasında var olan hile ve aldatmaların bilincinde olan Machiavelli, olması gereken üzerinden değil, olan üzerinden hareket etmiştir. Machiavelli'nin asıl gayesi, yeni bir sistem getirmekten ziyade, var olanın devamını sağlamada Prens'e farklı roller biçerek, onun iktidarını nasıl sağlam temeller üzerine oturtacağı üzerine kafa yormaktır.³⁴⁷ Machiavelli için bir ulusun içerisinde liderlerin ortaya çıkmasında; soy sop gibi genetik faktörlerin yanında, savaşlarda gösterilen yiğitliklerin de etkisi büyüktür. Çünkü barış zamanlarında disiplin ikinci plana atılmış ve Machiavelli'nin ifadesiyle "...durağanlık; başarısızlık ve sıradanlaşmanın..." adı olmuştur. Bu durum bizlere tarihin sayfaları çevrildiğinde, büyük liderlerin savaşlarla eş değer tutulduğu gerçeğini göstermektedir.³⁴⁸

Halkın iyi ve kötüyü ayırt etmede tam olarak yetkin olmadığını belirten Machiavelli, bu aşamada en büyük rolü Prens'e yükler. Machiavelli, egemen konumundaki kişinin halkına karşı olan duygularındaki şefkatin ve güç kullanımındaki amacının, halkının yararına olduğunun bilincindedir. Belli bir amaç

³⁴⁶ Gaetano Mosca, *Siyasi Doktrinler Tarihi (Eski Çağlardan Günümüze Kadar)*, Çev. Semih Tiryakioğlu, 2. Baskı, Varlık Yay. İstanbul 1968, ss. 103 – 104.

³⁴⁷ Karsh, Agm., s. 7.

³⁴⁸ Ledeen, Age., ss. 64 – 65.

etrafında insanları bir araya getirme görevi olan Prens; yukarıdaki farklı tepkileri halka yansıtarak, onların kendisine karşı şükran duyguları içerisinde olmalarını da sağlamaktadır.³⁴⁹ Prens'in iktidarını içte ve dışta sürdürülebilmek amacıyla da toplumsal ve askeri manipülasyonları iyi tahlil etmesi ve ona göre kendisine bir yol haritası çizmesi de gerekmektedir.³⁵⁰

Machiavelli'nin tasavvurundaki Prens'e bu kadar anlam yüklemesinin temelinde; insanlar arasında sevmekten ziyade korku oluşturmanın, insanın doğasını iyi tahlil ederek ona göre hareket etmenin, insanlar ve toplumlar üzerinde otorite sağlama konusunda daha etkili olduğunu görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu etkiyi oluşturmada ahlâki ve dini kaygılar taşımanın ötesinde seküler (dünyevi) bir anlayışın etkisinde olan Machiavelli,³⁵¹ Prens'in misyonundan kaynaklı olarak ve tarihi olayları irdeleyerek, eskiden olmuş benzer durumlar için de uyanık olmayı yeğler.³⁵²

2. 3. MAKYAVELİZM'İN ORTAYA ÇIKIŞI VE MACHIAVELLİ BAĞLANTISI

İtalya'nın içine düştüğü tehlikenin büyüklüğünün farkında olan Machiavelli, ülkenin bu bölünmüşlük durumundan bir an önce kurtulması için çareler arar. Machiavelli, ancak kendi otoritesini dağınık haldeki İtalyan devletleri üzerinde hissettirebilecek ve istilacı durumundaki düşmanları ülkeden kovabilecek güçlü bir liderle bu sorunun çözüme kavuşacağına inanır. Machiavelli'nin siyasal düşüncesinin temelinde İtalyan birliğini sağlamak üzerinden, bu amaca yönelik yöntemler geliştirmek hedeflenmektedir. Bu yöntemlerde dinsel kültürden olabildiğine uzak durulmuş, daha çok burjuvazi temelli laik ve insan fikrini temel

³⁴⁹ Halis Çetin, "Egemenlik ve Hukuk Üzerine", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2002, . 3, S. 2, s. 3.

³⁵⁰ Jon C. Pevehouse, Joshua S. Goldstein, *Uluslararası İlişkiler*, Çev. Haluk Özdemir, 1. Baskı, BB101 Yay., Ankara 2015, s. 86.

³⁵¹ Parlar, Agyk., s. 41.

³⁵² Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, s. 78.

alan öğretiler kullanılmıştır.³⁵³ A. Şenel, günümüz siyasal biliminin kurucularından birisi kabul ettiği Machiavelli'nin; kendi döneminden önceki siyaset bilimcilerin, geçmiş yaşantılar ve dinsel düşüncülerin tesirinden kurtulamadıklarını ve ideal düzenin nasıl olabileceği algısı üzerinden hareket ettiklerini, belirtiyor. Bu kerte Machiavelli'nin öğretilerinde ise siyasal olanın Tanrısal kaynaklı oluşuna karşı çıktığını ve siyasal düşünüşte Y. Yeke'nin de yukarıda belirttiği gibi laik ve bilimsel bir siyaset algısını ortaya çıkardığını vurgulamaktadır.³⁵⁴

Machiavelli, dönemde kişisel çıkarlarının da etkisiyle başarılı olmak için her yolu deneyen politikacılardan farklı olarak, kendisini İtalyan birliğini sağlamak gibi bir amaç etrafındaki ülküyle donatmıştır. Bu amaca ulaşmak uğruna bir yönetici (prens) için her şeyi meşru görmüştür. Makyavelizm olarak bilinen kavram, temelde İtalyan birliğini sağlamak noktasını temel alarak, Prens adlı kitaptaki ahlâk anlayışının altındaki öğretiler çerçevesince, amaca ulaşmak için her şeyi meşru kılmaktadır.³⁵⁵

Ağaoğulları, siyasal başarı için gerekiyorsa olumsuz şeylerin de yapılabileceği gibi bir anlamla donatılan Makyavelist kavramının yanlışlığına dikkat çekmektedir. Machiavelli açısından, ülkedeki siyasal muvaffakiyetin zarureti için, yönetici tasarrufunda kötülük hamlesinin yapılabilmesine de imkân tanınmaktadır. Ağaoğulları, bir prensin eylemlerini yargılamak noktasında, onun izlediği yolun değil, hangi amaca hizmet ettiğinin önemli olduğunu belirtmektedir.³⁵⁶ E. Baldini, Machiavelli'nin eserlerinin elden ele dolaşması, bununla beraber Machiavelli'nin eserlerindeki askeri, siyasi, dinsel konular ile yönetici ve yönetilenlerle ilgili fikirlerinin yüzyıllar içerisinde farklı olaylarda aldığı siyasi ve tarihsel durumlardaki anlamı bağlamında, Machiavelli'nin öğretilerine Makyavelizm dendiğini ifade eder.³⁵⁷ Christine ve Geis'e göre, Makyavelist öğretilerde birey, kişisel çıkarlarını en aza indirerek, amacını

³⁵³ Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, s. 86.

³⁵⁴ Şenel, *Age.*, s. 307.

³⁵⁵ *Age.*, ss. 307 – 308.

³⁵⁶ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, s. 228.

³⁵⁷ Baldini, *Agm.*, ss. 12 – 13.

gerçekleştirmek için her türlü yönteme başvurma ihtiyacını kendinde görmektedir.³⁵⁸

O. Erözden de “hikmet-i hükümet”³⁵⁹ düşüncesi hâsıl olduğunda Makyavelizm düşüncesine başvurulması gerektiğini, özellikle Machiavelli’nin “Prens” ve “Söylevler” adlı eserlerindeki görüşlerinden hareketle açıklamaktadır. O. Erözden, Machiavelli’nin düşüncesinin sadece “hikmet-i hükümet” düşüncesine indirgenemeyeceğini, hikmet-i hükümetteki esas amacın devletin bekası üzerine bir temellendirme olduğunu belirtir. Siyasal iktidarın devamlılığı açısından “Hikmet-i hükümet” kavramının gerekliliğini belirten O. Erözden’e göre, evrensel hukuk kurallarının garantörlüğündeki insan haklarının varlığı, modern devlet kuramlarındaki egemenlik anlayışıyla örtüşmekte ve Makyavelist çizgiden ayrılmaktadır.³⁶⁰

Machiavelli’yi döneminin koşulları hakkında kitap yazmaya iten neden, O’nun yönetici olduğu esnada edindiği bilgi ve tecrübelerin ne kadar değerli olduğunun farkına varmasıdır. Çünkü Machiavelli, toplumsal beklentiler ile yapılan işler arasındaki uçurumu net olarak görebilmiş birisidir. İşte Makyavelist düşüncenin yapı taşlarını oluşturan Prens adlı eserinde fikirlerini açıkça dile getiren

³⁵⁸ Richard Christie, Florence L. Geis, *Studies in Machiavellianism*, Academic Press, New York, 1970, s. 43.

³⁵⁹ Hikmet – i Hükümet: Devleti yöneten kişilerin, devletin varlığını ve gücünü korumak amacıyla ahlâk ve hukuk kurallarını, adalet ve hakkaniyet ölçüsünde, kişisel çıkarlarından arınmış olarak gerektiğinde çığnemeyi, gerektiğinde ise yüceltmeyi yapabilesidir. (Bkz. Erözden, Agm, s. 64.) Türkçeye “devlet aklı” şeklinde çevrilen bu kavramı Çilliler, devletin çıkarları için hukukun üstünlüğünden ve hukuk devleti kavramlarından feragat etmek şeklinde nitelendirmektedir. (Bkz. Yavuz Çilliler, “Türk Siyasal Hayatında Devlet Ve Hikmet-İ Hükümet Geleneği”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, C. 13, S. 34, s. 418.).

Devletin menfaatlerini, tüm çıkarlardan üstün tutan “derin devlet” ile hikmet-i hükümet, farklı minvallerde değer bulmakta ve şekil olarak benzerlik gösterse de derin devletin hiçbir insani ve hukuki kuralı dikkate almaması bakımından, konumuz dışında kalmaktadır. (Çilliler, Agm., C. 13, s. 421.) Erdoğan, “hikmet-i hükümet” tabirinin yerine “devleti ali menfaatler”, “milli menfaat” gibi tabirler kullanıldığını; özellikle son yıllarda devletin elit kesimlerince “laik cumhuriyet”, “devletin bölünmez bütünlüğü” gibi kavramlarla özdeş kullanıldığını belirterek, bu kavramı “siyasette devletçilik”, “devlette siyasi felsefe” terimleriyle ifade etmektedir. Devlet merkezli bir siyasi anlayışta iktidar; ahlâk, adalet ve hukuktan önce gelmektedir. Bu anlayışta, siyasetçilere sebep – sonuç ilişkisi içerisinde inisiyatif olanağı tanınmamakta ve politikada sonuç almak için, bütün araçlar meşru kılınmaktadır. (Bkz. Mustafa Erdoğan, “”Hikmet-i Hükümet”ten Hukuk Devletine Yol Var mı?”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2000, s. 13, ss. 45 – 47.)

³⁶⁰ Erözden, Agm, ss. 65 - 66.

Machiavelli, bu eserinde İtalya'nın birliğini sağlama eksenli bir amaç belirlemiş ve bu amaca ulaşmak için de denenecek bütün yolları araç olarak ele almıştır.³⁶¹

A. Kesgin, Machiavelli'nin kendi dönemindeki siyaset ve ahlâk anlayışı doktrinlerinden farklı olarak, çağını aşan bir yöntemle farklı bir siyasi söylem ve hareket tarzı olduğunu belirtir. Amaç ve araçlar bakımından siyaseti dizayn etmeye çalışan Machiavelli, Prens adlı eserinde ahlâkı araçsallaştırırken, Söylevler adlı eserinde iyilik, adalet ve yasa gibi kavramlarla ahlâki değerleri bir amaç olarak ele almaktadır.³⁶² Amaçların ahlâki yönünden çok, siyasal yönünü ele alan Machiavelli araçların kullanılma şekillerinden ziyade, sonuçları üzerine yoğunlaşmıştır. Ağaoğulları, bu araçların seçiminin siyasi bir zorunluluk olduğu gerekçesiyle, Machiavelli'yi kötülüğün savunucusu olarak nitelendirmenin anlamsızlığını belirtir. Her ne kadar güç ve şiddet, ahlâki bir nitelik göstermezken; siyasal alanda sonuçlara yön veren temel etkenin virtu (güç) olması, Makyavelyan düşüncede siyaset ve ahlâk ayırımının gerekliliğini gözler önüne sermektedir.³⁶³

S. Karaca, Marlowe'nin "Makyavelist Bir Oyun" adlı eserinde, insan doğasının kötülüğünden hareketle kişinin siyasette başarılı olmasında, bunun kişideki hırs ve bu hırsın gücüne bağlı olduğu; ayrıca siyasetin, toplumun ahlâk kurallarından ayrı bir ahlâk yasası olması gerekliliği üzerinde durduğunu ifade etmektedir. Bu durum devletin bağımsız ve egemen olması gibi durumlar çerçevesinde Makyavelist duruşun şartları olarak da yorumlanmaktadır. S. Karaca bu oyunda, ilkin bir iktidarın kurulma sürecindeki çetrefiller ve oyunun ilerleyen bölümlerinde de kurulan iktidarın devamlılığının nasıl sağlanacağı sorunun ortaya atıldığını belirtiyor. S. Karaca bu sorunlara çözüm noktası olarak da Machiavelli'nin öğretilerinin kaynak gösterildiğini belirtiyor.³⁶⁴

Machiavelli'nin Prens adlı eseri, tarihten verdiği somut örneklerle egemenliğin nasıl kullanılacağı ile ilgili olarak kılavuz niteliğindeki bir kitap özelliği taşımaktadır. Egemenliği, halkın savunusu ve korunması gerekliliği

³⁶¹ Kesgin, Agm., S. 9, ss. 117 – 118.

³⁶² Satıcı, Agm., S. 20, ss. 106 – 107.

³⁶³ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, ss. 229 – 230.

³⁶⁴ Karaca, Age., s. 113.

üzerinden açıklayan Machiavelli, bir siyaset bilimcisi edasıyla yaptığı gözlemlerle, Prens'in egemenlik konusundaki tutumlarını karşılaştırmalı olarak vermiştir.³⁶⁵ Feodalizmin etkisiyle bir cadı kazanına çevrilmiş olan İtalya'nın içerisinde bulunduğu bu karmaşa ortamından kurtulmasını amaçlayan ve bütünleşmiş bir İtalya ümidiyle hareket eden Machiavelli, Prens (Hükümdar) adlı eserini yazmasında bu nedenlerin etkili olduğunu ifade etmektedir.³⁶⁶ Machiavelli bu eserinde, Prens'in sahip olduğu iktidarın, fortuna'nın etkisiyle nasıl savrulduğunu ve Prens'in bu karmaşa ortamından virtu'sü sayesinde nasıl kurtulması gerektiğini de detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Devleti kurtarmak gibi bir ideal peşinde koşan Prens için amaç, tilki gibi kurnaz ve aslan gibi cesur ve güçlü olabilmeyi kendisinde görebilmesinde saklıdır.³⁶⁷

Makyavelist öğretinin temelinde, Makyaveli'nin siyaset ve ahlâk ayrımı yatmaktadır. İnsanlar, ilk zamanlarda iyi ve kötü gibi değer yargılarını ayırmakta zorlanmış ve sonraki zamanlarda da insanlığın düşün alanındaki gelişmesiyle birlikte, insanlar bu kavramlar arasındaki dengeyi sağlamışlardır. Bu denge, toplumları disipline eden devletleri vücuda getirmiştir. Machiavelli bu durumu somutlaştırmak için Tiran olarak gördüğü Caesar'ın ahlâki açıdan kötü olduğunu belirtmektedir. Machiavelli, Caesar'daki bu kötülüğün karşısında, iyilikseverlik, adalet, sadakat gibi kavramları yüceltmekte ve bunlara sahip yurttaşlara olan ihtiyaçtan bahsetmektedir. Machiavelli, bu noktada devlet yönetiminde ahlâki ilkelerin etkisinin devreye girdiğini ve güç tekeli elinde bulunduran devletin, getirdiği yasalarla insanların tutkularını ve aşırılıklarını frenlediğini belirtmektedir. İşte bu oluşum, devletin gücünü ortaya çıkarmakta ve insanların ahlâki yükümlülüklerine ne kadar uyabileceklerini göstermesi bakımından önem kazanmaktadır.³⁶⁸ İster Monarşi, ister Cumhuriyet olsun, yönetim çeşitleri sağlam yasalarla insanlar arasında umumi bir esenliği tesis etmeye çalışmalıdır. Bunu yapabilmek için de Makyavelizm ideali doğrultusunda, devletin şekillenmesinde ve

³⁶⁵ Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, ss. 89 – 90.

³⁶⁶ Volkan Işlay, *Makyavelizm Felsefesinin Robert Bolt'un Her Devirde Adam Oyununda İrdelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 7.

³⁶⁷ Machiavelli, *Prens*, s. 94.

³⁶⁸ Ağaogulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, ss. 230 -231.

devamlılığında en olumsuz ahlâki eylemlerin bile siyasal açıdan meşruluğunun varsayıldığı hikmet-i hükümet fikrine ulaşabilmektedir. Bu kertede devletin iyiliği için yapılan hiçbir şey sorgulanamaz ve hukuki açıdan denetlenemez. Roma Cumhuriyeti’ni yeniden kuran Brutus’un, oğullarını devletin bekası için öldürmesi örneğinden hareketle, yönetici veya halkın ortak iyiliği gözeterek, gerektiğinde yasaları bile çığneyebilmesine olanak verilmektedir. Ağaoğulları, Machiavelli düşüncesindeki, bir siyasi eylemde lüzumlu durumlarda kötülüğe başvurulması anlamındaki Makyavelizm kavramına ve bunun sorgulanmaması biçimindeki hikmet-i hükümetin gerekliliğine işaret ederek, değişen dünyada bu fikirlerden arındırılmış bir siyasi söylemin de başarılı olamayacağına dikkat çekmektedir.³⁶⁹

Machiavelli’yi özgün bir siyaset bilimcisi yapan ve sonraları Machiavelli’nin öğretileri kaynaklı olarak adından türeyen Makyavelizm doktrinin temel mantığı; siyasal iktidara ait konularda, ahlâki konulara yer vermeden bir yönetim anlayışı oluşturmasında gizlidir. Machiavelli’nin amacı Platon’dan itibaren şekillenen ideal yeryüzü devletinin kurulmasında etkili olacak siyasal erdemi sorgulamak değildir. O siyaset ve ahlâk ilişkisini somut göstergelerle incelemeyi yeğlemektedir.³⁷⁰ Machiavelli, geleneksel anlayışın yozlaşmasından hareketle, insanlar arasındaki birlikten farklı olarak, siyasal birliğin mahiyeti üzerinde durmakta; bu birliğin geleneksel ahlâk yasalarından ayrı şekilde ve kendine has hukuk düzeniyle varlığını ortaya koyabildiğini dile getirmektedir.³⁷¹ İyi ile kötünün, haklı ile haksızın ayrımının yapılamadığı bir dünyada hak, hakikat, sorumluluk ve ahlâkilik gibi değerlerin hiçbir anlamı olamayacağı tezinden hareket eden Machiavelli; iyi ve ideal bir yönetim yerine, gücün elde tutulacağı bir yönetim stratejisine yönelmektedir.³⁷²

Machiavelli’nin “Devlet Yararı” kavramını kendi döneminde hiç kullanmamış olmasına rağmen, bu kavram, 16. yüzyılın sonlarında ve 17. Yüzyıl boyunca İtalya başta olmak üzere Fransa ve İspanya gibi devletlerde kullanılan bir

³⁶⁹ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, ss. 232 – 233.

³⁷⁰ Çıvgın, Yardımcı, Age, s. 76.

³⁷¹ Kesgin, Agm., S. 9, s. 108.

³⁷² Cemal Bali Akal, “Machiavelli, Makyavelizm ve Meşruiyet Sorunu”, *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*, Haz. Cemal Bali Akal, 2. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 39.

terminolojidir. Bu dönemde Makyavelizm terimini piyasaya sürmenin amacı, özellikle diğer devletlere karşı olan ve devletin yararına olan siyasal eylemleri meşrulaştırmaktır. E. Baldini, bu noktada Machivelli'ye atfedilen “amacın araçları meşrulaştırması” hükmünün Machiavelli tarafından kullanılmadığını belirterek, hükmün yanlışlığına dikkat çekmekte ve bu parolanın sadece devletin kurulması ile korunması bahsinin dışında da kullanıldığında geçersizliğine dikkat çekmektedir.³⁷³

Machiavelli'nin düşüncelerini kendi perspektifinden ele alan siyasetçiler, onu bir “şeytan” olarak nitelendirmektedirler. F. Deniz, bu tip yakıştırmaları yapan kişilerin sırf rakiplerini köşeye sıkıştırmak için; Machivelli'yi okumaktan ziyade, onun kitabındaki belli yerleri kendilerine düstur edinip, ona göre hüküm verdiklerini belirtir.³⁷⁴ P. Oppenheimer, Machiavelli için kullanılan “şeytan” yakıştırmasının büyük ölçüde onun fikirlerini tahrip etmek amaçlı olduğunu, onun asıl amacının kötü niyetli yöneticileri de ortaya çıkarmak olduğunu, bu amaçla siyasi ve askeri olayları irdelediğini belirtir.³⁷⁵ M. Arslan, Machiavelli'nin düşünce dünyasında insanları ahlâklı - ahlâksız karşılaştırmasında, daha çok insan doğası kaynaklı ve çıkar ilişkileri temel alınarak, olumsuz yargıların ağır bastığı eleştirisini yapmıştır. M. Arslan, Makyavelist öğretilerdeki devlet yöneticilerinin yaptığı işleri, devlet çıkarı odaklı olarak hoş görmesi ve ahlâki değerlerden soyutlamasını Machiavelli'nin bir eksikliği olarak nitelendirmektedir.³⁷⁶ L. Staruss da Makyavelist öğretilerdeki “amaçlar araçları meşrulaştırır” tezi çerçevesince, evrensel bir barış özlemi, özgürlük ve adalet gibi kavramları kendisine ilke edinen Amerika'nın kuruluşu örneğinden hareketle, iyi niyetin her yolu haklı göstereceği fikrine ulaşmaktadır.³⁷⁷

Machiavelli, Rousseau gibi fikirlerini dolaylı yoldan aktarmaz, fikirleriyle kimseyi zehirlemek niyetinde değildir. Ne Hitler'e ne de Stalin'e kötülük yapmayı öğütlemez, çünkü Machiavelli'den önce var olan ve sonra da devam edecek olan bir iktidarı sahiplenmek güdüsü insanda mevcuttur. Burada Machiavelli'nin yaptığı

³⁷³ Baldini, Agm., ss. 14 – 15.

³⁷⁴ Deniz, Agm., S. 20, s. 123.

³⁷⁵ Paul Oppenheimer, *Machiavelli: A Life Beyond Ideology*, 1st Edition, Continuum International Publishing Group, London and New York, 2011, s. 195.

³⁷⁶ Arslan, *Sosyoloji Dergisi*, C. 3, s. 181.

³⁷⁷ Strauss, *Thoughts on Machiavelli*, ss. 13 – 14.

iktidarı elde tutma ve sürdürme gerçekliğini bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktır.³⁷⁸

Machiavelli sonrası dönemde de başta Hegel olmak üzere birçok düşünür tarafından da kullanılan Makyavelist düşünüşün, ideal bir iyi tasavvuru ile ortak iyi bir devlet gerçekliği tahayyülünde birleştiği görülmektedir. Ancak buradaki sıkıntılı durum ise birçok devlet görevlisinin, kendi iyilerini, devletin ortak iyisinden üstün tuttıkları noktasındaki, kuşku götürür davranışlarının varlığıdır. A. Öztürk'e göre bu aşamada devletle ortak iyiyi özdeşleştirmek, devlete ahlâki bakımdan dokunulmazlık sağlayabilmektedir. Machiavelli, siyasetin ülkede yeniden tesis edilmesinde ahlâka da yer verilebileceğini belirtir. Bu durumun devamlı böyle bir döngü karmaşasında, hayatın kendisinin bir mücadeleden ibaret olduğu sonucuna varılabileceği noktasında, hukuk ve ahlâk ilkelerinin siyasetle olan ilişkisindeki çelişki de ortaya çıkmaktadır.³⁷⁹

E. Baldini, Machiavelli'nin öğretilerinin etkilerinin geniş bir alanda yankı bulduğunu belirtir. E. Baldini bu amaçla, siyasetten gündelik kullanıma kadar farklı birçok alanda olmak üzere, başarılı erkek ve kadınların okudukları kitaplarda bile zaman zaman Machiavelli'nin etkisinin görüldüğünü belirtir. Değişen dünya ile birlikte bireyler, Machiavelli doktrinini kendi siyasi ve ideolojik amaçları doğrultusunda, gündelik yaşamın çekilmezliğine karşı baskılardan kurtulma aracı olarak; rep, rock ya da pop müziği ile özümlemiş bir şekilde kullanmaktadırlar. Özellikle Machiavelli düşüncesinin ana eksenini oluşturan Prens adlı eserin Amerikan ceza evlerindeki mahkûmlardan, Hollywood yıldızlarına kadar farklı kesimlerce okunmasının sırrının, toplumsal olguların değişkenliğine rağmen Machiavelli'nin öngörü kabiliyeti ve iktidarın meşruluk kaynaklarının değişmezliğinde gizli olduğu aşikârdır.³⁸⁰

Cassirer'e göre, 17.ve 18. yüzyılda pratik siyasal yaşamda önemli bir rol oynayan Makyavelist düşünceyle ilgili kuramsal olarak çalışmaların yapılmasına rağmen, Machiavelli'nin düşüncelerini frenleyen düşünsel ve ahlâki yapılar

³⁷⁸ Akal, Agm., s. 42.

³⁷⁹ Öztürk, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 68, s. 199.

³⁸⁰ Baldini, Agm., ss. 24 -25.

varlığını korumaktadır. Bir tek Hobbes dışında, bu dönem düşünürleri devlette doğal hukukun geçerliliğinin olmasını ifade etmekteydiler. Machiavelli'nin devleti bir amaç şeklinde idealize etmesine karşın, Rousseau, Locke ve Grotius gibi düşünürler devleti bir araç olarak görmekteydiler. Bu durum da devletten ayrı bir özel alanın varlığının açık delili niteliğini taşımaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Romantizm temsilcileri, doğal hukuk kavramına karşı bir savaş başlatmışlardı. Özellikle Hegel gibi idealist düşünürler adeta Machiavelli'nin birer savunucusu haline gelmişlerdir. Cassirer, son tahlilde doğal hukuk kuramının çöküşü ile birlikte, Makyavelizm önündeki bütün ahlâksal ve düşünsel kalelerin yıkıldığını ve Makyavelist düşüncenin hedefine ulaştığını belirtir.³⁸¹

³⁸¹ Cassirer, *Age.*, s. 145.

III. BÖLÜM:

MACHİAVELLİ'DEKİ SİYASET, AHLÂK İLİŞKİSİNİN FARKLI YANSIMALARI

Ahlâki ilkelerin siyasette yer alıp almayacağı ile ilgili fikirlerin sorgulanması ve bu doğrultudaki bir siyaset anlayışının oluşmasında, düşün dünyasında akla gelen ilk isimlerden biri kuşkusuz Machiavelli'dir. Çalışmamızın ilk bölümünde, ahlâk ve siyaset kavramları ile bunların nasıl bir arada yer aldığı üzerine analizler yapılmış; ikinci bölümünde de Machiavelli'nin fikirlerinin nasıl oluştuğu ve bu fikirlere kaynaklık eden kavramlar detaylı olarak incelenmiştir. Bu bölümde ise yukarıdaki kavramsal çıkarımlardan hareket ederek, Machiavelli'nin siyaset anlayışında ahlâki ilkelerin nasıl yer bulduğu konusunda çıkarımlarda bulunulacaktır. Çalışmamızın bu bölümünde ayrıca, günümüz dünyasında Machiavelli'nin fikirlerinin nasıl yer bulduğu üzerine de bir araştırma yapılarak; 21. yüzyıl siyasetinde Machiavelli ile özdeşleşen “amaca götüren her aracın meşruluğu” üzerine analizlerde bulunulacaktır.

3. 1. MACHİAVELLİ'NİN SİYASET VE AHLÂK ANLAYIŞI

Ortaçağ'ın sonlarında başlayan ve günümüze kadar gelen modern siyaset anlayışında asıl kopuş Machiavelli ile olmuştur. Ortaçağ'da yaygın olan teolojik ve dogmatik bilgilere dayanan düşünsel yapı ve özellikle siyaset bilimi; metafizik özellik gösteren din, ahlâk gibi konulardan soyutlanmıştır. Düşün dünyasının birçok alanında olduğu gibi, siyaset olgusunda da Rönesans dönemi ile birlikte Hristiyanlıktan soyutlanmış olarak, Antik Yunan ve Roma felsefesine bir dönüş yaşanmıştır. Bu dönem siyaset anlayışı, dinsel etkilerden sıyrılarak kilise ve devlet

arasındaki üstünlük mücadelesinde, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkiye yoğunlaşmıştır. Bu dönemde Avrupa'daki ülkelerin yönetim yapıları da değişime uğramış, İspanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin merkezi bir yönetim altında mutlak Monarşi'lere dönüşmesine rağmen; İtalya ve Almanya gibi bazı ülkelerde dağınık durum kendini devam ettirmiştir. Böyle bir ortamda Fransa'da Bodin, İngiltere'de Hobbes ve İtalya'da Machiavelli gibi siyaset dehaları ortaya çıkarak devletin devamlılığı ve bu devamlılık için bazı olumsuz işleri de meşru sayan Monarşi'lerin gerekliliği üzerine düşünsel fikirler ortaya koymuşlardır.³⁸²

Machiavelli'nin, ahlâka yönelik görüşlerinin en önemli kısmında Roma dönemi düşünürlerinden Çiçero³⁸³ ve Seneca'nın³⁸⁴ etkisinde kaldığı görüşü hâkimdir. Çünkü bu üç düşünürün de siyasi konularda çeşitli görüşler beyan etmeleri ve siyasi yönden idareyi elinde tutan kişilere öğütler vermeleri, aralarındaki benzerliği kuvvetlendirmektedir. Çiçero ve Seneca'nın ahlâki nitelikteki uygulamaları Hristiyanlıkta da kabul görmüştür. Machiavelli ise geleneksel ve dinsel öğretileri bir tarafa koyarak, siyasetin omurgasına odaklanmış bir amacı gerçekleştirmeyi kendine hedef seçmiş ve belirlenen amaç doğrultusunda hareket etme görüşünü, siyasetin merkezine yerleştirmiştir.³⁸⁵ Machiavelli'nin

³⁸² Ekrem Buğra Ekinci, "Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 1996, C. 10, S. 1 – 3, s. 213.

³⁸³ Bir hukukçu olan Çiçero, Roma'nın Cumhuriyet yönetiminden Monarşi'ye geçişinde ve Cumhuriyet yönetiminde devamlılığın nasıl sağlanacağı noktasında, geçmişin geleneklerinden uzak durulmasıyla bunun başarılabilceğini belirtmiştir. Hatta Çiçero, yönetimde olduğu zamanlarda ülkedeki düzeni şiddetle bastırma derecesine kadar gitmiş, ancak yönetimdeki temel sorunun ekonomi kaynaklı olduğunu sonradan fark etmiştir. Çiçero, eserlerinde hukukun üstünlüğü ve Roma'nın yönetsel amaçlarını her zaman ulaşılması gereken bir ideal olarak yansıtmıştır. Çiçero, "Devlet Üstüne" adlı kitabında siyasal rejimler içerisinde hangisinin en ideal olduğunu sorgulamış ve "Yasalar Üstüne" adlı eserinde ise mevcut düzen ile idealize edilmiş bir düzenin olup olmayacağı noktasında görüşler beyan etmiştir. (Bkz. Bican Şahin, "Roma Siyasal Düşüncesi: Polybius, Çiçero ve Seneca", *Siyasal Düşünceler Tarihi I*, ss. 5 – 8, Kaynak: <http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=63>, (Erişim tarihi: 10 Ocak 2018).

³⁸⁴ Stoacı bir ahlâk görüşünü benimseyen Seneca, Kynik ve Epikürosçu ahlâk anlayışlarıyla da zaman zaman ilgilenmiştir. Devlette özel mülkiyet ve ekonomik eşitsizliğe karşı oluşuyla, çağlar sonrası Marksizim'e sanki bir ışık olmuştur. Ahlâk söylemi bakımından Çiçero ile aynı görüşe sahip olsa bile, bir kişinin devlet işlerinden uzak durması yönünde bir anlayış geliştirmektedir. İnsanların devlet öncesi durumda eşitlikçi, özgürlükçü ve uyum içinde bir arada yaşadıklarını, insanların mal mülk edinme kaygısıyla devleti oluşturduklarını ve egemenlik sorununun bu çıkar ilişkilerinden doğduğunu belirtir. Seneca, bu süreçte insanlar arasındaki ilişkiden kaynaklı, devleti kötü güçlerin ele geçirdiğini varsayar. Bu varsayımdan hareketle artık devlet öncesi duruma dönülemeyeceğine göre, o bağlamdan, ahlâki çıkarımlar yaparak ve buna göre hareket ederek insanlara faydalı olunacağı görüşüne ulaşır. (Şahin, "Roma Siyasal Düşüncesi: Polybius, Çiçero ve Seneca", ss. 13 – 14.)

³⁸⁵ Parlar, Agyk., s. 53.

siyaset anlayışı kendisinden önce yaşamış ve etkisinde kaldığı düşünürlerin görüşlerinden izler taşımaktadır. Ancak O, kendi dönemi açısından siyaset anlayışında bir makas kırma manevrasıyla olanın dışına çıkmış ve siyasette ahlâki ilkelerin varlığının sorgulanmasını sağlamıştır.

3. 1. 1. Ahlâk ve Siyasete İlişkin Yaklaşımlarda Machiavelli Düşüncesinin Yeri

Machiavelli'nin ahlâki görüşlerini tek bir çatı altında toplamak, O'nun ahlâka ilişkin görüşlerini tam olarak yansıtmayabilir. Bu açıdan Machiavelli'nin bu alana ilişkin görüşleri, yukarıda açıklanan "Ahlâk Yaklaşımları" başlığı altındaki farklı kategorilerde değerlendirilebilir. Buna göre Sokrates'te yer bulan insanların ahlâki olarak erdemlilik özelliği göstermesi ve bunun yanında devlet çıkarını en üst seviyede tutması anlayışı; Machiavelli'nin siyaset anlayışında yer bulan yönetici ve vatandaşın sahip olması gereken ahlâk anlayışlarıyla benzerlik göstermektedir. Machiavelli, bu doğrultuda vatandaşın kendisine ahlâki ilkeleri öncelikle gaye edinmesini, yöneticinin ise öncelikli olarak devlet çıkarını kendisine şiar edinmesini istemektedir.³⁸⁶ Bu karşılaştırma bizlere, Sokrates'in savunduğu bireyin erdemli bir tutumla ahlâki davranması ilkesinin, Machiavelli'de aynen devam ettiğini, ancak yöneticilerin önceliklerinde ise odak noktasının devlet olması yönünde bir değişime uğradığını ortaya koymaktadır.

Sadece Antik Yunan dönemi düşünürlerinin öncülük yaptığı ahlâk yaklaşımlarında, Machiavelli öğretilerini görmemekteyiz. Machiavelli'nin siyaset anlayışının gerisinde yatan ahlâki ilkelerin belli versiyonları Aydınlanma dönemi düşünürlerince de farklı adlar altında olsa da ele alınmıştır. Buna göre Kant'ın görüşleri ışığında şekillenen "ödevci ahlâk" yaklaşımında, eylemin bir amaç telakki edilmekten ziyade onun bir ödev olarak ele alınması³⁸⁷ ile Machiavelli'nin

³⁸⁶ Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, s. 144.

³⁸⁷ Yüksel, Agm., C. 5, ss. 14 – 17.

öğretisindeki “amaç – araç ve meşruluk” ilişkisi arasında da benzerlik bulunmaktadır. Kant, eylemlere ahlâki bir yükümlülük getirmese de eylemleri bir amaç olmaktan çıkarıp, onları yapılması gereken bir ödev olarak açıklamaktadır. Machivelli’de ise sonuca göre hüküm verme anlayışıyla yönetici durumundaki kişilerin kendilerine, devletin bekasını öncelikli bir ödev telakki etme şeklinde bir ilişki bulunmaktadır.

Machiavelli’nin ahlâk anlayışını yansıtmaları bakımından Jeremy Bentham’ın öncülüğünü yaptığı “Sonuçcu Ahlâk Yaklaşımı”, bu bağlamda ele alınabilir. Faydacılık esasına göre işleyen bu düşünce yapısında haz ve mutluluk hesaplanabilir bir özellik arz etmekte ve hedonist bir görünüm sergilemektedir.³⁸⁸ Bu durum Mill’de insanın sahip olmak istediği para, şan, makam gibi kavramların, insanı mutluluğa götüren araçlar olduğu şekline dönüşmüştür.³⁸⁹ Sonuçcu ahlâk yaklaşımında bireyin duyacağı haz ve elde edeceği mutluluk anlayışı; Machivelli’nin öğretilerinde, devletin geleceği açısından her türlü enstrümental niteliklerin belirlenerek, yönetenlerin sonuca odaklanıp eylemlerini ona göre yapmaları neticesinde alacakları hazla eş değer tutulabilir.

Machiavelli’nin ahlâki görüşlerinin ışığında şekillenen siyaset anlayışı da sonuçcu ahlâk yaklaşımındakiyle benzer durum sergilemektedir. Siyasetin tahakküm olarak ele alınmasında, Platon’un öğretilerinde de yer bulan, yöneticinin doğuştan getirdiği özelliklerle siyaset yapması anlayışı önemli bir metafordur. Bu durum bilgili ve erdemli bir yönetici olan “Filozof Kral” tiplmesinde kendini bulmaktadır.³⁹⁰ Bu anlayış aynı zamanda Machiavelli’nin *virtu* ve *fortuna*’yı kullanmasını bilen Prens tiplmesine de uygun düşmektedir. Heywood, çıkarıcı siyasetin kaynağı olarak Machiavelli’yi göstermekte ve Machiavelli’nin Prens adlı eserinde tasavvur ettiği ideal yöneticideki manipülasyon, kurnazlık gibi özelliklerin bu noktada önemli olduğunu belirtmektedir.³⁹¹ Ancak böyle bir oluşumun, bazen olumsuz sayılabilecek sonuçları da olabilmektedir. Özellikle iktidarın, zamanla

³⁸⁸ Gürbüz, Agm., S. 12, ss. 69 – 70.

³⁸⁹ Aydın, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, ss. 145 – 166.

³⁹⁰ Taşkın, Age., s. 25.

³⁹¹ Heywood, Age., s. 27.

sadece belli bir grubun eline geçmesi veya kişisel hırslarına yenik düşen siyasetçilerin egemenliğine girmesi, buna örnek gösterilebilir.

Heywood, Harold Lasweel'in "Siyaset: Kim, Neyi, Ne Zaman Alır?" adlı eserinde, siyasetin belli bir hedefe ulaşmak için gerekenlerin yapılması şeklinde bir anlayışının bulunduğunu söylemektedir.³⁹² Bu olgu Machiavelli'nin amaç için araçların meşruluğu kavramını gündeme getirmekte ve siyasetin aslında iktidarı elde etmek olduğu gerçeği ile bağdaşmaktadır. Bu durumun sonucu olarak gelişen siyasetin iktidar şeklinde görünmesi anlayışı, Machiavelli'nin siyaset bilimine yaptığı katkı olarak yorumlanabilir.

Siyasetin anlamlarından bir diğeri olan, kamusal işlerin yerine getirilmesi anlayışında ve ahlâki bir yükümlülük olarak ele alınmasında da Machiavelli'nin düşünsel etkisi büyük olmuştur. Her ne kadar kamusal alan – özel alan kavramları net olarak Aydınlanma çağına ait bir metafor gibi görünse de Rönesans dönemindeki düşünsel gelişmelerin buna etkisi yadsınamaz. B. Şahin, Machiavelli'nin öğretisindeki bireysel ahlâkın, kamusal işler için kullanılmayacağı yönünde olduğunu ifade etmektedir. Her ne kadar Machiavelli düşüncesinde kesin çizgileri olan bir kamusal alan kavramının varlığı olmasa da Antik Yunan dönemi düşünürü Aristoteles'in savunduğu kamusal ve özel alanın farklı tasavvurları; Machiavelli'deki iyi ve kötünün birbirinden ayıramayacağı fikrinden hareketle, çerçevesi belirlenmiş bir özel ve kamusal alan ayrımının yapılmasını da engellemektedir.³⁹³ A. Alkan da Machiavelli'nin anlayışındaki kamusal alanın, iktidarın kendi emrinde kullanılan bir alan olarak görüldüğünü belirtir. A. Alkan ayrıca bu alanın, yönetilen kesimdeki özel alan kavramı karşılığında, ahlâki ilkelerin bulunması gereken bir yer olduğuna dair görüşü olduğunu da belirtiyor.³⁹⁴

Siyaset kavramının farklı anlamlarından birisi olan, yöneten ve yönetilenin ortak kararlar alması şeklindeki "uzlaşmacı siyaset anlayışı" her ne kadar Machiavelli'nin çıkar endeksli tutumlarının karşısında yer alsın da Machiavelli'nin

³⁹² Heywood, Age., s. 32.

³⁹³ Bican, *Siyasi Düşünceler Tarihi II*, ss. 5 – 6.

³⁹⁴ Ayten Alkan, "Özel Alan – Kamusal Alan" Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekan", *A.Ü SBF Basımevi*, 1999, s. 4, Kaynak: <http://politics.ankara.edu.tr/dergi/tartisma/1999/kentsel-mekan.pdf>, (Erişim Tarihi: 23 Ocak 2018).

yönetme döngüsü içerisinde, halkın yönetime katılması şeklinde açıkladığı Cumhuriyet yönetiminde kendine yer bulmaktadır. Machiavelli, gerek hükümet türlerinin gerekse bunlara ilişkin siyaset anlayışlarında rölativisttir. Çünkü Machiavelli her ne şekilde olursa olsun, halkın tek isteğinin istikrar olduğunun bilincindedir.³⁹⁵

3. 1. 2. Machiavelli'nin Siyaset Anlayışında Ahlâki İlkelerin Sorgulanması

Siyaset alanında, Ortaçağ ile düşünsel bağları koparan kişilik olarak tanınan Machiavelli, siyasetin din ve ahlâki normlardan farklılık gösterdiğini açıklayarak bir bakıma dünyevi, laik bir düzenin kurucusu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, Machiavelli'nin siyaset ve ahlâk anlayışında, mevcut ortamdan farklı bir yol izlemesine sebep olmuştur. Machiavelli'nin buradaki hedefi, bir kuram oluşturmaktan ziyade, İtalya eksenli kendi amacını gerçekleştirmek için egemenliğin devlet genelinde nasıl kullanılacağı ile ilgili pratiklerden kaynaklanmaktadır.³⁹⁶

Machiavelli, kendisinden önceki düşünürlerden³⁹⁷ farklı olarak, siyasetin hareket noktasını olması gereken değil, olanı incelemek şeklinde ele almış ve siyasetin kurgusal olmayan bir yapıya büründürülmesinde etkili olmuştur.³⁹⁸ A. Şenel de Machiavelli'deki siyaset olgusunun, burjuva temelli, dini değerlerden ayrılmış laik bir dünya görüşüne dayandığını belirtmektedir.³⁹⁹ Machiavelli, kendi döneminden önce, birçok düşünürün siyasetin doğası hakkında yazılarının olduğunu; ama kendisinin bu konudaki görüşlerinin eskinin soyut felsefi

³⁹⁵ Tannenbaum, Schultz, Age., s. 182.

³⁹⁶ Yusuf Şevki Hakyemez, *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*, Seçkin Yay., Ankara 2004, s. 27.

³⁹⁷ Bu düşünürler Antik Yunanlı Platon'dan Aquinumlu Thomas'a kadar farklı görüşleri olan, siyaset biliminde söz sahibi kimselerdir.

³⁹⁸ Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, s. 175.

³⁹⁹ Şenel, Age., s. 304.

görüşlerinden ziyade, somut gerçekliklerle örölmüş bir yapı arz ettiğini belirtir. Machiavelli, insanın nasıl yaşadığı ve yaşaması gerektiğı noktasında; iyi olmayı gaye edinenlerin, iyi olmayanlar arasında zamanla kaybolduklarının bilincindedir. Bu amaçla Machiavelli, yönetimde çatlaklar oluşmaması için, Prens'in gerektiğı kadar iyi olmasını ve duruma göre gerektiğı kadar kötölük yapıp yapmayacağını bilincinde olmasını da istemektedir.⁴⁰⁰ Machiavelli, siyaset metodolojisinin oluşumunda, mevcut durum ve olması gereken arasındaki tartışmayı tarihsel olayların varlığıyla açıklamaya çalışmıştır.⁴⁰¹ Machiavelli'nin siyasi anlayışındaki geçmiş tarihsel yaşanmışlık hissiyatı içerisindeki olaylar, O'nun düşünsel yapısının oluşmasında etkilidir. Onun öğretilerinde bu durum olması gerekenin hayaliliğı yerine, olanın somutluğu üzerine bir düşünsel harekettir.⁴⁰²

Bir Rönesans düşünürü olan Machiavelli, Ortaçağ'da skolastik düşünceyle şekillenen fikir hayatının paganlığa olan yakınlığı dolayısıyla, Romalı tarihçi Titüs Livüs'ün⁴⁰³ kaleme aldığı 142 kitaplık eseri üzerine çalışmalar yaparak dönemi ile ilgili çıkarımlar yapmıştır. Machiavelli'nin, yukarıda da detaylı olarak belirtildiğı üzere, İtalya'nın dağınık durumunun nedenlerini ortaya koymak ve bu durumdan kurtuluşun çareleri üzerine ele aldığı Prens adlı eseri, bir sunum kitabı özelliğı

⁴⁰⁰ Machiavelli, *Prens (İl Principe)*, s. 75.

⁴⁰¹ Aslıhan Turan, "Niccolo Machiavelli", *Savaş Kuramları*, Ed. Erhan Büyükkakıncı, Adres Yay., Ankara 2015, s. 84.

⁴⁰² Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, s. 123.

⁴⁰³ Titüs Livius, İtalya'nın Patavium şehrinde İ. Ö. 59 yılında doğmuş ve İ. S. 17 yılında vefat etmiştir. Hakkında sınırlı bilgiye sahip olunan Livius, Senator olmayan varlıklı bir ailenin çocuğı olup, kendisinin de bir erkek ve kız çocuğı olmuştur. Ceaser'ın tek başına Roma'ya hâkim olduğu dönemde yaşamış, vatanına olan sevgisi, eserlerini vücuda getirmesinde etkili olmuştur. Eserlerinin sadece dörtte biri günümüze kadar gelebilmişlerdir. Eserlerini oluştururken kendisinden önceki annalistlerden (tarihçi, yıllık yazarı) isim vermeden yararlandığını belirtmiştir. Politikayla ilgisi olmayan bir yazar olarak karşımıza çıkmakta, bu durum yönetim mekanizmaları eksikliklerini eserlerine yansıtmasıyla ortaya çıkmaktadır. Olayların tarihselliğinden ziyade, ahlâki boyutunu ele almıştır. Ayrıca sadece olayları derinlemesine ele almak yerine, olayları tarihin gidişatını değıştiren kişiler nezdinde incelemesi ve olaylara yaklaşımındaki ahlâki boyut, onun eserlerinin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Livius'ün eserlerinde tek bir yazın türü kendini göstermez. Kronolojik bilgileri, kısa nesir yazıları şeklinde ele alırken, savaş sahnelerini şiirsel ve dramatik bir şekilde ele almıştır. Yine okuyucuyu o andaki olayların içerisinde yaşatacak şekilde nesir türünde eserler de yazmıştır. Eserlerinde bilgi vermekten ziyade, okuyucularıyla sohbet etmek şeklinde bilgilendirme amaçlamış ve sadece Romalılar değıl bütün insanların yararlanacağı bir eser ortaya çıkarmıştır. (Bkz. Meliha Kulaoğlu, "Tarihçi Titüs Livius ve Tarihinin Birinci Kitabının Önsözü", *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara 1970, ss. 9 – 11, Kaynak: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/14/702/8871.pdf>, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2018)).

göstermektedir. M. Karşlı, Machiavelli'nin öğretilerindeki gayeyi, özgür bir toplum oluşturmak şeklinde yorumlamakta; böyle bir ortamın varlığını da dış güçlerin etkisinden uzak ve onlara karşı koyabilecek bir düzenle sağlanabileceğini belirtmektedir.⁴⁰⁴

Siyasetin bütün olaylarda kesin çözüme götüreceği kanısının yanlışlığına dikkat çeken N. Kemal Öztürk, Machiavelli'nin toplum ve siyaset arasındaki ilişkide en iyi şekilde yarar sağlama görevinin ahlâkiliğini incelediğini belirtiyor. Aynı kod ve tutumların olduğu bir toplumda, uzlaşmaya da ihtiyaç olmayacaktır. İşte toplumsal yapıdaki farklılıkların neticesinde siyasetin uzlaştırıcı rolü ortaya çıkmakta ve siyaset bu farklılıkları minimize ederek toplumsal birlikteliği sağlama gibi bir ödevle yüklenmektedir.⁴⁰⁵ Satıcı, Machiavelli'nin politika ve politika ile ilgili düşüncelerde yeni bir çığır açtığı gibi, ahlâk ve politika arasında da klasik ilişkiyi tamamen değiştirmesi nedeniyle hem eleştiri aldığı hem de referans noktası olarak kabul gördüğünü belirtir. “Despot, mutlakıyetçi ve şeytanın avukatlığını yapma” gibi olumsuz kavramlarla anılan Machiavelli'nin, modern siyasetin kurucusu gibi bir unvanla anılması da onun olumlu yanını göstermektedir.⁴⁰⁶

Siyaset konusunda her ne kadar geçmişte de aynı konuların ele alındığının farkında olan Machiavelli, hayali şeylerin peşinde koşmanın faydasızlığına inanmakta ve bunun karşısında cephe alarak, somut olan şeyleri ele almasıyla siyaset anlayışına yön vermektedir. Machiavelli, idealize ettiği Prens'in de bu yönde bir tutum almasını sağlayarak, hayali olandan uzak durmasını istemektedir.⁴⁰⁷ En iyi rejimin ne olması gerektiği noktasında ahlâki olarak iyi'nin çerçevesini belirleyen etkenin, ahlâk ve politika içerisinde bir bütün olarak yer alması gerektiği yönünde görüş belirten Machiavelli, erdemli bir anlayışla idealize edilen bir politikanın imkânsızlığına inanmaktadır.⁴⁰⁸ Machiavelli'nin siyasetindeki esas belirleyici olan unsur, hedeflere yönelik bir anlayış geliştirmektir. Machiavelli,

⁴⁰⁴ Karşlı, Agm., s. 13.

⁴⁰⁵ Öztürk, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 37, s. 15.

⁴⁰⁶ Satıcı, Agm., S. 20, s. 114.

⁴⁰⁷ Machiavelli, *Prens*, s. 79.

⁴⁰⁸ Leo Strauss, *Politika Felsefesi Nedir?*, Çev. Solmaz Zelyüt Hünler, 1. Baskı, Paradigma Yay., İstanbul 2000, ss. 75 – 76.

bu amacın gerçekleşmesi için de yöneticide bulunması gereken özellikleri kitaplarında detaylı bir şekilde anlatmıştır. Bu bağlamda insanın doğuştan getirdiği olumsuz duyguların ve bu dünyadaki şan, şöhret duygusuyla hareket etmenin ön planda olmasını iyi tahlil etmek, siyasetin ahlâki boyutunda neler yapılması gerektiği ile ilgili kolaylıklar sağlayacaktır.⁴⁰⁹

A. Kesgin, Machiavelli'nin siyaset ve ahlâk arasında mevcut geleneğin dışında getirdiği yeni bakış açısını bazıları kendi emelleri için sahiplenirken, bazıları ise siyasi rakiplerini itham etmek amaçlı kullandıklarını belirtmektedir. Bu durum siyasilerin kendilerine politika malzemesi yapması bakımından önem arz etmektedir. Makyavelizm kavramına yüklenen “amaçlar için araçların meşruluğu” temel alınarak işlenen siyasi cinayetlerdeki meşruluk ve şer mantığı bunun en bariz örneğidir.⁴¹⁰ A. Kesgin ayrıca Machiavelli'nin Prens adlı eserinde, ahlâki siyasi olarak bir aracı konumunda kullanırken, Söylevler adlı eserinde iyilik, adalet ve yasaların gerekliliği konularında ahlâki bir yaklaşım içerisinde olmasını bir çelişki olarak yorumlamaktadır. Ancak, A. Kesgin bu durumun İtalya'nın o dönemdeki siyasi yapısı ve konjonktürel durumuyla ilgisine dikkat çekmektedir.⁴¹¹ Machiavelli'nin siyaset ve ahlâk ilişkisi bağlamında görüşlerinin temelinde kendi fikirleri doğrultusundaki insan doğası ve ona karşı alınması gereken yönetici davranışları birinci dereceden önemlidir. Machiavelli'nin yaşamından sonra oluşturulmuş, düşünsel bakımdan birçok devlet adamında ve farklı ülkelerde etkisini göstermiş olan çıkar odaklı Makyavelizm kavramı da siyaset ve ahlâk kavramlarının nasıl olması gerektiği noktasında önem arz etmektedir.⁴¹²

Cassirer, Machiavelli'nin yargılarında siyaseten ahlâki bir unsur bulunmadığını belirtmektedir. Cassirer, bu bağlamda bir siyaset adamını bağışlanmaz yapanın, onun işlediği suçlardaki ahlâkilikten ziyade, siyaset adamının yaptığı yanlışların sonucunda ülkedeki mevcut durumda meydana gelen zafiyetlerin önemine dikkat çekmektedir.⁴¹³ Bu durum bizlere Machiavelli öğretisinde, bir

⁴⁰⁹ Strauss, Age., s. 76.

⁴¹⁰ Kesgin, Agm., S. 9, ss. 106 – 107.

⁴¹¹ Agm., S. 9, s. 107.

⁴¹² Kesgin, Agm., S. 9, s. 108.

⁴¹³ Cassirer, Age., s. 149.

eylemin nedeninden çok sonucuna odaklanılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Machiavelli'nin siyasi ahlâk konusundaki olumsuz tutumlarının temelinde, din adamları özelinde kilisenin yanlış uygulamaları da yatmaktadır. Çünkü kilise insanlara vaaz ettiği ahlâki yükümlülükleri yerine getirmekten imtina etmekte, dinsel açıdan olanla olması gereken arasında farklılıklarda olumsuz bir tutum sergilemektedir.⁴¹⁴

Tarih boyunca gücü elinde bulunduran kişinin davranışlarında bir erdemsizlik olması gerektiği gibi bir algı oluşmuştur. Spinoza bu konuda insanın doğası gereği ve kendini koruma amaçlı olarak, faydalı olanı aramaya yönelik eylem sergilediğini belirtir. Yaptığı eylemlerle kendinde güç bulan insan, faydalı olandan ne kadar kaçarsa o oranda güçsüzleşir. Bu durum erdem kavramının yegâne amacının temelindeki öğretinin, insanın kendini koruması olduğu sonucuna götürür.⁴¹⁵ Machiavelli'nin öğretisindeki idol Prens de kendi devletini korumak ve elindeki iktidarını devam ettirmek amaçlı olarak, insan tabiatının kendini koruma misyonunu iyi bir şekilde tahlil etmeli, yaptığı eylemlerin ahlâkiliğinden ziyade sonuçları üzerine yoğunlaşabilmelidir.⁴¹⁶ A. MacIntyre, sosyal düzenin normal seyrinde devam ettiği durumlarda ahlâki konuların işlerliğinde bir sıkıntı olmadığını belirten Machiavelli için, istikrarın bozulduğu durumlarda ahlâki ilkelerin sorgulanabilir bir durum olduğunu belirtir.⁴¹⁷ Y. Yeke de bu durumda Machiavelli'nin ahlâksızlığı özellikle kötölemek gibi bir kaygısı olmadığını belirtir.⁴¹⁸ Machiavelli, Aristo döneminde Atina için tehlikenin dış güçlerden ziyade iç güçler tarafından kanalize edildiğini ve tehlikenin bir diğer sebebinin de mevcut ülkedeki yönetim yapısındaki hantallıktan kaynaklandığını belirtmektedir. Böyle bir durumda tehlikenin mahiyetinin daha anlaşılır olduğunu belirten Machiavelli, kendi zamanında ise Floransa için tehlikenin içeriden ziyade dışarıdan kaynaklandığını ve bu doğrultuda ise çözümün zorlaştığını ifade etmektedir. Bu

⁴¹⁴ Kesgin, Agm., S. 9, s. 114.

⁴¹⁵ Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, ss. 129 -130.

⁴¹⁶ Age., s. 130.

⁴¹⁷ Alasdair MacIntyre, *A Short History Of Ethics: A History Of Moral Philosophy From The Homeric Age To The Twentieth Century*, 2nd Edition, Routledge Place of Publication, London, 1998, s. 101.

⁴¹⁸ Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, s. 130.

durum, ancak insan doğasını anlama kaynaklı olarak ve insanın sahip olduğu olumlu ve olumsuz özelliklerin iyi bir tahlili ile siyasi bölünmüşlüğe bir çare bulunabileceği görüşü Machiavelli’de kendini göstermektedir.⁴¹⁹ İnsan doğasındaki bozulmalar beraberinde ahlâkın da göreceli bir kavram olmasına sebebiyet vermekte ve insanların kendi çıkarlarına göre hareket etmelerine yol açmaktadır. Machiavelli’nin de bu doğrultuda insan davranışlarının nedenlerinden çok, sonuçları üzerine yoğunlaştığını belirten MacIntyre’ye göre; Machiavelli, hem sofist düşünürlerin bir mirasçısı konumunda hem de modern düşünürlere yol gösterici bir nitelikte olaylara yaklaşmaktadır.⁴²⁰

Siyasette sadece ahlâki ilkelerin olmayacağı varsayımıyla anılan Machiavelli’nin, bu algı karşısında siyaseti ahlâki ilkelere göre değerlendirmesi ve bunlar arasındaki ilişkiyi ideal sistemden alıp gerçekçi bir zemine oturtma noktasındaki çalışmaları da yadsınamaz. Çünkü Machiavelli, ahlâki ilkelere göre uyarlanmış bir siyaset anlayışının dönemsel etkileri de göz önüne aldığı siyasette birliktelik için ne kadar yetersiz olduğu gerçeğini gözler önüne sermiş birisidir. D. Dursun, bu durumu Machiavelli’nin ahlâki akılla tanımladığı şeklinde belirtmiştir. Siyasetin temeline yerleştirilen bu olguyla siyasi eylemde hareket noktası, ahlâki durumdan eylemin kendisine yönelmiştir. Başarı ve devamlılık endeksli bu durumda fazilet olarak sunulan değer, vazife anlayışlı bir hal almış ve soyut ahlâki erdemlerin yerini somut, rasyonel eylemler almıştır.⁴²¹

Machiavelli, Prens adlı kitabında gelenekselleşmiş ve doğma halini almış bir dinsel ahlâki öğretinin yerine, daha çok insanı öne çıkaran toplumsal açıdan yeni dünya düzenine göre tasarlanmış laik düzeni esas almayı yeğlemiştir. K. Atakay, Machiavelli’nin Prens adlı eserine eklediği giriş bölümünde bu durumun hem dönemin kilisesi hem de din üzerinden toplumsal baskı oluşturan gruplar tarafından, ahlâkilik sorunsalı üzerinden Machiavelli’nin çok eleştirilmesine yol açtığını belirtir. Machiavelli’nin getirdiği yeni ahlâki sistemde, geleneksel ahlâkın kabul gördüğü davranış ve tutumların yerine, devletin istikrarı açısından devlet çıkarını ön planda tutan ve gerektiğinde ahlâki varsayımların yok sayılmalarının gerekliliği

⁴¹⁹ Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, ss. 101 – 102.

⁴²⁰ MacIntyre, *Age.*, s. 100.

⁴²¹ Dursun, *Agm.*, s. 22.

üzerine yoğunlaşmış bir öğretiyle karşılaşmaktayız. Machiavelli, tasavvur ettiği siyaset sisteminde oluşan ahlâki boşluğu, idealize edilmiş bir yöneticiyle doldurmak istiyor. Machiavelli, eskiden kopuşu, eskinin silahsız peygamberlerine karşı, tilki ve aslan özellikleriyle donatılmış bir Prens idealiyle karşımıza çıkarmakta ve toplumsal birlikteliğin bu özelliklerle daha iyi korunacağına inanmaktadır.⁴²² Machiavelli'nin Prens adlı eserini yazmasında da Musa gibi ahlâki bakımdan doğru liderlerin bulunamayacağı konusunda takındığı olumsuz tutumla ilgili kaygıların etkisi büyüktür. Bu bağlamda Machiavelli, doğru bir hükümdarın eksikliğinde mevcut rejimin yozlaşması ve özgürlüklerin yok edilmesiyle, devletin çöküşünün muhtemel olmasının gündeme gelebileceğini belirtmektedir.⁴²³

Y. Yeke, Machiavelli'nin Prens adlı eserinin XXV. bölümünde⁴²⁴ ele aldığı, tabii olaylarda talihin nasıl bir etken olduğu ve bunlarla başa çıkmada nasıl bir yol izleneceği ile ilgili çıkarımlarıyla ilgili olarak, Machiavelli'nin çağdaşı durumundaki hümanistlerden farklı bir yol izlediğini belirtir. Y. Yeke, Prens'in ahlâki ilkeleri savunan iyi bir yönetici olması yönündeki kararlılığında, bunun hem devleti yönetme işinde hem de Prens'in siyasal iktidarını gerçekleştirme şekli arasında zaman zaman çelişki yaşanabileceğini de belirtmektedir. Böyle bir olguda Machiavelli, Prens'in iyi ve kötü ayırımını yaparken, siyasetin doğası gereği bu değerlerin mekânsal ve zamansal olarak değişebileceğini hesaba katması gerektiğine, siyasetin de genel işlevi açısından dikkat çeker.⁴²⁵

Siyasetin bir tekerrürden ibaret olduğu gerçeği Machiavelli açısından önem arz eden konuların başında gelmektedir. Bir devlet adamının karşılaştığı farklı bir durumla ilgili olarak; kendinden önceki benzer tarihi olayları incelediğinde, fiziki ve beşeri şartlar değişse de aynı olayın benzerleriyle karşılaşmamak imkân dâhilinde değildir. Güvenli bir liman olan tarihin derinliklerinden alacağı gizleri,

⁴²² Machiavelli, *Prens*, ss. 18 – 29.

⁴²³ Ledeen, *Age.*, s. 145.

⁴²⁴ Dünyadaki olaylarda talih ve Tanrı'nın etkisini yadsımadığını ve bazen kendisinin de kısmen bu görüşlere katıldığını belirten Machiavelli, eylemlerimizin yarısında talihin, yarısında da kendimizin sorumlu olduğunu belirtiyor. Talihi azgın nehirlerle benzeten Machiavelli, onların normal zamanlarda insanın aklını kullanmasıyla kontrol altına alınabileceği örneğinden hareketle, iyi bir Prens'in yaptığı eylemleri zamana ve sonucundaki yarara göre şekillendirmesi halinde başarılı olması ve iktidarını korumasındaki gizi açıklamaktadır. (Bkz. Machiavelli, *Prens (İl Principe)*, ss. 119 – 122.)

⁴²⁵ Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, s. 140.

iyi kullanacak bir yönetici, dönemindeki olaylara da kısa sürede cevap bulabilecektir. Y. Yeke, Prens'in VI. bölümünde de yeni prenslikler oluşturulurken, geçmişe dair örnekler verilmesinin yadırganmaması gerektiğini belirtir. Y. Yeke, Machiavelli'nin burada geçmişini canlandırmak gibi bir niyeti olmadığını, başarılı bir yöneticinin kendi virtu'lerine güvense de kendi devrinden önce siyasette kılavuzluk noktasında olanları örnek almasının gerekliliğine işaret ettiğini, belirtir. Y. Yeke, Machiavelli'nin bu yöntemiyle yöneticilerin, geçmişteki iyi yönetim sırlarına ererek ve daha iyi bir yönetimin nasıl olması yolunda çalışmalar yapmalarının gerekliliğini belirtir.⁴²⁶

Y. Yeke, Cassirer'den aktardığına göre, geçmişle olan bağlantıların siyasetteki öneminin farkında olan Machiavelli için; benzer durumların varlığına rağmen, her zaman yapılan hesaplamaların amaca götürmekten uzak kalmasının da çokça görüldüğü görüşündedir. Bu durumda devreye yazgı girmekte ve yazgının insana ait olayları yönettiğine hükmetmektedir. Bu sorun özellikle Rönesans düşünürlerini meşgul etmiş bir olgudur. Bu soruna Machiavelli, kamu yaşamı açısından bakmış ve bireysel olguların zaman zaman göz ardı edilebileceği sonucuna varmıştır. Dünya üzerindeki güç dengelerinin, iyi kötü açısından zaman zaman yer değiştirse bile hep aynı seyirde olduğunu ve bu ilişkide talih ile yazgı arasındaki bağlantının benzerliğine de dikkat çeken Machiavelli; talihin gücünün büyüklüğüne ve orantısızlığına rağmen, insanın gücü daima elinde bulundurma isteğinden vazgeçmeyeceğini belirtmektedir. Bu durum biraz da Ortaçağ'ın sanat ve edebiyat anlayışından kaynaklanmaktadır.⁴²⁷ Çünkü bu dönem eserlerinde, Hristiyanlık özelinde, düşünsel ve sanatsal kavramları yüksek bir sesle tartışamamanın da etkisi büyüktür.

Makyavelist anlayıştaki öğretilerin neticesiyle devletlerin en önemli fonksiyonunun “devamlılık” olgusu üzerine yoğunlaşmasında; devletlerin yaptıkları siyasi hamlelerle birbirlerinin önüne geçmek ve egemenliklerini başkalarına kabul ettirmek amaçlı faaliyetlerin de etkisi büyüktür. Bir devletin yönetim çeşidi ne olursa olsun, tek gayesinin kendi yönetim sistemini ve kendi

⁴²⁶ Yeke, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, s. 141.

⁴²⁷ Age., ss. 141 – 143.

insanlarını koruma amaçlı bir tutum geliştirmek olduğunu belirten Leung; bu durumun kaynağını, Machiavelli'nin siyaset anlayışındaki, önceliğin devlet çıkarı ve mevcut düzeni korumaya verilmesi yönündeki gayri ahlâki durumla ilişkilendirmektedir.⁴²⁸

Ebenstein, Machiavelli'nin temelde insanları “iyi – kötü” noktasından yargılamadığını ve aslında O'nun ahlâk ilgili bir probleminin de olmadığı yönünde de bir görüş beyan eder. Machiavelli'nin insanlara karşı giderilemez durumdaki kuşkuculuğunun temelinde, insan tabiatından kaynaklı güvensizlik düşüncesi yatmaktadır. O insanlar arasındaki güvensizlik temelli ahlâki yozlaşmayı, hükümdarların kafalarına yerleştirmeye çalışmaktadır. İnsan doğasını anlama temelli bir siyasal görüş geliştiren Machiavelli, kendi görüşlerini destekler nitelikte, her kim yeni bir devlet kurmaya veya yasa yapmaya kalkarsa insanların içsel dinamiklerinden kaynaklı olarak, insanların uygun zamanda buna engel olmaya çalıştıklarının tarihte çokça görüldüğünü de not etmektedir.⁴²⁹

Ortaçağ'da vakayinameler⁴³⁰ ve dönemin düşünce dünyasındaki şahsiyetlerin eserlerinde, daha çok Roma ve Yunan tarihleri başta olmak üzere, kısmi olarak tarihsel figürler ve tarih eleştirilenliği yer almaktadır. Machiavelli de Polybios ve Titus Livius tarafından elde edilen verilerden hareketle Romalıların Cumhuriyet dönemindeki olayları açıklamak konusunda iyi bir sicile sahiptir. Ancak Mosca da insanlığın serüveninde çeşitli milletlerin tarihleri incelendiğinde, bütün toplumların temelinde politik bir temayülün olduğu gerçeğini fark eden Machiavelli'nin; bu temeller üzerine bir siyaset anlayışı oluşturmaya çalıştığını, ancak elinde yeteri kadar tarihi materyalin olmayışının da buna engel olduğu yönünde görüş belirtiyor.⁴³¹

Politik öğretileri ahlâki olmayan bir temelde irdeleyen Machiavelli, kendi dönemine kadar “tartışmasız” bir yorumla ele alınan iktidar gerçeğini de somut bir şekilde eleştirerek siyasete farklı bir pencereden bakmıştır. Machiavelli,

⁴²⁸ Leung, Agm., V. 1, s. 4.

⁴²⁹ Cassirer, Age., ss. 151 – 152.

⁴³⁰ “Vakayi’-name: günlük vak’a ve hadiselerin kayıtlı buldukları eser.” (Bkz. Develioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1134.)

⁴³¹ Mosca, Age., s. 100.

düşüncelerinde insanın doğasından kaynaklı olarak “masumiyet” kavramının içine farklı anlamlar yükleyerek, insanın acımasız yönünü de bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Birçok devlet adamına düşün kaynağı olan fikirleriyle, politik eylemlerdeki zorunlulukların etki derecesine göre siyasetin büyüleyici etkisinin yanında, bir o kadar da tehlikeli yanlarını Machiavelli’den öğrenmekteyiz.⁴³² Machiavelli’nin öğretisindeki birliğin doğal düzenden ayrı bir sistem olduğunu belirten A. Kesgin, bu sistemdeki amaç ve bu amaca yönelik yöntemleri insanın kendisinin belirlediği için, mevcut siyasi yapının geçmişten gelen dinsel öğretilerle bağlarını koparması hareketiyle hiçbir ahlâk kaidesine de bağlı kalmayacağını belirtiyor.⁴³³ Zamanla Machiavelli’nin ahlâki bağlamda siyaset ile olan bağlantısını birbirinden ayırması, modern devlet kavramının ortaya çıkmasına vesile olmuş ve bu düşünce Hobbes’un Leviathan’ının meydana gelmesinde etkili olmuştur. Leviathan’ın hiçbir kurala, hukuka, ilkeye bağlı olmayan sınırsız tutumu, zamanla modern devlete dönüşmüş ve günümüz ulusal ve çıkar odaklı devlet tiplerinin önünü açmıştır.⁴³⁴ Siyasetin asıl görevini, ahlâki olan erdemlerin gerçekleşmesi için bir araç olarak gören düşünürler, Machiavelli ile birlikte siyasal düzlemde siyasetin kendi dinamikleriyle hareket edeceğinin ilk sinyallerini aldıklarını belirtmektedirler.⁴³⁵

3. 1. 3. Machiavelli’ye Göre İdeal Bir Yöneticide Olması Gereken Ahlâki Değerlerin Varlık Nedeni

Siyaset ve ahlâk ilişkisindeki bağları koparmış birisi olan Machiavelli, ahlâkın kendi doğal akışında övgüye değer olduğunu, ancak bir hükümdar için

⁴³² Türk, Agb., s. 343.

⁴³³ Kesgin, Agm., S. 9, ss. 107 – 108.

⁴³⁴ Müslüm Kayacı, “Tartışmalı Düşünür Machiavelli Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, Uluslararası Ekonomi, Siyaset Ve Yönetim Sempozyumu Özel Sayısı, C. 7, S. 14, s. 233.

⁴³⁵ Halil İbrahim Yenigün, “Siyaset Etiği: Siyasetin Ahlâkı, Ahlâkın Siyaseti Veya Ahlâkın Siyasette İmkânları”, *Güncel Yaklaşımlar Işığında Etik*, Der. Rana Atabay ve N. Öykü İyigün, Beta Yay., 1. Basım, İstanbul 2015, s. 96.

bunların pek önemi bulunmadığını da kendi tecrübelerine dayanarak açıklamaktadır. Machiavelli, aynı konuda siyasette ahlâklı olmanın ne kadar mühim bir değer olduğunu, zaman zaman belirtse de devletler tarihinde iktidarını muhafaza edenlerin tam tersi bir durum sergilediklerini de belirtiyor. Machiavelli açısından hükümdar hiçbir konuda sabit fikirli olmamalı, rüzgârın geliş yönüne göre kendini ayarlayabilmelidir. Hükümdar, dinden hileye, yardımseverlikten zorbalığa her türlü olumlu ve olumsuz durumdan kendine pay çıkarabilmelidir. Machiavelli'ye göre iyiliğin de kötülüğün de tahlilini yapan bir hükümdar için, salt ahlâki erdemden ziyade bu durumların sonuçlarına göre göstereceği davranışı kendisine şiar edinmelidir. Tüm bunların sonucunda olumsuz bir durumla karşılaşan hükümdarın, bunu halka nasıl izah etmesi gerektiğini ve bu davranışa nasıl bir erdem yükleyeceğini iyi hesap etme noktasında gerekli tedbirleri de alması gerekmektedir.⁴³⁶

Machiavelli'ye göre bir Prens, başkalarına verdiği sözlerini özellikle barış zamanlarında tutmasını bilmelidir. Ancak Machiavelli anlayışında, ülkede yönetsel sorunların ortaya çıkması ve Prens'in iktidarının varlığının tehlikeye düşmesi gibi hallerde, Prens daha önce başkalarına verdiği sözlerinin gereklerini yapamayacağını da farkında olmalıdır. Prens, verdiği sözler ve yaptığı eylemler noktasında, tilki ve aslan benzetmelerinde olduğu gibi kendini farklı durumlara uyarlayabilmelidir. Prens, güç gerektiren durumlarda aslan gibi olaylara kendini siper etmesini bilmeli, ortalığın toz duman olduğu durumlarda da tilki gibi kurnaz ve çeviklikle olayları kendi lehine döndürecek çareler düşünmelidir. Machiavelli, böyle bir durumda Prens'in, yaptığı eylemlerinde ve verdiği sözlerinde, ahlâki boyutları düşünmemesini yeğler. Çünkü Machiavelli, yukarıda da açıkladığımız gibi Prens'ten kendi iktidarını korumasındaki gayeyle devletin bekasının önceliğini hedef alma arasında da bir ilişki kurmasını beklemektedir.

Machiavelli, insan benliğinde var olan unutmak nosyonunu iyi kullanmış ve aldatan kişilerin, her zaman aldatacak birilerini bulabileceğinin bilincinde olmuştur.⁴³⁷ Bir Prens'in bu özelliklere doğrudan sahip olması gerekmez, ancak bu

⁴³⁶ Kesgin, Agm., S. 9, s. 125.

⁴³⁷ Machiavelli, *Prens*, ss. 86 – 87.

özelliklerin kendisinde olması hissiyatı her zaman karşıdakilerin ona karşı bakışını etkileyecektir. Machiavelli'ye göre dürüstlük, insancıl olma, sözüne sadık olmak ve dindarlık gibi özelliklerle anılmak istenilen insani durumlardır. Yönetici şunu da bilmelidir ki, gerektiği durumlarda zıt karakterli insani davranışları sergileyebilecek özellikleri de kendinde bulabilmelidir. Özellikle bir Prens insanların iyiliğine olan her şeye itaat etmemelidir, çünkü Prens devleti yönetmek ve korumak gibi kutsal bir görevle donatılmıştır. Machiavelli, Prens'in bazen dinin ve insanların çıkarlarına ve ahlâk öğretilerine karşı eylemlerde de bulunmasında bir sakınca olmadığını belirtmiştir. Bunun için Prens, olayların gidişatına ve talihin rüzgârlarına göre kendine yön vermesini bilmeli ve gerektiğinde en mükemmel derecede iyiliksever olmalı ve gerektiğinde ise kötülükle ilgili bilgilerinin tazeliğinin geçmemesine çalışmalıdır.⁴³⁸

Machiavelli, iktidarı uzunca bir zaman elinde tutan ve iktidarını kaybeden yöneticilerin asıl sorunlarının fortuna'larıyla ilgili olmadığını, miskinliklerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Çünkü barış zamanlarında normal şartların değişmesiyle tutumların da değişebileceği varsayımını hesaba katmayanlar, zor durumda kalınca halka sığınmaktadırlar. Bu durumun onurlu bir davranış çeşidi olmadığını belirten Machiavelli, iyi bir yöneticinin barış zamanlarında hangi siyaseti izleyeceğini ve gerek iktidarını gerekse devletin devamlılığını koruma noktasında nasıl bir ahlâki sorumlulukla hareket edeceğini iyi bilmesi gerektiği sonucuna varır.⁴³⁹ Çünkü normal zamanlarında yaptığı her eylemi toplumsal geçerlilikteki davranış normlarına göre şekillendiren ve bireysel beklentilerle hareket eden bir yönetici, her zaman toplumun bütün kesimlerinin beklentilerini karşılamakta yetersiz kalabilir. Onun için, iyi bir yönetici başkalarının yönlendirmesine göre değil, olaylardan çıkaracağı derslerden hareketle çıkarımlarda bulunmalı ve bu çıkarımlara göre kendine bir yol haritası hazırlamalıdır. Bu olgu, yöneticinin siyasi hayatındaki başarılarının sayısını arttıracaktır.

⁴³⁸ Machiavelli, *Prens*, s. 87.

⁴³⁹ *Age.*, s. 111.

Machiavelli'nin ahlâki görüşlerini temellendiren ve onun kötü bir unvanla anılmasını sağlayan; yöneticinin gerekli durumlarda yalan konuşması, verilen sözlere karşılık gerekli durumlarda cayması ve hatta gerektiğinde şiddete başvurması, ülkenin menfaatleri için her türlü gayri meşru işleri de yasal sayan bir siyasal ahlâk anlayışının oluşmasında zemin hazırlamıştır. Bunun yanında insan olmaktan kaynaklanan ve normal durumlar için geçerli ve toplumsal geçerliliği olan yukarıda sayılan olumsuzluklar dışındaki erdemli davranışları temel alan özel bir ahlâkın varlığı, Machiavelli'nin olaylara bakış açısındaki farklılıkları da ortaya koymaktadır.⁴⁴⁰ Machiavelli'nin ortaya koyduğu bu durumlardan, en çok siyasal ahlâk olan kısmıyla ilgilenmesi, O'nun siyaset anlayışının bu kavramlara göre şekillenmesine sebep olmuştur. Machiavelli'ye gelene kadar toplum tarafından kabul edilmiş ahlâki ilkeler, kutsal ve ihlal edilemez olarak görülürken, istisnai hallerde derecesine göre kitlesel yaptırımlarla karşılaşılabiliyordu. Machiavelli'nin siyasi dehası burada devreye giriyor ve kendi perspektifiyle yorumladığı siyasal ahlâk olgusuyla dini ve ahlâki bakımdan olumsuz nitelenebilecek davranışların olumluya çevrilmesinde kendini hissettiriyor. Çünkü Machiavelli, eylemlerin sonucundaki ahlâkîlik olgusuyla, devletin beka sorununu karşı karşıya getiriyor. Bu karşılaştırmada, toplumsal bir kutsallıkla donatılmış devletin devamlılığı ön plana çıkarılarak, yöneticinin davranışlarındaki gayri ahlâki duruma olumlu bir anlam yüklenmesinin yolu açılmış oluyor.⁴⁴¹

Machiavelli düşüncesindeki amaç –araç ilişkisinin oluşturacağı meşruluk durumunda, bir yöneticinin amacının ülkedeki düzeni sağlamak gibi bir fonksiyonu olduğunu bilen herkesin, yöneticinin yaptığı bazı olumsuz uygulamaları hoş göreceği yönündedir.⁴⁴² Çünkü böyle bir uygulama olmadığında devletin istikbal sorunu gündeme gelecek ve halk normal şartlardan daha kötüsüyle karşı karşıya kalabilecektir. Ebenstein, bu düşünce etrafında Machiavelli'nin hiçbir zaman ahlâksızlığı övmediğini ve hayatta da ortak değerlerin varlığına inandığını belirtir. Machiavelli'nin ahlâk anlayışında tamamen ahlâki olmayan değerleri yok saymak

⁴⁴⁰ Ernesto Landi, “Nicola Machiavelli”, *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri*, Ed. Maurice Cranstob, Çev. Nejat Muallimoğlu, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1995, s. 51.

⁴⁴¹ Ebenstein, Age., s. 138.

⁴⁴² Machiavelli, *Prens*, s. 88.

gibi bir anlayıştan ziyade, yöneticinin iktidarından kaynaklı bir ahlâki değerleri kullanım önceliğinin olması şeklindeki bir algı mevcuttur.⁴⁴³ Machiavelli'nin ahlâki öğretilerindeki karamsarlığın nedeni, yöneticinin herhangi bir ahlâki edimle yüklenemeyeceği yönündeki anlayıştan kaynaklanmaktadır. Çünkü nasıl yaşadığımız ve nasıl yaşamamız noktasındaki geline durumda, siyasal mekanizmanın başında yer alanların, yapılması gerekeni ideal olarak algılayıp bu yönde bir eylemde bulunması, kendi sonunu hazırlamaya kadar giden bir sürecin başlamasına sebep olabilir.⁴⁴⁴

Machiavelli'nin siyaset oyunun, daha çok ince muvazeneler üstünde oynanması, yöneticinin ast ve denkleleriyle kuracağı ilişkide, gerekli olan vakur bir şekilde davranmayı kendisine telakki etmesini gerektirmektedir. Hükümdar ast konumunda olanları askeri, ekonomik ve hukuki açıdan denetleyebilmeli ve kendi sultasına karşı çıkanları gerektiğinde cezalandırabilmelidir. Gerekli tedbirler alınmazsa, gösterilecek müsamaha, ülkenin parçalanmasına kadar gidecek bir süreçte etkin rol oynayabilecektir. Bu durum, bir hükümdarın ülkesinin bütünlüğü için gerektiğinde kan dökecek kadar önlemler alması, halkının ona karşı saygı ve korku arasında gidip gelen bir hal almasına sebebiyet verecektir. Çıvgın, bu vaziyette Machiavelli'nin ülkesindeki birlikteliği ahlâki bir erdemle değil, siyasi bir erdemle gerçekleştirilebileceğini belirtirken; Machiavelli'de asıl olanın siyasi bir erdem olduğunu ifade ediyor.⁴⁴⁵ Devletin varlığının korunması için çıkarıcı bir politika anlayışını bazı ahlâk ilkelerine yeğleyen Machiavelli'nin görüşleri, Hegel'in devlet kuramının temelini oluştururken; Mussolini, Bismark ve Hitler gibi yöneticiler tarafından, ülke menfaatleri için Makyavelist bir siyasi anlayış olarak kullanılmıştır.⁴⁴⁶

⁴⁴³ Ebenstein, Age., ss. 137 – 138.

⁴⁴⁴ Age, s. 141.

⁴⁴⁵ Çıvgın, Yardımcı, Age, s. 77.

⁴⁴⁶ Karaköse, Age., s. 129.

3. 2. MACHIAVELLİ’NİN SİYASET ANLAYIŞININ GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Ortaçağ’daki Hristiyan dini eksenli ve Tanrı merkezli bir siyasal anlayışın, insanı temel alan hümanist bir anlayışa evrilmesinde Machiavelli’nin düşünceleri, 20. yüzyıla kadar olan zaman diliminde ister açık isterse örtülü olsun devam edegelmiştir. A. Kesgin, burada tamamen filozofların düşünce dünyalarında Tanrı’ya yer ayırmamak gibi bir algının olmamasının altını çizmekte, Machiavelli’nin Prens adlı eserindeki ahlâk, din ve Tanrı ile ilgili bölümlerdeki ananevi çizgilerden hareketle; dönem düşünürlerinin gelenekselden tamamen kopuk bir anlayışla yazmadıklarını da ortaya koymaktadır.⁴⁴⁷ Çalışmamızın bu bölümünde Machiavelli’nin düşüncelerinin siyaset adamlarında ve devlet anlayışlarında nasıl yer bulduğu ile ilgili çıkarımlarda bulunulacaktır.

3. 2. 1. Batı Dünyasında Machiavelli Yankıları

Machiavelli siyaset arenasına getirdiği yeni dinamiklerle adından söz ettirmiştir. Machiavelli’nin savunduğu, “önce devlet anlayışı”, tüm dünyada karşılık bulan bir görüş haline gelmiştir. Machiavelli’nin siyasi anlayışında yeni bir insan ve toplum modeli üzerine kurulu iktidar ve siyaset anlayışındaki kadercilik anlayışı yerine; insanın düşüncesini baz alan bir yaklaşım benimsenerek, tek bir iktidarın liderliğinde yönetim anlayışı hedeflenmektedir. Ancak meşruiyetin sürekliliği noktasında eksik kalan Machiavelli’nin düşünceleri, toplum sözleşmesi düşüncesi ile doldurulmaktadır.⁴⁴⁸

Machiavelli’nin etkisiyle doğa bilimlerindeki nedensellik ilkesi, siyaset alanında da kullanılmaya başlanmıştır. Bu şekilde kökeni Stoa felsefesine dayanan,

⁴⁴⁷ Kesgin, Agm. S. 9, s. 115.

⁴⁴⁸ Halis Çetin, “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti – Meşruiyetin İktidarı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2003, C. 58, S. 3, ss. 72 – 73.

kilisenin dinsel misyonundan doğan boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Bu amaçla Rönesans dönemi sonrasında yapılmak istenen, insan düşüncesi eksenli yeni bir din anlayışı oluşturmaktır. Günümüz siyasal rejimlerinde de örnekleri görünen ve insanlara kendi iktidarlarını belirleme yetkisi veren bu anlayış neticesinde, insanlar arasında yapılacak sözleşmelerle toplumsal itaatin sağlanması hedeflenmiştir. Toplum sözleşmeleri; eşitlik, özgürlük ve güvenlik olmak üzere üçlü bir sacayağının üzerine oturtulmuştur.⁴⁴⁹ Hobbes'un meşruiyet kaynağı olarak güvenliği görmesi, otoriter ve totaliter devlet yapılarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Rousseau'nun toplum kaynaklı eşitliği temel alan meşruiyet anlayışı, devlet ve toplumu birbirinin yerine koyan sosyalist ve kollektivist siyasal anlayışların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Siyasal erkin şekillenmesinde meşruiyetin kaynağına özgürlük esaslı bir anlayış getiren Locke'un öğretileriyle liberal ve demokratik siyasal sistemlerin temeli atılmış olmaktadır.⁴⁵⁰

Modern zamanlarda özgürlük, eşitlik ve birey eksenli siyasal rejimlerin oluşumunda, Machiavelli'nin öğretilerinin ışığında Hobbes'un güvenlik gerekçeli siyasi anlayışı vücut bulmuştur. Güç, başarı ve bunların birlikteliğiyle oluşacak güvenliğin esas gaye yapıldığı bir siyasi anlayışı savunan Machiavelli, iktidarı sınırlandıracak bir gücün olmadığı, birey ve toplumun mutlak iktidara itaatini amaçlayan ve siyasal erkin toplumsal iradenin üstündeki bir güçte toplanması anlayışına dayanan bir yönetim anlayışını benimsemektedir.⁴⁵¹ Machiavelli, bu amaçla özgürlüğü kimseye emanet edilmeyecek kadar değerli bir meta haline getirerek, bu yönde izlediği paradoksal ilişki sayesinde hem özgürlüğün koruyucusu hem de özgürlüğün kısıtlayıcısı konumunda olmuştur.⁴⁵²

Machiavelli, 17. ve 18. yüzyılda Amerika'nın kurucu babaları dâhil olmak üzere Francis Bacon'dan modern felsefenin babası olarak anılan Descartes ve Montesquieu, John Milton, Spinoza, Rousseau, David Hume ve Adam Smith'e kadar pek çok düşünürü esin kaynağı olmuştur. Araştırmacılar, Machiavelli'nin

⁴⁴⁹ Çetin, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 58, s. 73.

⁴⁵⁰ Akm., C. 58, s. 73.

⁴⁵¹ Çetin, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 58, s. 74.

⁴⁵² Daniel McCarthy, "American Machiavelli", *American Conservative*, 2014, Vol. 1, Issue 6, p. 19.

adından doğrudan bahsedilmese de Montaigne, John Locke ve Thomas Hobbes arasında da düşünsel bağılıklar olduğunu saptamışlardır.⁴⁵³

Rönesans dönemindeki düşünürlerin kendi siyasi sistemlerini açıklarken insan doğası ve bu olguya endeksli bir toplum oluşturma çalışmaları her zaman mevcuttur.⁴⁵⁴ Machiavelli'nin insan doğasının vefasız, bencil, çıkarıcı gibi özellikleri yanında aldatma ve aldanma özellikleriyle beraber değişmeyen bir yapıya sahip olduğunu savunmasına rağmen; Bacon, insanın doğuştan getirdiği özelliklerin kimi zaman baskı altına alınsa da kolayca sökülüp atılmadığını, insanın gerekli şartlar oluştuğunda yaratılıştan gelen köleliğinden kurtulacağına inanmaktadır. F. Bacon, bunun yanında uygun koşullar oluştuğunda insanın da değişebileceğine dair görüşlere sahiptir.⁴⁵⁵ B. Ferguson kaleme aldığı "The Influence of Machiavelli on Francis Bacon: A Critical Examination" adlı makalesinde Machiavelli ile Bacon arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. B. Ferguson, öncelikle her ikisinin de yaptıkları gözlem ve bunlardan çıkardıkları sonuçlarla, sahip oldukları düşünceler bakımından dönemlerinin bir adım ötesine geçtikleri sonucuna varmaktadır. B. Ferguson, ayrıca F. Bacon'un düşün dünyasının oluşmasında Machiavelli'nin eserlerindeki üslup ve tarihsel konuların etkisinde kaldığını ifade etmektedir.⁴⁵⁶

Ampirik (deneyimci) siyaset anlayışının temelleri Aristoteles'ten başlayıp, Machiavelli'nin realist kuramında ve Montesquieu'nun devlete ait sosyolojik temelleriyle devam etmektedir. Özellikle Amerika ve İngiltere'de deneyimci geleneğin yaygın olduğunu belirten Heywood; Machiavelli'nin, siyasi olaylara duygusalıktan uzak, tarafsız bir şekilde bakabilmeyi öğrettiğini belirtmektedir.⁴⁵⁷ Machiavelli, ampirik siyaset anlayışının oluşmasındaki etkileri yanında, insanların kendi kendilerini yönetememe durumunda, başkalarının yönetimi altına girmelerinin kaçınılmazlığı üzerinde durmaktadır. İnsanların bu olumsuz durumdan

⁴⁵³ Thomas Block, *Machiavelli in America*, Algora Publishing, New York, 2014, ss. 32 – 33.

⁴⁵⁴ Olkan Senemoğlu, "Machiavelli'den Hobbes'a Rönesans Dönemi Siyaset Teorisinde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı", *İnsan & İnsan Dergisi*, 2016, S. 3, ss. 78 – 79.

⁴⁵⁵ Senemoğlu, Agm., S. 3, s. 86.

⁴⁵⁶ Blanche E. Ferguson, "The Influence of Machiavelli on Francis Bacon: A Critical Examination", *Graduate Thesis Collection*, 1944, ss. 37 – 39, Kaynak: <https://digitalcommons.butler.edu/grtheses/414>, (Erişi Tarihi: 17 Ocak 2018).

⁴⁵⁷ Heywood, Age., s. 36.

kurtulmaları için, kişisel özgürlüklerin savunusu alanında idealize edilen Cumhuriyetlerde siyasal katılım, bir araç olmaktan ziyade bir amaç görevi üstlenmektedir.⁴⁵⁸ Machivelli, *Prens* adlı eserinde Cumhuriyet rejiminde yöneticilerin veraset yoluyla değil de seçimle iş başına geldiğini belirtmektedir.⁴⁵⁹ Montesquieu da Cumhuriyetçi devletin meşruti bir yönetimle iş başında olmasını savunmaktadır.⁴⁶⁰

Kendisinden sonraki dönemde etkisi yadsınamayan Machiavelli, kendisinden iki yüz yıl sonra yaşamış Spinoza'yı da düşünsel bakımdan etkilemiştir. Spinoza'nın Tanrı'ya içkin görüşlerinin olmasına ve ateist olarak hala eleştiri almasına karşın; Machiavelli'nin de özgürlük ve Cumhuriyet ile ilgili görüşlerinin varlığına rağmen; despot, mutlak monarşi yanlısı biri olarak anılması arasındaki çelişkiler giderilmiş değildir. Machiavelli'nin siyasi geleneğe açmış olduğu modernleşme etkisi kendisini Spinoza'da da devam ettirmiştir. Temelde bir yönetici, insanları ahlâki ilkelerle yönetmeyi vaat etmekten ziyade barış ve huzur içinde idare etmeyi amaçlamalıdır. Bu durum öncelikle Machiavelli'de arkasından da Spinoza'da başarı ve fayda odaklı bir siyaset anlayışının oluşmasına etki etmiştir. Machiavelli'nin, dini iktidara götüren yolda bir araç olarak ele almasına karşın; Spinoza ise hiçbir şekilde dinin siyasette yeri olmadığı anlayışını savunur. Bu anlayış, ikisinin de iktidarı dinin üzerinde bir konumda gördükleri sonucuna götürmektedir. İnsan doğası gereği kendisine faydalı olan şeyleri talep edeceği için; verilen sözlere riayet konusunda içerisinde bulunulan koşullara göre hareket edilmesi gerektiği görüşü her iki düşünürde de kendini göstermiştir.⁴⁶¹ İki düşünür arasındaki benzer görüş birliğinden anlaşılacağı üzere, Machiavelli'nin görüşlerinin sonrasında Spinoza'da nasıl olgunlaştığı önem taşımaktadır.

İnsanların açlık, yokluk gibi durumlarla karşılaştıklarında, bu durumlara direnç göstermek amaçlı daha verimli çalıştıklarını ve insan davranışlarını yönlendirmede hukuk kurallarının etkisini de bilen Machiavelli, insanların toplu

⁴⁵⁸ Pelin Helvacı, “‘Türkiye’de Cumhuriyetçilik Anlayışı: 1920 – 1930 Dönemine Bir Bakış”, 1920-1930 Dönemine Bir Bakış”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi*, 2014, S. 20, ss. 356 – 357.

⁴⁵⁹ Machiavelli, *Prens*, s. 55.

⁴⁶⁰ Fahir Armanoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)*, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1997, ss. 34 – 35.

⁴⁶¹ Parlar, Agyk., ss. 163 – 169.

halde yaşamalarında, bu bileşenlerin etkileşim ve çatışmasına dikkat çekmektedir. Bir lider eşliğinde oluşturulacak yönetimle öncelikle aristokrasiye doğru bir yönelimin yaşanacağını, ardından da hükümdarlıktan demokrasiye doğru bir dönüşün yaşanacağını ifade eder. David Hume da yönetimin temelini güçte görmekte ve yönetilenlerin sadece fikir işçiliği yaptıklarını belirtmektedir. O da devletlerin egemenliklerini sağlamlaştırmak için otorite ve özgürlük arasında gelgitlerin varlığına dikkat çekmektedir.⁴⁶² Hume'daki yönetim – güç ilişkisinin kaynağının, Machiavelli'nin varsaydığı gerek Monarşi gerekse Cumhuriyet olsun, asıl hedefin otoriteyi sağlama güdüsü olduğu aşikârdır. Machiavelli'nin idealize ettiği her duruma göre kendini ayarlamasını bilen Prens, iktidarı ve devletin geleceği için gerektiğinde ahlâki olmayan kararlar alabilmekten çekinmemektedir. Hume ise ahlâklık, dürüst ve öncelikle kamu çıkarını düşünen siyasetçileri seçememe algısına karşılık, seçilecek siyasetçilerin bu davranışlar göstermesi bakımından bir sistemin gerekliliğinden bahsetmektedir.⁴⁶³ Machiavelli'nin açıkça belirttiği siyaset ve ahlâkın bu kadar sorunlu bir hal almasında din bağlamında, kilisenin etkisinin olduğu görüşü Hume'da da mevcuttur.⁴⁶⁴

Machiavelli'nin devleti ve mevcut iktidarı korumaya yönelik siyasal anlayışının yanında, 17. yüzyıldan itibaren bireyi ön plana çıkaran, ticaret öğelerinin siyasete uyarlanmış hali liberalizm anlayışı da kendine siyaset arenasında yer bulmuştur. Machiavelli'deki amaç konumundaki devlet, liberalizmle birlikte bireyin önceliğinden kaynaklı araç durumuna gelmiştir.⁴⁶⁵ Bu değişimin temel paradigması konumundaki devlet – birey ilişkisinin yeri değişse de temel mantalite aynı kalmıştır. Çünkü belli hedefler oluşturulması ve bunun için

⁴⁶² Buradaki bilgiler için Don Martindale'nin 1981 tarihli “Sosyolojik Teorinin Özellikleri ve Tipleri” adlı kitabının, 2013 yılında Prof. Dr. Aytül Kasapoğlu tarafından “Klasik Sosyoloji Kuramları” dersi için yapılan çevirisinden yararlanılmıştır. (Bkz. Don Martindale, “Sosyolojik Teorinin Özellikleri ve Tipleri”, *Yurt ve Dünya Dergisi*, Çev. Aytül Kasapoğlu, 2013, S. 6, s. 211, Kaynak: <https://yurtvedunyadergisi.wordpress.com/arsiv/>, (Erişim Tarihi: 17 Ocak 2018).

⁴⁶³ Mustafa Sakal. İsmail Kitapçı, “Siyasal Ahlâk Dışı Davranışlara Farklı Bir Çözüm: Anayasal İktisat ve Ahlâk Anlayışı”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 2009, C. 10, S. 10, s. 39.

⁴⁶⁴ Ahmet Dağ, “David Hume'un Siyasal Ekonomisi ve İnsan Doğası”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, 2016, C. 7, S. 1, s. 951.

⁴⁶⁵ Zeynep Gambetti, “Siyaset Bilimi ve Felsefe”, Kaynak: http://www.academia.edu/2360559/Siyaset_Bilimi_ve_Felsefe, (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2018).

birçok değerden fedakârlıkta bulunulması, Machiavelli yönteminin farklı versiyonunun liberalizmde de uygulandığını ortaya çıkarmaktadır.

Ulus devletlerin etkileri 18. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa’da kendini iyice belli etse de⁴⁶⁶ ilk ulus kavramına benzer uygulamaların, Machiavelli’nin devlet özelinde bir milleti kendine kaynak olarak görmesinde de etkisinin büyük olduğu daha önceden de belirtilmişti. Halka siyasi bir güç olarak (egemenlik derecesine ulaşmamış olsa da) siyasi iktidar boyutlarında yer verilmesi 14. yüzyıldan itibaren gerçekleşmeye başlamıştır. İktidarın kaynağı tek bir elde ve yerde toplanmaya Machiavelli ile başlamış ve Jean Bodin ile devlet kavramı mündemiç bir hal almıştır.⁴⁶⁷ Bodin tarafından sistematik bir hale getirilen ulusal devlet kavramının ilk belirtileri; İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerde kendini göstermiştir.⁴⁶⁸ Bodin, “Devletin Altı Kitabı” adlı eserinde ilk defa egemenliğin klasik ve geleneksel bir çerçevesini çizmiştir.⁴⁶⁹ Y. Abadan’a göre, Hobbes da Bodin gibi halkın egemen konuma geleceğini açıkça ifade etmekte ve daha ileri giderek egemenliğin kaynağını halk olarak göstermektedir.⁴⁷⁰

Modern anlamda “devlet” kavramını ilk kullanan düşünürlerden biri olan Machiavelli’nin öğretileri özellikle Fransız Devrimi’nden⁴⁷¹ kaynaklanan

⁴⁶⁶ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik (National Identity)*, Çev. Bahadır Sina Şener, 1. Baskı, İletişim Yay. İstanbul 1994, s. 137.

⁴⁶⁷ Erdal Nematollah Fanid, “Siyasetin Meşruluğu Ya Da Meşruiyetin Siyaseti”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, C. 6, S. 11, s. 31.

⁴⁶⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Halk ya da Ulus Egemenliğinin Kurumsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1986, C. 41, S.1, s. 136.

⁴⁶⁹ Bülent Daver, “Ulusal Egemenlik Kavramına Genel Bir Bakış”, *Türkiye Büyük Millet Meclis Yayınları*, 1. Milli Egemenlik Sempozyumu: Ankara, 24 - 25 Nisan 1985, s. 3, Kaynak: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/727>, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2018).

⁴⁷⁰ “Esasen devlet birliği kudretinin, halkta veya mündemiç olduğu esası, tabii hukuk sosyolojince de mâlum. Hobbes vs. gibi mutlakîyetçi telâkkiye sahip olanlar bile, hâkimiyetin (egemenliğin) hakiki süjesinin halk olduğunu, anlayacak bu hâkimiyeti kullananın hükümdar olması gerektiğini belirtmişlerdir.” Yavuz Abadan, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1952, s. 306. - Detaylı bilgi için bkz. Ağaoğulları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 41, ss. 136 – 137.

⁴⁷¹ 1789 yılında Fransa’da başlayan ve başta Avrupa olmak üzere tüm dünyayı etkisine alan siyasal ayaklanmaya “Fransız Devrimi” denmektedir. Bu devrimin nedenlerini bazı tarihçiler “Aydınlanma Çağı”nın entelektüel bir hareketi olarak yorumlarken, bazıları da feodalizmin ezici yönetimine karşı ezilen halkın bir başkaldırışı olarak değerlendirmektedir. Oysaki asıl durum 17. yüzyıldaki vergi sistemindeki yazlaşma ve başta kral olmak üzere ülkeyi yönetenlerin savurgan tutumları ile Amerikan Devrimi’ne karışmanın verdiği kamu borçlarının önlemez artışı gibi nedenlerle oluşan kargaşa durumuna bir çare bulunamamakta saklıdır. Bu durumu gidermek için Kral XVI. Luis, 175 yılından beri toplanmayan “Etats Generaux – Genel Taslaklar Meclisi”ni 5 Mayıs 1789’da toplantıya çağırması ve mecliste oyların nasıl kullanılacağı ile ilgili tartışma patlak vermesiyle devrim

ulusalcılık akımında kendini iyice hissettirmektedir. Ağaoğulları, Prens adlı eseri 1798 yılında Fransızcaya çeviren Guiraudet'in, Machiavelli'nin vatanına olan tutkusunun büyüklüğünden bahsettiğini ifade etmektedir. Ayrıca Hegel de ulusal devletin lüzumunun ve ulusalcılık hareketinin kuvvetli bir savunucusu olarak Machiavelli'yi işaret etmektedir.⁴⁷²

Şeytanın avukatlığını yapan adam gibi unvanlarla itham edilen Machiavelli, üzerinden dört yüz yıl geçtikten sonra İtalya'da ulusal bir kahraman gibi lanse edilir. Gramsci onu bir devrimci olarak, İtalyan komünizmi adına sahiplenirken, Mussolini ise Machiavelli'nin öğretilerindeki canlılığın tazeliği üzerinden faşizmle ilişki kurar. XX. yüzyıla gelindiğinde Machiavelli adına ön yargılardan uzak bir değerlendirmenin yokluğu ve düşüncelerindeki etkinin hala devam etmesi, Machiavelli'nin başta Leo Strauss'un da tanımladığı "kötülüğün öğretmeni" gibi unvanlarla anılmasında etkili olmuştur. Oysaki Machiavelli, Prens adlı eserinde Monarşilerin gerekliliğinden bahsederken, Söylevler adlı eserinde ise Cumhuriyetlerin özelliklerini sıralamaktadır.⁴⁷³

Machiavelli'nin başyapıtı olan Prens adlı eserinde, devlet kurmak ve bunun devamını sağlamak için hünerli siyasetçilerin nasıl olması gerektiği ile ilgili yapılan tasvirler ve tavsiyeler bakımından, günümüz devlet anlayışlarındaki siyasetçilerin ve siyasal sistemlerin de bir ön çerçevesi çizilmiş olmaktadır.⁴⁷⁴ Dönemsel olarak İtalya'nın siyasal birliğini hedef alan Machiavelli, dönemin siyasetçilerinin kişisel çıkar peşinde koşan, ulusal birlikten ziyade kendi yönetimi altındaki kentlerin birliğini savunan kimseler olmalarından yakınmaktadır.⁴⁷⁵ İşte bu minvalde

kıvılcımı ateşlenmiştir. Kral'a karşı kızgınlıkları artan halk 17 Haziran 1789 tarihinde "Ulusal Meclis"i ilan etmiş ve Kral Luis'nin maliyeci J. Necker'i azletmesini bahane ederek, Bastille hapishanesini yaptıkları baskınla ele geçirmişlerdir. Yönetimi ele geçiren Ulusal Meclis yönetimi 4 Ağustos 1789 yılında bütün feodal ayrıcalıkları kaldırdığını ve 26 Ağustos 1789 tarihinde de eşitlik, özgürlük ve kardeşlik mottoları arasında bir başlangıç ve 26 maddeden oluşan "İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Beyanname"ni yayınlamıştır. Sonuçları bakımından tüm dünyada ulus kökenli devlet anlayışlarının oluşmasına vesile olan olaylar yumağı, tarihte Fransız İhtilali şeklinde yerini almıştır. (Bkz. İsmet Giritli, "Fransız İhtilali ve Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1989, C. 5, S. 15, s. 539.)

⁴⁷² Ağaoğulları, Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, s. 173.

⁴⁷³ Age., s. 174.

⁴⁷⁴ Mithat Çelikpala, "Geçmişten Günümüze Vazgeçilemeyen Kavram: Ulusal Çıkar", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2005, C. 23, S. 1, s. 443.

⁴⁷⁵ Dağdelen, Agm., C. 6, s. 293.

Machiavelli arivizmine⁴⁷⁶ ihtiyaç duyulmaktadır. Modern diplomasinin kurucusu konumundaki Machiavelli, insan tabiatını ve dış ilişkilerdeki çelişkiyi iyi tahlil etmiş ve bu doğrultuda devletin amaçlarını belirlemiştir.⁴⁷⁷

19. yüzyıl siyasetinin şekillenmesinde Machiavelli'nin savunduğu ahlâki ilkelerin etkili olduğunu belirten Friedrich Meinecke,⁴⁷⁸ toplumsal geçerliliği olan ahlâksal değerlerin dışında olan her şeyi, ahlâki bir kılıfla yeniden meşrulaştırma çalışmalarındaki çelişkide, bu durum ile gayri meşru olayların bile yasallık kazanmasında Machiavelli fikirlerinin önemli derecede etkili olduğunu belirtir. Katı bir ahlâk savunucusu olan Fichte'nin⁴⁷⁹ de ahlâki konularda, Machiavelli'nin Hristiyan düşüncesine olan kin ve nefret duygularındaki realitesini yadsımasına rağmen, Machiavelli'nin siyaset alanındaki fikirlerinde, onunla aynı düşüncede olduğu görülmektedir.⁴⁸⁰ Bu durum, Machiavelli'nin düşüncelerinin canlılığını ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

Machiavelli'nin etkisi sadece kendisinden sonraki düşünürleri etkilemekle kalmamış, ulusalcılık gibi çeşitli kavramların oluşmasına da yardımcı olmuştur. 18. yüzyıl öncesinde, yönetici temelli devletin amaçları doğrultusundaki çıkar kavramı, hanedan ya da yöneticinin kendi amacını gerçekleştirmek odaklı bir anlamla ifade edilirken; bu zamanla ulusallık kavramından hareketle ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla, ulusal bir çıkara dönüşmüş ve neredeyse ulusun bütünü kapsayan bir hâl almıştır.⁴⁸¹ Realist özelliğiyle ön plana çıkarılan Machiavelli, siyaset arenasına getirdiği güçlü politikalarla anılmaktadır. Ebenstein, siyaset arenasında Machiavelli'nin de öncülüğünü yaptığı realist düşüncelerin, belli bir süzgeçten geçirilmeden; kendine has yollarla hayatta uygulanması durumunda, katliamlarla neticelenebilecek sonuçlara sebebiyet verebileceğini belirtir. Ebenstein, bu tezini

⁴⁷⁶ Arivizm: Belirlenen bir hedef doğrultusunda ahlâk dışı davranışları da olağan gören bir anlayıştır. Daver, burada Machiavelli'nin öğretisindeki "amaçların araçları meşrulaştırması" örneğini vermektedir. (Bkz. Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, s. 20.) - Machiavelli'nin görüşlerinin temelinde devletin selameti için her türlü aracı muteber gören bu anlayışa, Machiavelli arivizmi denilmektedir. (Bkz. Machiavelli, *Prens*, s.19.)

⁴⁷⁷ Friedrich Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine Of Reason D'etat And Its Place In Modern History*, Trans. Douglas Scott, 1st Edition, Yale University Press, New Haven, 1962, s. 149.

⁴⁷⁸ Friedrich Meinecke (1862 - 1954), Alman tarihçi ve filozof.

⁴⁷⁹ Johann Gottlieb Fichte (1762 – 1814), Alman düşünürü.

⁴⁸⁰ Cassirer, *Age.*, ss. 128 – 129.

⁴⁸¹ Çelikpala, *Agm.*, C. 23, s. 447.

Hitler, Napolyon gibi diktatör yöneticilerin sadece kendi fikirlerine göre hareket edip, insanların hürriyetini görmezden gelmeleri neticesinde yaşananlardan hareketle açıklamaktadır.⁴⁸²

Ulusal devletlerin oluşması ve ulusal çıkarların öncelikli hale gelmesi, diğer devletlere olan güvenin azalacağı gibi bir algının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum, aynı zamanda uluslararası arenada yapılan antlaşmaların geçerliliğine de gölge düşürerek, ulusal nitelikteki devletlerin kendi çıkarlarına öncelik vererek hareket edeceği gibi bir algının oluşmasına da yol açmaktadır. İşte bu aşamada devletler arasındaki ahlâki yükümlülükler ve karşılıklı sorumluluklar devreye girmektedir. Devletlerin devamlılığı açısından bir yönetici için en büyük hedefin kendi ülkesinin menfaatleri olduğunu belirten Machiavelli, iyi bir yöneticinin zorunlu durumlar olmadıkça iyilikten ayrılmaması gerektiğini, iyi niyetli ve sözüne güvenilir biri olmasını; ancak gerektiğinde siyasetin değişken yörüngesine göre hareket etmesini de bilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır.⁴⁸³

Dönemler ve isimleri farklı olsa da dünya üzerindeki siyaset anlayışının pek değişmediği gözlenen bir durumdur. Çünkü yöneticinin en temel görevi ülkesini korumak ve devletin bekasını sağlamaktır.⁴⁸⁴ Machiavelli’yi realist bir kuramın kurucusu yapmada; İtalyan şehir devletlerinin dağınıklığı, merkezi ve güçlü bir devlete olan ihtiyacın varlığı ve çok başarılı sayılmasa da Machiavelli’nin yaptığı diplomatlıkların etkilerini de sayabiliriz.⁴⁸⁵ Machiavelli’nin anlayışında, uluslararası arenada adil ve haksız bir savaşa ihtiyaç duyulmasını gerektiren bir durumun varlığının ortaya çıkması ve bunun tehditvâri bir çehreye bürünmesi hengâmında; önlem amaçlı saldırı ve savunma haklı bir hâl almaktadır.⁴⁸⁶ Bu durum realist politikaların oluşmasında etkili olmuştur. Machiavelli, insanın aklı ve iradesi ile dünyevi ve uhrevi ikilemini ortadan kaldırarak, insan aklı sayesinde her şeyin

⁴⁸² Ebenstein, Age., s. 143.

⁴⁸³ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkiler “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 1, 2004, s. 42.

⁴⁸⁴ Agm., C. 1, s. 42.

⁴⁸⁵ Fikret Birdişli, “Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel Ve Düşünsel Temelleri”, *KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, S. 31, s. 155.

⁴⁸⁶ Steven Forde, “Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli”, *The Journal of Politics*, 1992, Vol. 54, Num. 2, p. 377.

üstesinden gelebileceğine hükmetmiştir. Siyasal gücü kendisine hedef seçen ve tek amacını güçlü bir devlet oluşturmak şeklinde açıklayan Machiavelli, güç ile desteklenen yasalarla yöneticinin kendi hırslarının etkisinde kalmadan, yönetme görevini yerine getireceğini belirtmektedir.⁴⁸⁷ Bu noktada klasik realistler ile neorealistler arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Antik Yunan'dan 1960'lara kadar, içlerinde Machiavelli'nin de bulunduğu klasik realistlerin amacı, devletin devamlılığını sağlamak noktasında ulusal çıkarların üstünlüğüne odaklanmıştır. Oysaki bu tarihten sonra davranışçılığın etkisi ve bilimsel yöntemlerin de katkısıyla realist anlayış yerini uluslararası bir sistemin var olması anlayışına bırakmıştır.⁴⁸⁸ Bu dönüşüm, devlet ve egemenlik tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmak amaçlı olarak, ulusalcı ve devletçi düşüncelere karşı bir başkaldırı hareketi olarak değerlendirilir.⁴⁸⁹ M. Aydın, realist kişilerin güçlü politikalar belirlediğini, ABD'nin de bu amaçla gücü, diplomasiyi ve ulusal çıkarı (Amerikan Çıkarlarını) dış ilişkilerde ön plana çıkararak kişilere sıkça yer verdiğini belirtmektedir.⁴⁹⁰

H. Semercioğlu, Machiavelli'nin kendisinden sonra gelen realist düşünürleri derinden etkileyerek, uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde önemli rol oynadığını belirtmektedir.⁴⁹¹ H. Semercioğlu, yukarıda da açıklanan modern siyaset biliminin oluşmasında hiç kuşkusuz Machiavelli'nin Prens adlı eserinin mühim bir yol oynadığını ve Machiavelli'nin bu doğrultudaki düşüncelerinin sonrasında İngiltere'de Hobbes ile devam ettiğini belirtmiştir. H. Semercioğlu, Machiavelli'nin geleneksel anlayışı ret tarzındaki fikirlerinin şekillenmesinde, Aristo ve Platon'dan gelme kent devlet işleyişlerindeki mantığı incelemesinin de etkili olduğunu dile getirmiştir.⁴⁹² Machiavelli'nin önemle üzerinde durduğu insan doğası, ordu, yönetici, egemenlik ve yönetim çeşitleri gibi konular günümüze kadar etkili olmuştur. Ayrıca Machiavelli'yle yeniden şekillenen bu kavramlar,

⁴⁸⁷ Waltz, Quester, Age., ss. 39 – 40.

⁴⁸⁸ Aydın, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, s. 42 -43.

⁴⁸⁹ Erdem Özlük, *Uluslararası İlişkilerde Devlet Egemenliğinin Dönüşüm Sorunu*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012, ss. 150 - 151.

⁴⁹⁰ Aydın, Agm., C. 1, s. 51.

⁴⁹¹ Semercioğlu, Agm, C. 9, s. 501.

⁴⁹² Theodore J. Biagini, "Machiavelli And His Influence On Modern International Law: Victory Goes To The Swift, The Strong, And Sometimes, The Ruthless", *Lincoln Law Review Association*, 2009, Vol. 37, p. 28.

uluslararası ilişkilerin de belli bir özerklik kazanmasında büyük rol oynamışlardır. H. Semercioglu, son dönem Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin arkasında da Makyavelist düşüncelerin varlığına dikkat çekmektedir.⁴⁹³ Bu durum Machiavelli'yi realpolitikanın⁴⁹⁴ kurucusu konumuna getirmektedir. Ayrıca günümüz devletlerindeki “güçlü ordu ve güçlü devlet” sloganlarının arkasında Machiavelli'yi görmek de mümkündür.

M. Aydın, iki dünya savaşı arasında modernitenin bir unsuru olarak yer alan faşizmin; rasyonalizm, liberalizm, sosyalizm ve Aydınlanma düşüncesinin karşısında yer aldığını belirtir. Toplumunu yekpare bir vücut halinde gören faşizm, bireyi temel alan liberalizmin karşısında ulusu ve ulusun çıkarlarını ön plana çıkarmaktadır. Bireyi itaatkâr olarak nitelendirmekte ve toplumu yönlendirecek bir lidere ihtiyaç duymaktadır. Faşizm, aynı zamanda sosyalizm ile de toplumu sınıflara ayırdığı için, ulusal çıkarların engellendiği gerekçesiyle çatışmaktadır. İşte bu kertede ulusal çıkarlar ve bir liderin önderliği konularında Machiavelli'nin fikirleri tekrar gündeme gelmektedir. Faşist özellikleriyle anılan İtalyan lider Mussolini, Machiavelli'nin idealize ettiği Prens'in gücünün etkisinde kalmış⁴⁹⁵ ve kitaptaki düşünceleri ölçüp tartmadan kendi perspektifinden siyaseti dizayn etmeye çalışmıştır. M. Aydın, İtalyan Mussolini'nin kendisini, Machiavelli'nin tarif ettiği karizmatik lider olarak gördüğünü belirtmektedir. Machiavelli'nin savunduğu İtalya'nın yekpare bütünlüğünü bütün haşmetiyle Mussolini de savunmaktadır. Mussolini, hile ve manipülasyon üzerine inşa ettiği siyaset anlayışında,

⁴⁹³ Semercioglu, Agm., C. 9, s. 501.

⁴⁹⁴ “Realpolitik dış politikanın yürütülme yöntemlerini gösterir ve onlar için mantiki esaslar ortaya koyar. Güç dengesi, bu yöntemlerin açtığı uluslararası sonuçları kullanarak açıklamak iddiasındadır. Daha doğrusu, bu, kuramın yapması gereken şeydir. Eğer uluslararası ilişkilerin açık bir şekilde siyasal kuramı varsa, bu güç dengesi kuramıdır. Bir Realpolitik yaklaşımın unsurları şöyle sıralanabilir: Hükümdarın ve daha sonra devletin çıkarları hareketin itici gücüdür; siyasetin gerekleri devletlerin kurallara bağlı olmayan rekabetlerinden doğmaktadır; bu gereklere dayanan politik hesaplar rasyonel siyasetlerin keşfine yardımcı olur; siyasetin değerinin en son testi başarıdır ve başarı devleti korumak ve güçlendirmek olarak tanımlanmaktadır. Machiavelli'den beri çıkar ve gereklilik —ve bunları kapsayan *raison d'etat* deyimi— Realpolitik'in başlıca kavramları olarak kalmışlardır. Machiavelli'den Meinecke ve Morgenthau'ya kadar yaklaşımın unsurları ve mantığı değişmez olarak kalmışlardır. Machiavelli, Realpolitik'in kurucusu olarak o derece açık ve seçik bir biçimde ortadadır ki insanın bu kavramla yakından ilişkili olan güç dengesi fikrini de onun geliştirdiğini sanması pek kolaydır. O bunu yapmadığı halde, O'nun, siyasetin kendi kuralları ile açıklanabileceği inancı, güç dengesinin üzerine bina edileceği temeli oluşturmuştur.” (Waltz, Quester, Age., s. 41.)

⁴⁹⁵ Block, Age., s. 33.

Machiavelli'nin tilki ve aslan paradigmasını başarıyla uygulamıştır. Öncelikle işçi ve köylülerin desteğini alırken tilki gibi kurnaz davranır ve bunlara verdiği vaatleri yerine getirmezken; kendisine rakip gördüğü sosyalist, komünist ve sendikacılara karşı kaba kuvvet uygulamaktan çekinmez.⁴⁹⁶

Mussolini, Machiavelli'nin çizdiği güçlü ve başarılı liderlik idealine uygun hareket ettiğini bütün davranışlarında ortaya koymuştur. Mussolini, Machiavelli'nin idealize ettiği yönetici davranışını sergileyerek, toplumsal gerçekleri ve dinsel öğeleri göz önünde bulundurarak siyasetine yön vermiştir. Mussolini bu doğrultuda, halkın sahip olduğu geleneksel ve dinsel anlayışından hareketle gençliğinde ateist bir çizgideyken, iktidarı boyunca dine atıflar yaparak, kilise ve toplumun desteğini almak amaçlı olarak siyaset arenasında dindar görünmeye çalışmıştır. Machiavelli, devlet çıkarı için yaptığı gayri meşru işlerde bile, halkın tepkisini çekmeyecek davranışların temel alınmasını istemektedir. Oysaki Mussolini, sol ağırlıklı olmak üzere toplumun belirli kesimlerini sindirme yoluna gitmiştir. Mussolini özelinde İtalyan Faşizmi, Machiavelli'nin öğretilerinin etkisinde kalmıştır. Ancak Mussolini son dönemlerinde Machiavelli'nin ahlâk siyasetinin dışına çıkarak, Nazilerin etkisinde kalmış ve halka şiddet uygulamaktan geri kalmayarak ve Machiavelli'nin ilkelerini uygulamada başarısız bir lider olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.⁴⁹⁷

3. 2. 2. Machiavelli'nin Görüşlerinin Amerikan Dünyasındaki Algısı

20. yüzyılın şekillenmesinde en etkili devletlerin başında yer alan Amerikan devlet adamlarının, Machiavelli'nin öğretilerinden yararlanmaması düşünülemezdi. Doğrudan olmasa bile Amerika'nın ilk kurucularının, Rönesans siyaset filozofu

⁴⁹⁶ İsmail Uğur Aksoy, "İtalyan Faşizminde Machiavelli'nin İzleri", *Uluslararası Politika Akademisi*, Kaynak: <http://politikaakademisi.org/2016/11/17/italyan-fasizminde-machiavellinin-izleri/>, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2018).

⁴⁹⁷ Aksoy, Mussolini'nin Machiavelli'yi düşünsel, ulus birliği, devlet düzenini sağlama gibi konularda örnek aldığını ve özellikle Machiavelli'nin Prens adlı eserindeki şiddet unsurunu kendi amaçları için kullandığını ifade etmektedir. (Detaylı bilgi için bkz. Aksoy, agm.)

Machiavelli'nin etkisinde kalan düşünürlerin fikirleriyle şekillendiği aşikârdır. Amerikan'ın kurucu babası ve ikinci başkanı John Adams, Machiavelli'nin fikirleri doğrultusundaki anlayışla siyasi bir yol izlediğini ve Machiavelli'nin düşünsel bakımdan Milton, Locke ve Montesquieu'ye tesirinin büyük olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁸

E. Baldini, Machiavelli'yi modernitenin kurucusu, Batılı değerler ile ABD'nin siyasi ve askeri rolünün gereklerini yerine getirme noktasında bir öğretmen olarak tarif etmektedir. Özellikle ABD'de başkan ve başkan yardımcılarında, savunma müsteşarlarına kadar bir silsiledeki her alanda bu işleyişin geçerli olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁹ E. Baldini, Amerikan başkanlarının Makyavelist bir özellik sergilediklerini Harvey Mansfield'in "Ehlileştirilmiş Hükümdar" kitabındaki lider tarifiyle ortaya koyduğunu ifade ediyor. Bu amaçla Amerikan başkanları ile Machiavelli'nin idealize ettiği hükümdarlar arasındaki benzerliğe dikkat çeken E. Baldini, Amerikan yöneticilerinin çıkarıcı durumlarını, Mansfield'in belirttiği gibi modern demokrasilere uygun biçimde, ihtiyaç duyuluncaya kadar sakladıklarını belirtiyor. E. Baldini, Amerikan devlet yönetiminde devleti gerektiği gibi yönetme konusunda, Makyavelist özellikleri taşıyacak kararlı liderlerin seçildiğine de dikkat çeker.⁵⁰⁰ E. Baldini ayrıca, 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan Soğuk Savaş döneminde, ABD'li liderlerin çatışmalarla birlikte yaşamayı ve bu arada siyasetlerinin gereklerine göre ikiyüzlü davranmayı kendilerine rehber edinmelerinde, Machiavelli'nin savunduğu amacın uğruna kullanılan yöntemlerin meşruluğu bağlamındaki düşüncelerin etkisinin yadsınamayacağını belirtmektedir.⁵⁰¹

Block'un, Ledeen'dan aktardığına göre George Washington'un, viski isyanında⁵⁰² vergilerini vermek istemeyenlere karşı şiddete başvurmasında;

⁴⁹⁸ Bolck, Age., s. 35.

⁴⁹⁹ Baldini, Agm., s. 20.

⁵⁰⁰ Agm., s. 21.

⁵⁰¹ Agm., s. 23.

⁵⁰² İçkinin Amerika'da önemli bir tüketim maddesi olması nedeniyle, 1791 yılında devlet adamı Alexander Hamilton'un önerisiyle bununla ilgili bir vergi yasası kabul edildi. Ancak bu durumdan içki üreticileri memnun olmadı. İsyân boyutuna varan kalkışmaları bastırmak amacıyla, 1794 yılında Başkan George Washington tarafından hazırlanan 13.000 kişilik bir ordu ile ayaklanmalar kısa sürede kontrol altına alınmıştır. Tarihte bu durum, Amerikan Viski Olayı adıyla anılmaktadır. (Bkz.

Machiavelli'nin etkili liderlik anlayışındaki halkın gerektiğinde yöneticiden korkması tezi üzerine bir yol izlediğini belirtir.⁵⁰³ Ayrıca, yeni dönem Amerikan liderlerinin kabul ettiği, karar almanın hızlanması için tek yönetici olgusunda ve devlete karşı oluşabilecek isyan ve kışkırtmalarda politik fayda için gerektiğinde cezai yaptırımların hızlı bir şekilde uygulanması noktasında da Machiavelli öğretilerinin etkisi görülmektedir. Özellikle ülke içerisinde kargaşa çıkarma durumu olan farklı eyalet ve bunlardaki rejimlerin üst bir yönetim çatısı altında toplanması ile devletin başkaları tarafından idare edildiği algısı üzerine yapılan bu çalışma, ülkedeki siyasi birliği sağlama adına bir hamle olarak düşünülebilir. Burada sağlanan siyasi birlik ekseninde, Amerikan yöneticilerinin hızlı karar alarak, parçalı bir siyasi görüntü vermelerinin önüne geçilmiş olmaktadır.⁵⁰⁴ Bu durum Machiavelli düşüncelerinin, hem Amerikan dünyasına hem de günümüze yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Machiavelli'nin sözlerini silah olarak kullandığını belirten Loyola Üniversitesinde siyaset profesörü olan Diana Schaub, silahsızların yenildiği ve silahlı peygamberlerin yendiği örneğinden hareketle, Amerikan sınırları içerisinde fiziksel şiddetten ziyade, kelimelerin en güçlü propaganda olması gerektiği yönünde görüş beyan eder.⁵⁰⁵ T. Block, Machiavelli için silahlardan daha güçlü olan siyasi sahtekârlığın, Amerikan siyasetinde savaş çıkırtkanlığı, kişisel ve kitlesel tehditler ile dini takiyelerin varlığı şeklindeki tezahürüne dikkat çeker. T. Block, İnsanların gerçeklerden çok görünüme göre değer verdiğini belirten Machiavelli tezinden hareketle, 2012 Amerikan seçimlerinde üç milyar dolar kadar bir savurganlıkla yapılan reklamların önem arz ettiğini ifade etmektedir.⁵⁰⁶

Dünyada birçok liderin iktidarını koruma amaçlı olarak Machiavelli'nin öğretilerinin etkisinde kaldıklarını belirten T. Block, bu liderler arasındaki farklılığın, kullandıkları yöntemlerde değil, derecelerindeki çeşitlilikte gizli olduğunu belirtiyor. Machiavelli ile beraber anılan; hızlı karar alma, gösterişe önem

Murray N. Rothbard, *Making Economic Sense*, 2nd Edition, Ludwig Von Mises Institute, Auburn – Alabama, 2006, s. 161.)

⁵⁰³ Block, *Age.*, s. 37.

⁵⁰⁴ *Age.*, s. 41.

⁵⁰⁵ *Age.*, s. 47.

⁵⁰⁶ *Age.*, ss. 58 - 59.

verme, övgü, gerektiğinde yalan söyleme ve karşı tarafı dolandırma gibi ilkeler ışığında siyasetçiler, kendi çıkarlarına yönelik olarak eylemde bulunmaktadır. T. Block, bu amaçla Makyavelyen harekete en uç örnek olarak Hitler'i vermektedir. T. Block, Hitler'in iktidara geldikten sonra muhalefet partilerini feshetmesi sonucunda "evet – hayır" şeklinde gerçekleşen 1934 referandumunda % 90 gibi bir oy oranına ulaşmasında, yukarıda belirtilen Makyavelyen çizgilerden yararlandığı görüşündedir.⁵⁰⁷

Ledeen, Amerikan siyasetçilerinde sadece idealize edilen hükümdar özellikleri değil, kadınsı özellikler yüklenen ve deyim yerindeyse "korkak adam" olarak nitelendirilen liderlerin de çıktığına dikkat çekmektedir. Ledeen, özellikle son dönem Amerikan başkanlarından Bill Clinton'un kendi rahatını düşünmesi ve silahlı kuvvetlere karşı olan küçümseyici tutumunu, Machiavelli'nin öğretileriyle, Clinton'un kişisel yozlaşması şeklinde kadınsı bir özellik⁵⁰⁸ olarak değerlendirmektedir. Ledeen, Bill Clinton'u başkanlığı döneminde Amerikan ordularını savaş alanına (Burada kastedilen Irak savaşı) göndermekten imtina etmesiyle de eleştirmektedir.⁵⁰⁹

Ledeen, "Liderlik ve Güç Kullanımında Machiavelli" adlı eserinde sadece yöneticilerin değil, spordan ticarete her alanda Machiavelli öğretilerinin hayat bulduğunu aktarmaktadır. Ledeen, bu amaçla bilişim devi Bill Gates'in de büyük bir Machiavellici olduğunu belirtiyor. Çünkü Gates, en başından beri bilişim pazarına hâkim olmak için, Microsoft'a sürekli değişim ve esneklik ilkesi çerçevesince "güncelleme" fonksiyonunu yerleştirerek, bu yolda kimsenin kendisini geçmemesini istemektedir.⁵¹⁰ Gates'deki bu başarının ardında, Machiavelli'de yer bulan, değişimi yönlendiren liderlerin hükümdarlığının devamlılığı arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir.⁵¹¹ Bu noktada başarının sadece değişime ayak uyduranlarda saklı olmadığı, Machiavelli'nin öğretilerindeki savaşın kaçınılmazlığında yapılacak en iyi yöntemin, kendi çıkarları açısından en iyi

⁵⁰⁷ Block, Age., s. 63.

⁵⁰⁸ Machiavelli, bir liderin zayıflığı ve kararsızlığı durumunda "kadınsı" sözcüğünü kullanmaktadır. (Bkz. Ledeen, Age., ss. 65 - 69.)

⁵⁰⁹ Age., s. 69.

⁵¹⁰ Age., s. 20.

⁵¹¹ Age., s. 18.

zamanı belirleyerek, ona göre hareket etmenin başarıya etki edeceği bilinmelidir.

512

3. 2. 3. Türkiye’de Machiavelli Etkisi

Machiavelli’nin düşünceleri sadece Avrupa ve Amerika’da karşılık bulmamış, ülkemizde de tarihsel süreçte çeşitli şekillerde yankı bulmuştur. C. Meriç, insanlığın velinimetini, ipliğimizi pazara çıkaran adam olarak gördüğü Machiavelli’nin, insanın doğasını bilme kaynaklı olarak, nasıl dolandırıldığımızı bizlere anlattığını ifade etmektedir. C. Meriç bu doğrultuda, bizlerin de yönetici konumunda olmamız durumunda, ahlâki boyutta Machiavelli’nin savunduğu çıkar endeksli insan tipinden farklı olamayacağımızı söyler.⁵¹³ Machiavelli, ahlâkın özel hayatın bir misyonu olduğunu, eğer namuslu siyaset yapmak isteyen olursa, bunda başarılı olmayacağını belirtirken; tarihi olaylarda yufka yüreklilikle alınan kararlar neticesinde toplumların felakete sürüklenebileceğini belirtir. C. Meriç, bu noktada politikanın işlevinin görünüşte olduğunu, insanların bir şeyleri duymaktan çok, olaylara yönelik olarak gözlemleriyle ve olayların neticelerine göre hüküm verdiklerini belirtir.⁵¹⁴ C. Meriç, insanların değişmezliğine olan saplantı ve rejimlerin devamlılığına olan inanç ile yöneten ve yönetilen arasındaki noktada iki tür insan davranışının dünyada var olacağı, gerçeğini dile getirmektedir. C. Meriç, Machiavelli’deki bu söyleminin neticesinde, insanların hep gücün sembolü olan iktidarın yanında yer aldığını belirterek, bunu Machiavelli’nin anlayışında yer etmiş bir çıkmaz olarak değerlendirmektedir. C. Meriç, aynı zamanda bu durumu, Machiavelli’nin siyaset ve ahlâk anlayışındaki çelişkinin kaynağı olarak da yorumlamaktadır.⁵¹⁵

⁵¹² Ledeen, Age., s. 28.

⁵¹³ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, 7. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2002, s. 176.

⁵¹⁴ Age., s. 178.

⁵¹⁵ Age., s. 180.

Düşünce yapısıyla tüm dünyada etkili olan Machiavelli, C. Meriç'e göre tarihsel bir figür olmaktan çıkmıştır. Bu doğrultuda ismi konmamış bir şekilde Machiaveli düşüncelerinin ortaya çıkmasından önce, Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmed'in uygulamalarında da benzer yönler görülmektedir. B. Ekinci, Osmanlı Padişahlarından Fatih Sultan Mehmed'in siyasal yaşamı incelendiğinde, her ne kadar Machiavelli döneminden önce yaşasa da Machiavelci argümanları ne kadar kullanıldığını ifade etmekte ve Machiavelli'nin ondan etkilenmemesinin zor olduğunu belirtmektedir. Fatih'in savunduğu Anadolu birliği fikri ile Machiavelli'nin hedeflediği İtalya'nın birliği meseleleri uyuşmaktadır. Fatih'in meşhur kanunnamesinde aile fertlerinin gerekirse vatanın bütünlüğü için feda edileceği gibi bir maddenin yer alması, modern silahların (İstanbul'un fethinde kullanılan toplar) Osmanlı orduları tarafından kullanılması, fethedilen yerlere Müslüman bir valinin atanması gibi uygulamalar; yukarıda zikredilen Machiavelli'nin düşün dünyasının oluşmasında etkili olan kavramlarla Fatih'in uygulamaları arasındaki bağlantıyı gösterir. Çünkü Machiavelli düşüncesi, bir yöneticinin ülkesinin birliği için başta ahlâki ilkeler olmak üzere, gerekirse tüm değerlerden vazgeçmeyi hedef almaktadır. Ancak bu kadar benzerliğe rağmen, Fatih'in fethettiği yerlerde ahlâki ölçüleri baz alarak adalet ilkesini uygulaması ile Machiavelli'nin öğretisindeki ahlâk ve siyasetin aynı minvalde yer almaması noktasında belirli kıstaslarının olması şeklindeki görüşleriyle birbirlerinden ayrılmaktadırlar.⁵¹⁶

Ledeen, Atatürk'ün, I. Dünya Savaşı sonunda parçalanmış haldeki Osmanlı coğrafyasında Türkiye Devleti'ni kurmasını, Machiavelli'nin ülke bütünlüğünü sağlama prensibiyle açıklamaktadır. Ayrıca Atatürk'ün kurduğu bu devletin uzun ömürlü olmasında Machiavelli'nin Söylevler adlı eserinde savunduğu Cumhuriyet yönetiminin sayesinde olduğunu belirtmektedir.⁵¹⁷ Ledeen, Türkiye'deki Machiavelli etkisinin sadece kişiler bağlamında değil, önemli olaylarda da aktif rol oynadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda Ledeen, Türkiye'deki 1980 darbesine yaptığı göndermelerle, sorunun kökenine inmeden ülkede çıkan olaylarda Türk generallerinin yaptığı darbeyi bastırma hareketi sonucunda birçok insanın ölmesini

⁵¹⁶ Ekinci, Agm., C. 10, s. 16.

⁵¹⁷ Ledeen, Age., ss. 148 – 149.

engellediklerini belirtiyor. Ledeen, sadece terörizmi son buldurma adına, bu yapılanların Machiavelli öğretisiyle olan benzerliğine dikkat çekmekte ve ordunun temel görevinin ülkedeki düzeni sağlamakla ilgili olduğuna değinmektedir.⁵¹⁸ Türkiye’de zaman zaman ön plana çıkarılan “güçlü ordu, güçlü devlet” gibi tematik sloganlarda da Machiavelli etkisini görmek mümkündür.

3. 2. 4. Machiavelli ve Olağanüstü Hal Bağlantısı

Machiavelli düşünceleri sadece devlet adamlarına yön göstermemiş, aynı zamanda devlet yönetimine girmiş olan güvenlik amaçlı terminolojilere de yeniden yön vermiştir. Siyasetin şekillenmesinde ve ahlâki ilkelerin hangi hallerde önceliğinin kısıtlanacağı ile ilgili olarak, dönemsel olarak farklı adlar altında anılan ve 21. yüzyıl siyasetinde Olağanüstü Hal⁵¹⁹ olarak anılan uygulama ile bir kere daha Makyavelyen düşünce ile karşılaşmaktayız. Kaynağı Roma Cumhuriyet dönemine kadar uzanan OHAL uygulaması, hukuk ve siyaset arasındaki bir minvalde yer alarak, siyasetin ahlâki olmayan yönünü göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Carl Smith yirminci yüzyıl OHAL kuramcısı olarak bilinir. Ancak Smith’in bu kuramının mutfağında Platon’dan Machiavelli’ye, Rousseau’dan Hobbes’a kadar birçok düşünürün fikirlerinden esin kaynağı mevcuttur.⁵²⁰

Machiavelli’nin, Roma üzerinden idealize ettiği devlet kurumunda OHAL ile ilgili görüşlerinin Söylevler kitabının otuz üçüncü bölümünde OHAL’e götüren durum örneklendirilmektedir. Buna göre Roma’da kurulan Cumhuriyet rejiminin açıklarını fark eden, komşularının komplolarına karşı Romalılar, Diktatör adını verdikleri bir kişiye herhangi bir danışma kurulu olmadan karar alması amaçlı olarak yetki veririrler. Buna göre Diktatör, gerektiğinde verdiği kararlara itiraz yolu

⁵¹⁸ Burada 1980’de yapılan askeri darbeye olumlu bir anlam vermek amaçlı değil, sadece Machiavelli’nin öğretisindeki ordunun temel görevinin, ülke birliğini sağlama noktasındaki tutumuna bir gönderme yapılmaktadır. (Age., ss. 87 – 88.)

⁵¹⁹ “Olağanüstü Hal” tabiri OHAL kısaltmasıyla anılmaktadır.

⁵²⁰ Muhammet Behçet, *Olağanüstü Hal Uygulaması ve Teorik Temelleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 3.

kapalı olmak üzere görevlendirilir ve gerektiği zamanlarda bu durum yinelenir.⁵²¹ Diktatörün oluşturulma biçiminin önemine değinen Machiavelli, gücün kolayca ün kazanacağı görüşünden hareketle, illegal biçimde oluşturulmuş Diktatörlerin keyfi uygulamalarının sakıncası karşısında, Romalılar tarafından yasal yollardan oluşturulmuş Diktatörün, Cumhuriyet’i tehlikeye atamayacağını belirtmektedir.⁵²² Diktatörün gerekli nedenler hâsıl olduğunda, süresi belli olacak şekilde görevlendirilmesini ve sadece acil durumlarda yukarıda da belirtildiği gibi herhangi bir danışma kurulunun onayına gerek görülmeden karar alabileceğini belirten Machiavelli, devletin bekasına aykırı hiçbir fiili işleyemeyeceğinin altını çizmektedir. Machiavelli, OHAL uygulamasının başarılı olmasını, Diktatörlüğün kısa süreli uygulamalarının gerekliliğine, Diktatör’ün yetkisinin kanunlarla sınırlandırılmış olmasının gerektiğine ve tahrip olmamış bir halkın varlığına bağlı olduğunu ifade etmektedir.⁵²³ Machiavelli bu yasaların gerekliliğini o dönem Cumhuriyet yönetimindeki kararların alınmasındaki yavaş hareket etmeye bağlamakta ve Cumhuriyet’in elinde böyle bir kurumun olmaması durumunda, devletin yıkılmayla karşı karşıya kalacağını vurgulamaktadır.⁵²⁴

Machiavelli’nin ifade ettiği OHAL durumu günümüz devletlerinde uygulanan bir durumdur. Türkiye’de de 6175 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu⁵²⁵ adı altında gerektiğinde kullanılmış ve ihtiyaç olduğunda kullanılmak üzere Machiavelli’nin belirttiği belli süre esaslı gözetilerek, yasallık gibi düzenlemelerle uygulanmaktadır.

Machiavelli hem düşünürleri hem de siyasetçileri derinden etkilemiş ve siyaset arenasında uluslararası bir politika teorisi geliştirmekten ziyade, siyasetin kendine ait bir alanı olduğunu ve kendi kuralları içerisinde oluşturulacak kriterlerle açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Machiavelli’nin ayrıca olayları tümevarımcı bir doğrultuda ele almasında, siyasi olaylara yaklaşmasında ve devletin kökenini

⁵²¹ Machiavelli, *Titus Livius’un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, s. 128.

⁵²² Age., s. 132.

⁵²³ Age., s. 133.

⁵²⁴ Age., ss. 133 – 134.

⁵²⁵ 6175 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu hakkında bilgi almak için; <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.2935&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=2935> (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2018) adresini ziyaret edebilirsiniz.

aramaya yönelik faaliyetlerinde nedensellik ilişkisini kullanması, O'nun siyaset anlayışının farklılaşmasındaki en önemli etken olarak gösterilebilir.⁵²⁶ Waltz ve Quester'e göre Machiavelli öğretilerinin günümüze kadar etkili olmasında, Rönesans'dan sonra siyaset öğretilerinde esaslı bir değişikliğin olmaması ve Machiavelli'nin olayları belli bir nedensellik ilişkisi içerisinde incelemesi neticesinde, benzer olaylar arasında yaptığı genellemelerin de etkisi büyüktür.⁵²⁷

⁵²⁶ Waltz, Quester, Age., s. 40.

⁵²⁷ Age., s. 41.

SONUÇ

Bütün bireysel ve toplumsal davranışlarımızın şekillenmesinde, yapılan eylemlerin birileri tarafından kabul edilebilirliği düşüncesi etken olmakta ve bunu yaparken de belirli kıstasların olması önem arz etmektedir. İşte bu noktada takdir edilme anlamındaki ahlâk kavramı devreye girmektedir. Ahlâk kavramı onu oluşturan; erdem, vicdan, özgürlük, iyi - kötü ve mutluluk gibi kavramların toplamından meydana gelerek, anlamlı bir bütünlük oluşturmaktadır. Bir eylemin, farklı toplumlarda farklı derecelerde etki göstermesi, bu tür algılarla ahlâk anlayışlarının çeşitlenmesine neden olmaktaysa da insan olmanın gerekliliğinden kaynaklı, ortak değerlerin varlığı evrensel ahlâk anlayışlarını da ortaya çıkarmaktadır. Bu durum bizleri, siyasetin doğası gereği, ahlâki ilkelere tamamen ayrı değerlendirilmeyeceği gerçeğine götürmektedir.

Toplumsal düzenin nasıl sağlanacağı ile ilgili arayışlar, yönetim olgusunu gündeme getirmektedir. İşte bu kerte de yönetimin hangi kriterlere göre gerçekleştirilmesi gerektiği noktasında, ahlâki kuralların önemi devreye girmektedir. Toplumsal normlara göre şekillenen ahlâk kuralları, yönetim olgusunun çerçevesini çizmekte ve insanların bir arada yaşamalarını temin etme amaçlı kurallar oluşturmada etken rol oynayarak, siyaset kavramının ortaya çıkmasına vesile olmaktadır. İnsanlarca farklı coğrafyalarda, farklı tarihi etkenler altında ve değişik ekonomik ilişkiler bağlamında oluşturulan yönetimlerin varlığının, tek bir siyaset tanımının yapılmasını zorlaştırdığı görülmektedir. Bu durumun ise siyasetin, tahakküm kurma, iktidarı elde etme, kamusal işlerin yapılmasındaki düzen ile insanlar ve toplumlar arasındaki uzlaşma olarak değişik şekillerde tanımlamalarının yapılmasına sebebiyet verdiği görülmektedir.

Siyaset ve ahlâk arasındaki ilişki hiç şüphesiz insanın fiziksel bedeni ve ruhu (aklı) arasındaki ilişki kadar birbirine yakındır. Nasıl ki beden verilen emirleri yerine getirmede bir robot görevi görürse, insanın yönlendiricisi konumundaki akli da yapılacak edimleri belirli ölçütlere göre eyleme dönüştürmede görevlidir. İşte siyasetin ana unsuru olan siyasetçiler de bir olguyu eyleme dönüştürmede ahlâki

ilkeleri kendilerine kıstas olarak almaktadırlar. Bu sıkı ilişkide insanlar çağlar boyunca en ideal olanın arayışında, siyaset ve ahlâk kavramlarını “adalet” sözcüğünün içerisine yerleştirmişler ve buna göre hareket alanı bulmuşlardır. Siyaset ve ahlâki eylemlerin varlık nedeni, ilk çağlarda insanın saadetini gaye edinirken, Ortaçağ’da dinsel öğretiler ışığında belirlenen formları kendine hareket noktası almıştır. Nihayetinde Rönesans’la birlikte günümüze kadar uzanan süreçte, siyasetteki ahlâki ilkelerin temeline insan aklı da egemen kılınmak istenmiştir. Bu olgunun günümüzde de devam ettiği çalışmamızda görülmektedir.

Rönesans ile birlikte düşünce dünyasındaki değişmelere yön veren düşünürlerden birisi de kuşkusuz Niccolo Machiavelli’dir. Machiavelli’nin fikir dünyasının oluşmasında virtu (erdem, dürüstlük), fortuna (şans, talih) gibi kavramların etkisinin yanı sıra insanın doğuştan getirdiği bencillik, kötülük gibi özelliklerin de etkili olduğu görülmektedir. Machiavelli’nin, devlet yönetimiyle ilgili farklı alanlara ait, değişik düşünceleri olsa da bizim için önemli olan, onun siyaset arenasına getirdiği farklı bakış açısıdır. Machiavelli, siyasi yaşamında edindiği tecrübelerin de etkisiyle gerek insanların gerekse yöneticilerin egemenliklerini sağlamlaştırmak için birbirine tamamen ters davranışlar sergilediklerini fark etmiştir. Bu durum, Machiavelli’nin insan davranışlarının gerisinde yatan özellikleri iyi tahlil etmesine ve aynı zamanda Machiavelli’nin siyaset alanındaki fikirlerinin oluşmasına temel hazırlamıştır. Machiavelli öğretisini farklı kılan ise düşüncelerinin merkezine Ortaçağ’daki dinsel algının yerine, bireyi ve onun aklını ön plana alan bir anlayış getirmesi ile bütün siyasal sistemlerin zamanla çökeceğine olan inancıdır.

Şunu da belirtmek gerekir ki; siyaset ile ahlâk arasındaki ilişki ve ilişkisizlik noktasındaki çalışmaların salt odak noktası olarak Machiavelli’yi yerleştirmenin yanlışlığını tezimizde de vurgulamıştık. Tarihsel süreç içerisinde Machiavelli adına farklı okuma çalışmaları yapılsa da onun asıl hedefi, mevcut ülkedeki (ki bu ülke İtalyadır.) siyasi ve askeri istikrarı sağlamaktır. Machiavelli’nin İtalya’daki siyasi birliği sağlamayı hedeflemesi ve düşüncelerini bu doğrultuda şekillendirmesi günümüz ulusal devletlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Ulus devlet olma yolundaki ana etken ise askeri yapılanmada kendini göstermektedir.

Machiavelli'nin de üzerinde ısrarla durduğu, gerek paralı askerlere gerekse de yabancı askerlere olan güven eksikliği, ulus bilinciyle hareket eden ordulara ihtiyaç hissettirmektedir. Machiavelli'nin öğretisinin hala geçerliliğini sağladığının bir gerekçesi olarak, her ne kadar günümüz orduları modern silahlarla donatılmış olsa da ülkeler milli bir ordu oluşturmadaki faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Machiavelli, milli değerleri esas alan ve vatan mefkûreleriyle donatılmış, milli ve yekpare bir sistemle güçlü orduların kurulabileceğine inanmaktadır. Machiavelli'nin bu anlayışı aynı zamanda yönetici konumundakilerin hem iktidarlarını sağlamlaştırmanın bir yolu, hem de ülkelerini dünya devletleri arasında ayakta tutmanın bir yolu olarak algılanabilir.

Bir siyaset bilimcisi olan Machiavelli ile özdeşleşen Makyavelizm kavramı, bir ülkenin varlığının devamı için gereken bütün tedbirlerin alınması ve bunda da hiçbir ahlâki kriterin olmaması şeklindeki bir anlayışla karşılık bulmaktadır. Oysaki bu durum Makyavelist düşünceyi tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü Machiavelli öğretisinin temel mantığı, devletin beka sorunsalı etrafında şekillenen bir siyaset ve bunun etrafında temellenen ahlâk yakıştırmasında saklıdır. Machiavelli'nin Prens adlı eserindeki ahlâki olmayan siyasi öğretileri, siyasal alanda uygulanması amaçlı olarak tasarlanmış ve mevcut ülkenin (ki bu o dönem için İtalya'dır) bütünlüğünü sağlamak için, dönemin devlet adamlarına bir tavsiye niteliği taşımaktadır. Machiavelli'nin yaşamından sonra çıkar odaklı bir anlayışı temsilen oluşturulan Makyavelizm sistemi ise zamanla devlet adamlarından sporculara kadar geniş bir yelpazede kendine kullanım alanı bulmuştur. Machiavelli burada kamu ve özel alan ayrımı yaparak, kamu bağlamında devletin bekasıyla ilgili bir tercihte bulunmasına rağmen, zaman zaman Hikmet-i Hükümet kavramıyla eş değerde tutulan bu anlayış, değişik çevrelerce kendi hedeflerini gerçekleştirmek odaklı olarak kullanılmıştır. Bu algı Machiavelli öğretilerinin çıkarıcılık ve bencillik gibi anlamlarla karşılanmasına sebep olmuştur. Özellikle liderlerin başucu kitabı yaptığı Machiavelli'nin Prens (Hükümdar, İl Principe) adlı eserindeki hedeflere odaklananları 21. yüzyıla gelindiğinde görmek hiç de zor değildir. Mussolini'den Hitler'e kadar birçok devlet adamında, ayrıca gerek devlet olarak ve gerekse de liderler bazında Amerika'da Makyavelizm öğretileri geniş bir yer bulmuştur. Tezimizde de ifade ettiğimiz gibi Amerikan devlet yöneticilerinin kulaklarına temel

düstur olarak fısıldanan Makyavelist düşünce etrafındaki eylemler, Amerikan çıkarlarını öncelik edinen bir anlayışla ülkeyi yönetmek şeklinde bir algının oluşmasına neden olmuştur.

Machiavelli, sadece devlet yararını öne çıkarmamış, ahlâki olmayan söylemlerinin yanı sıra liderlerin de özellikle desteklediği, olağanüstü durumlarda devlet düzenini ayakta tutmaya yönelik uygulamaların oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum daha önce de zaman zaman gündeme gelen; devletin içerisinde bulunduğu, olumsuz durumdan bir an önce çıkmayı hedefleyen, günümüzde Olağanüstü Hal olarak bilinen uygulamadır. OHAL, devletin güvenliğini sağlama noktasında içten ve dıştan gelen tehlikelere karşı yapılacak yasal düzenlemelerle, ülkedeki yetkinin belirli bir kişi ya da kurullara verilmesi şeklinde kullanılmasıdır. Böyle bir uygulamada yasaların çerçevesi kesin çizgilerle belirtilmediğinde, hak kayıplarına mahal vereceği aşikârdır. İşte Machiavelli, bu alanda yaptığı çıkarımlarla, sorunun kökenine inmiş ve çerçevesi çizilmiş bir OHAL uygulamasının gerekliliğini belirtmiştir.

Machiavelli her ne kadar siyaset alanında realist bir yaklaşımla olayları ele alsada birey bazında ahlâki ilkeler ve dinsel öğretilerin yaşanmasına karşı çıkmamaktadır. Hatta liderlere verdiği öğütlerde, onların yeri geldiğinde halkın rızasını kazanma amaçlı olarak, bu tür davranışları sergilemelerini de istemektedir. Bu durum 21.yüzyıl siyasetinde olandan çok, olayların topluma nasıl servis edildiğiyle alakalı olarak “reklam” faktörünü de öne çıkarmaktadır. Özellikle seçim dönemlerinde bir olayın, olandan çok nasıl olması gerektiği ile ilgili algı çalışmaları, ayrıca taraflı medya ve yayın kuruluşlarının yaptığı propagandalarda bu yöntemi kullandıkları dikkatten kaçmamaktadır. Bir nevi göz boyama şeklinde tezahür eden ve bazen ahlâki olmayan sonuçları da doğuran algı oluşturma amaçlı reklamcılık anlayışını yüzyıllar öncesinden Machiavelli’nin bizlere sunması; Machiavelli’nin siyaset anlayışına getirdiği bir yenilik olarak gösterilebilir.

Machiavelli’nin öğretilerindeki amaçların önceliği bağlamında ele alınan ahlâki ilkeler, devletlerin bekası için bir nevi hoş görülürken; bu idealin insanca yaşamak gayesini slogan edinen ve bütün gayesi insan odaklı yeni yönetim anlayışlarına gebe olduğu kanaatimce sabittir. Her ne kadar Machiavelli, salt ahlâki

olmayan bir siyaset anlayışını savunmasa da devamındaki gelişmeler, onun bu yönde olumsuz niteliklerle anılmasına sebep olmuştur. Gerçi Machiavelli insan doğasının kötülüğünden bahsetse de bu durum daha çok paylaşmayı bilmeyen kültürlerin dünya üzerindeki egemenliklerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü devlet denen bütün aygıtları var eden de onu sonlandıran da insan olduğuna göre, ahlâki ilkeleri kendine düstur edinen bir sistematikte yeni bir siyaset anlayışı oluşturulması lazımdır. Çünkü evrensel ahlâki ilkelerden yoksun her oluşum, kendini doğuran nedenlerle yok olmaya mahkûmdur.

KAYNAKÇA

- Abadan, Yavuz, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1952.
- Adugit, Yavuz, “Özgürlüğün Kısa Tarihi”, *FLSF*, 2013, S. 16, ss. 63 - 93.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Eski Yunan’da Siyaset Felsefesi*, Verso Yay., . Baskı, Ankara 1989.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Halk ya da Ulus Egemenliğinin Kurumsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1986, C. 41, S. 1, ss. 131 - 152.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali., *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul 2013.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara 1991.
- Ağaoğulları, M. Ali. Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral – Devlete*, İmge Kitabevi, 6. Baskı, Ankara 2013.
- Ağaoğulları, M. Ali. Filiz Zabcı, Reyda Ergün, *Kral – Devletten Ulus – Devlete*, İmge Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 2017.
- Ağaoğulları, M. Ali. D. Türk, A. Yalçinkaya, Z. Yılmaz, F. Zabcı, *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yay., 1. Baskı, İstanbul 2011.
- Akal, Cemal Bali, “Machiavelli, Makyavelizm ve Meşruiyet Sorunu”, *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*, Haz. Cemal Bali Akal, 2. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara 2014, ss. 26 – 42.
- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1975.
- Alkan, Ayten, “Özel Alan – Kamusal Alan” Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekan”, *A.Ü SBF Basımevi*, 1999, ss. 1 – 27, Kaynak: <http://politics.ankara.edu.tr/dergi/tartisma/1999/kentsel-mekan.pdf>, (23 Ocak 2018).
- Allen, J. W., *A History Of Political Thought In The Sixteenth Century*, Methuen & Co Ltd., 3rd Edition, London 1957.

- Aksoy, İsmail Uğur, “İtalyan Faşizmde Machiavelli’nin İzleri”, *Uluslararası Politika Akademisi*, Kaynak:
<http://politikaakademisi.org/2016/11/17/italyan-fasizmde-machiavellinin-izleri/>, (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2018).
- Aktan, C. Can, “Ahlâk ve Ahlâk Felsefesine Giriş”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 2009, C. 1, S. 1, ss. 38 - 59.
- Althusser, Lois, *Makyavelin Yanlızlığı ve Başka Metinler / Althusser'in Mirası*, Çev. Turhan Ilgaz, Alaeddin Şenel, Seda Çarmık, Epos Yay., 1. Baskı, Ankara 2003.
- Akyüz, Ünal, “Siyaset ve Ahlâk”, *Yasama Dergisi*, 2009, S. 11, ss. 93 - 129.
- Amittay, Jacob Ben, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Levent Köker, Savaş Yay. 1. Baskı, Ankara 1983.
- Anthony, D. Smith, *Milli Kimlik (National Identity)*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yay., 1. Baskı, İstanbul 1994.
- Arendt, Hannah, *İnsanlık Durumu*, Çev. Bahadır Sina Şener, 8. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2016.
- Arıtürk, Mete Han, *Siyaset, Erdem Ve Özgürlük İlişkisi Bağlamında Niccolo Machiavelli*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2015.
- Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, Çev. Saffet Babür, Ayraç Yayınevi, Ankara 1998.
- Armaner, Türker, “Machiavelli, Fichte ve Siyasi Erdem”, *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*, Haz. Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2014, ss. 96 – 103.
- Armanoğlu, Fahir *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)*, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1997.
- Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, 23. Baskı, Ankara 2016.
- Arslan, Ahmet, *İslam, Demokrasi, Türkiye*, Vadi Yay., 2. Baskı, Ankara 1999.
- Arslan, Mahmut, “Niccolo Machiavelli ve Makyavelizm”, *Sosyoloji Dergisi*, 1992, C. 3, S. 3, ss. 167 – 186.

- Arslanel, M. Nazan. Ertuğrul Eryücel, “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, C. 15, S. 2, ss. 1 – 20.
- Aster, Ernst Von, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, Çev. Vural Okur, İm Yay., 3. Baskı, İstanbul 2005.
- Aybars, Ergün, “Laiklik”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 6-7, 1996 – 1997, ss. 1 – 10.
- Aydın, Metin, “John Stuart Mill’in Faydacı Ahlâkı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, C. 15, S. 28, ss. 144 – 167.
- Aydın, Mustafa, “Uluslararası İlişkiler “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 1, 2004, ss. 33 - 60.
- Baldini, Enzo, “Machiavelli, Makyavelizm ve Siyasi Modernite Sorunu”, Çev. Durdu Kundakçı, *Machiavelli, Makyavelizm ve Siyasi Modernite*, Haz. Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2014, ss. 11 – 25.
- Bayram, Ahmet Kemal, “Modern Zamanlarda Etik ve Siyasal Değerler”, *DEM Dergi*, S. 5, ss. 16 - 23, Kaynak: http://dem.org.tr/dem_dergi/5/dem5mak3.pdf, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2018).
- Bayram, Yılmaz, “John Stuart Mill’de İfade Özgürlüğü”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2013, C. 15, S. 3, ss. 115 - 128.
- Behçet, Muhammet, *Olağanüstü Hal Uygulaması ve Teorik Temelleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Berlin, Isaiah, “Two Concepts Of Liberty”, *Isaiah Berlin Liberty: Incorporating Four Essays On Liberty*, Ed. Henry Hardy, Oxford University Press, 2nd Edition, New York 2002, pp. 166 - 181.
- Bertrand, Alexis, *Ahlâk Felsefesi*, Çev. Salih Zeki, Sadeleştiren Hayrani Altıntaş, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara 2001.
- Biagini, Theodore J., “Machiavelli And His Influence On Modern International Law: Victory Goes To The Swift, The Strong, And Sometimes, The Ruthless”, *Lincoln Law Review Association*, 2009, Vol. 37, pp. 1 - 86.
- Bircan, H. Hüseyin, *İslam Felsefesinde Mutluluk*, İz Yay., İstanbul 2001.

- Birdişli, Fikret, “Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel Ve Düşünsel Temelleri”, *KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, S. 31, ss. 149 – 169.
- Birinci, Görkem, “Mutluğun Peşinde Olma Hakkı: Acaba Nedir?”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, C. 4, S. 2, ss. 5 - 26.
- Blackburn, Simon, *The Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford University Press, New York 1996, Kaynak: http://takfiknamati.tv/en/wp-content/uploads/2016/09/Simon_Blackburn_The_Oxford_Dictionary_of_PhilosoBookos.org_.pdf, (Erişim Tarihi: 19 Şubat 2018).
- Block, Thomas, *Machiavelli in America*, Algora Publishing, New York, 2014, s. 32 – 33.
- Boyacı, Nihal Petek, “Sokrates: Siyasetin Ahlâki Temelleri”, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ed. H. Emrah Beriş, Fatih Duman, Orion Kitabevi, Ankara 2016.
- Brown, Allison, “Philosophy and Religion in Machiavelli”, *The Cambridge Companion To Machiavelli*, Ed. John M. Najemy, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- Büyükotosunoğlu, Tuba, *Selçuk ve Dicle Üniversitesi Öğrencilerinin Siyasal Katılma Davranışları Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.
- Canatan, Kadir, “Geleneksel Siyaset Ve Devlet Felsefesininbir Yorumu Olarak “Siyasetname” - Büyük Devlet Adamı Nizamülmülk’ün Devletve Siyaset Anlayışı Üzerine-” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literatureand History of Turkish or, Turkic*, 2009, Volume 4 - 7, ss. 194 - 220, Kaynak: https://www.academia.edu/24800116/Geleneksel_Siyaset_Felsefesi_Metni_Olarak_Siyasetname, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2017).
- Cassirer, Ernst, *Devlet Efsanesi*, Çev. Necla Arat, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 1984.
- Cevzici, Ahmet, *Etiğe Giriş*, Paradigma Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2002.
- Cevzici, Ahmet, *Ortaçağ Felsefe Tarihi*, Asa Kitabevi, 2. Baskı, Bursa 2001.
- Ceylan, Tuncay, “Siyaset Felsefesinin Temel Problemlerinden Biri ve Birlikte Yaşamının Koşulu Olan Adalet (Platon)”, *KKEFD*, 2006, S. 14, ss. 159 – 176.

- Christie, Richard. Florence L. Geis, *Studies in Machiavellianism*, Academic Press, New York, 1970.
- Christman, John, *Social and Political Philosophy*, Roudledge Press, 1st Edition, London and New York 2002.
- Cihan, Mustafa, “John Locke'un Ahlâk Üzerine Düşünceleri”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004, S. 10, ss. 99 – 114.
- Cihan, Mustafa, “Spinoza'nın İnsana Bakışı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004, C. 4, S. 2, ss. 177 - 190.
- Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi-Yunan Ve Roma Felsefesi Ön-Sokratikler Ve Sokrates*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul 1990.
- Çakıcı, Sümeyye, *Kutadgu Bilig'de Mutluluk İle Ahlâk İlişkisi (Psikososyal Bir Analiz)*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Üniversitesi Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2015.
- Çelebi, Emin. 2011, “David Hume'da İnsan Doğasının Evrenselliği Temelinde Ahlâk Problemi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 1, ss. 657 – 665.
- Çelikkpala, Mithat, “Geçmişten Günümüze Vazgeçilemeyen Kavram: Ulusal Çıkar”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2005, C. 23, S. 1, ss. 439 - 461.
- Çepni, Özge, *Kamusal Alan, Televizyon Ve Yeteneklerin Temsili: Yetenek Sizsiniz Türkiye Programı Eleştirisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.
- Çetin, Halis, “Egemenlik ve Hukuk Üzerine”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2002, . 3, S. 2, ss. 1 – 16.
- Çetin, Halis, “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti – Meşruiyetin İktidarı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2003, C. 58, S. 3, ss. 61 – 88.
- Çetin, İsmail, “John Locke'da Ahlâk Kurallarının Kaynağı”, *Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1994, C, 6, S. 1, ss. 167 - 176.
- Çevik, Mustafa, “Bir Ateizm Ahlâkının İmkânı Üzerine”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, C. 8, S. 1, ss. 97 - 108.
- Çevik, Nüket Sertkaya, *Moral Açısından Machiavelli'nin Siyaset Felsefesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.

- Çınar, Selim. Şükrü Yıldırım, “Hobbes ve Locke’un Devlet Düşüncesine Katkıları”, *Türk İdare Dergisi*, S. 474, ss. 77 – 102.
- Çıvgın, İzzet. Remzi Yardımcı, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara 2007.
- Çilliler, Yavuz, “Türk Siyasal Hayatında Devlet Ve Hikmet-İ Hükümet Geleneği”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, C. 13, S. 34, ss. 416 – 430.
- Çubukçu, İ. Agah, “Erdem Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1982, S. 5, ss. 69 - 72.
- Çubukçu, İ. Agah, “İslam’da Ahlâk Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1972, C. 20, S. 1, ss. 12 - 20.
- Çuhadar, Cengiz, “Siyaset Kavramının Felsefi Kökenleri”, *Dini Araştırmalar*, 2007, C. 10, S. 30, ss. 153 - 167.
- Dağ, Ahmet, “David Hume’un Siyasal Ekonomisi ve İnsan Doğası”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, 2016, C. 7, S. 1, ss. 947 - 968.
- Dağdelen, Ayfer, “Siyasal Yozlaşma Olgusu ve Siyasetin Finansmanı Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2013, C. 6, S. 2, ss. 291 – 306.
- Dahl, Robert A., *Demokrasi Üzerine*, Çev. Betül Kadioğlu, Phoenix Yay., 2. Baskı, Ankara 2010.
- Daver, Bülent, “Ulusal Egemenlik Kavramına Genel Bir Bakış”, *Türkiye Büyük Millet Meclis Yayınları*, 1. Milli Egemenlik Sempozyumu: Ankara, 24 - 25 Nisan 1985, ss. 3 - 13, Kaynak: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/727>, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2018).
- Daver, Bülent, *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara 1993.
- Delius, Harald, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, Çev. Doğan Özlem, Ara Yay., İstanbul 1990.
- Deniz, Faruk, “Machiavelli: “ Seytan” mı, “ İnsan” mı?”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2001, S. 23-24, ss. 109 – 126.
- Dereköy, Sefa, “Rönesans Aslında Bir Reendülüsans mı?”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013, C. 6, S. 26, ss. 144 – 160, Kaynak:

- http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi26_pdf/derekoy_sefa.pdf, (Erişim Tarihi: 02.12.2017).
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 19. Baskı, Ankara 2002.
- Doksan Beş Tez*, <http://www.hristiyan.net/temeller/95tez.htm>, (Erişim Tarihi: 03.12.2017).
- Duman, Fatih, “Evrensellik ve Tarihsellik Arasında Edmund Burke - Ahlâkın / Siyasetin Felsefi Temelleri-”, *Muhafazakâr Düşünce*, 2009, S. 19 - 20, ss. 10 – 34.
- Duran, M. Sait, “Kant’ın Ödev Ahlâkı Üzerine”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 2017, C. 6, S. 6, ss. 57 – 84.
- Dursun, Davut “Siyaset ve Ahlâk: Gerçeklikle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu”, *Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*, 18 – 19 Kasım 2005, Kaynak: <http://www.etiksempozyumu.sakarya.edu.tr/etik/1.1/dursun.pdf>, (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2017).
- Ebenstein, William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, Çev. İsmet Özel, Şule Yay., İstanbul 1996.
- Ekinci, Ekrem Buğra, “Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 1996, C. 10, S. 1 – 3, ss. 213 – 252.
- Enç, Mithat, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1980.
- Erdoğan, Mustafa, “”Hikmet-i Hükümet”ten Hukuk Devletine Yol Var mı?”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2000, s. 13, ss. 45 – 57.
- Erözden, Ozan, “Makyavelizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet”, *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*, Haz. Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2014, ss. 63 -80.
- Ertugay, Fatih, “İktidarın Yolu ya da İktidarın Yozlaşması: Modern Siyaset ve Ahlâk Tartışmalarına Ahilik İlkeleri Üzerinden Bakmak”, *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, ss. 179 – 194, t.y., Kaynak: <https://dokupdf.com/download/ktidarn-yolu-ya-da-ktidarn-yozlamas->

- modern-siyaset-ve-ahlâk-tartmalarna-ahilik-lkeleri-zerinden-bakmak-
_5a01b446d64ab2b9bd66bd0d_pdf, (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2018).
- Fanid, Erdal Nematollah, “Siyasetin Meşruluğu Ya Da Meşruiyetin Siyaseti”,
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014,
C. 6, S. 11, ss. 28 – 39.
- Ferguson, Blanche E., “The Influence of Machiavelli on Francis Bacon: A Critical
Examination”, *Graduate Thesis Collection*, 1944, Kaynak:
<https://digitalcommons.butler.edu/grtheses/414>, (Erişim Tarihi: 17 Ocak
2018).
- Fromm, Erich, *Erdem ve Mutluluk: Ahlâk Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme*, Çev.
Ayda Yörükan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
1995.
- Forde, Steven, “Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli”, *The Journal
of Politics*, 1992, Vol. 54, Num. 2, pp. 372 - 392.
- Gambetti, Zeynep, “Siyaset Bilimi ve Felsefe”, Kaynak:
http://www.academia.edu/2360559/Siyaset_Bilimi_ve_Felsefe, (Erişim
Tarihi: 14 Ocak 2018).
- Gaus, Gerald F., *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*, Çev. Nihal Akdere,
Phoenix Yay., Ankara 2016.
- Giritli, İsmet, “Fransız İhtilali ve Etkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*,
1989, C. 5, S. 15, ss. 539 – 549.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, 1993.
- Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basım A. Ş., 12. Baskı,
İstanbul 2011.
- Gül, Mahmut, *Siyâset-Ahlâk İlişkisi Bağlamında Niccolo Machiavelli ve Yusuf Has
Hacib'in Devlet Anlayışları*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2013.
- Gürbüz, Ahmet, “Utilitarianism (İngiliz Yararcılığı) ve Batıdaki Sosyo-Politik
Etkileri”, *TAAD*, 2013, S. 12, ss. 65 – 80.
- Habermas, Jürgen, “Kamusal Alan”, *Kamusal Alan*, Çev. Meral Özbek, , Ed. Meral
Özbek, Hil Yay., 3. Baskı, İstanbul 2015.

- Hakyemez, Yusuf Şevki, *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*, Seçkin Yay., Ankara 2004.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
- Hayek, F. A., *The Constitution Of Liberty*, University Of Chicago Press, Chicago 1978.
- Heather, Derek, *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, Çev. Meral Delikara Üst, İmge Yay., 1. Baskı, Ankara, 2007.
- Helvacı, Pelin, “Türkiye’de Cumhuriyetçilik Anlayışı: 1920 – 1930 Dönemine Bir Bakış”, 1920-1930 Dönemine Bir Bakış, *Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi*, 2014, S. 20, ss. 353 – 369.
- Henning, Boris, “Cartesian Conscientia”, *British Journal for the History of Philosophy*, 2007, Vol. 15, Num. 3, pp. 455 – 484.
- Heywood, Andrew, *Siyaset*, Çev. B. B. Özipek, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla, H. Y. Başdemir, Liberte Yay., 17. Baskı, Ankara 2016.
- Hinde, Robert Aubrey, *Why Good is Good: The Source of Morality*, Routledge, 1st Edition, London and New York, 2002.
- Hoare, Quentin. Geoffrey Nowell Smith, *Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, The Electric Book Company, London 1999.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, Çev. Semih Lim, YKY, 6. Baskı, İstanbul 2007.
- Holloway, John, *Change the World without Taking Power: The Meaning of Revolution Today*, Pluto Press, London, 2002.
- Işılay, Volkan, *Makyavelizm Felsefesinin Robert Bolt’un Her Devirde Adam Oyununda İrdelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.
- İmamoğlu, Abdulvahit, “Vicdan Kavramının Psiko - Sosyal Tahlili”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 5, S. 1, 2010, ss. 127 - 144.
- Karaca, Sıtkı, *Machiavelli – Carl Smitt ve Siyasal İktidar*, Alter Yay., Ankara 2013.
- Karagözoğlu, Hümeýra, ““Homo Homini Lupus”: Thomas Hobbes’un Ahlâk Felsefesi Üzerine”, *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, C. 30, S. 1, ss. 215 - 242.

- Karakaya, Talip, “Varoluşçu Felsefede “Başkası ve Özgürlüğün Sınırı” Problemi”, *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik*, Editör İsmail Serin, ASA Yayınları, Bursa 2010, ss. 82 - 91.
- Karaköse, Hasan, *Siyasi Düşünce Tarihi*, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ankara 2007.
- Karlı, M. Rauf “*Niccolo Machiavelli ’nin Hayatı ve Düşünceleri Üzerine Kısa Bir İnceleme*”, Kaynak: https://www.academia.edu/1201585/Niccol%C3%B2_Machiavelli_nin_Hayat%C4%B1_ve_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceleri_%C3%9Czerine_K%C4%B1sa_Bir_%C4%B0nceleme, (Erişim Tarihi: 13.12.2017).
- Kart, Berfin, “Etik Politikayı Önceler Mi? Aristoteles’in Yanıtı ve Günümüzde Politika”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Dergisi*, 2016, S. 4, ss. 112 - 134.
- Kayacı, Müslüm, “Tartışmalı Düşünür Machiavelli Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, Uluslararası Ekonomi, Siyaset Ve Yönetim Sempozyumu Özel Sayısı, C. 7, S. 14, ss. 221 – 235.
- Kesgin, Ahmet, “Machiavelli and Machiavelianism”, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 2015, S. 9, ss. 105 – 139.
- Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, TDV Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1992.
- Kılıç, Yavuz, “Kant’ın Etik Görüşünde ‘Değerli Eylem’in Olanığı”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, S. 22, ss. 93 - 100.
- Koca, Suat, “Ahlâk Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, S. 57, ss. 121 - 135.
- Koç, Z. Hümeysra, *Vicdanın Ahlâki ve Teolojik Temelleri*, (Yüksek Lisans), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.
- Köktaş, Mümin, “Aydınlanma”, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ed. H. Emrah Beriş ve Fatih Duman, Orion Yay., Ankara 2016, s. 537 – 576.
- Knowles, Dudley, *Political Philosophy*, Routledge Press, 1st Edition, London 2001.

- Krebs, Dennis L. Kathy Denton, Gillian Wark, “The Forms and Functions of Real-Life Moral Decision-Making”, *Journal of Moral Education*, 1997, Vol.26, Num. 2, p. 131 - 145.
- Kulaoğlu, Meliha, “Tarihçi Titüs Liviüs ve Tarihinin Birinci Kitabının Önsözü”, *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara 1970, Kaynak: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/14/702/8871.pdf>, (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2018).
- Küçükalp, Derda, *Siyaset Felsefesi*, Dora Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2016.
- Landi, Ernesto, “Niccola Machiavelli”, *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri*, Ed. Maurice Cranstob, Çev. Nejat Muallimoğlu, M. Ü. İlahiyat fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1995.
- Ledeen, Micheal A., *Liderlik ve Güç Kullanımında Machiavelli*, Çev. Türkan Arıkan ve Elif Gökteke, Literatür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2003.
- Lenin, İ.V., *Karl Marks –Marksizmin Kısa Bir Açıklaması ve Kısa Bir Biyografik Özeti*, Çev. Vahap Erdoğan, Eriş Yay., 2. Baskı, Ankara 2003, Kaynak: <https://www.marxists.org/turkce/lenin/1914/karlmaks.pdf>, (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2017).
- Leung, Janice “Machiavelli And International Relations Theory”, *Glendon Journal of International Studies*, 2000, Vol. 1, ss. 3 - 13, Kaynak: <http://gjis.journals.yorku.ca/index.php/gjis/article/download/35136/31881>, (Erişim Tarihi: 07.01.2017).
- Machiavelli, Niccolo, *Askerlik Sanatı*, Çev. Nazım Güvenç, Anahtar Kitaplar Yay., 2. Baskı, İstanbul 2008.
- Machiavelli, Niccolo, *Orta Elçilikler - Mektuplar*, Çev. Alev Tolga, Say Yay., 1. Baskı, İstanbul 2011.
- Machiavelli, Niccolo, *Prens*, Çev. Kemal Atakay, Can Yay., 6. Baskı, İstanbul 2012.
- Machiavelli, Niccolo, *Prens (İl Principe)*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 2017.
- Machiavelli, Niccolo, *Prens*, Çev. Nazım Güvenç, Anahtar Kitapları Yay., 2. Baskı, İstanbul 1994.

- Machiavelli, Niccolo, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, Çev. Alev Tolga, Say Yay., 2. Baskı, İstanbul 2017.
- MacIntyre, Alasdair, *A Short History Of Ethics: A History Of Moral Philosophy From The Homeric Age To The Twentieth Century*, Routledge Place of Publication, 2nd Edition, London, 1998.
- Magee, Bryan, *Büyük Filozoflar – Platon'dan Wittgenstein'e Batı Felsefesi*, Çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yay., 1. Baskı, İstanbul 2001.
- Mahmutoğlu, Abdülkadir, “Etik ve Ahlâk; Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler”, *Türk İdare Dergisi*, (Kaynak: [http://www.tid.gov.tr/Sayfalar/Makale-Sorgusu.aspx?k=ALL\(etik%20ve%20ahlâk\)](http://www.tid.gov.tr/Sayfalar/Makale-Sorgusu.aspx?k=ALL(etik%20ve%20ahlâk))), (Erişim Tarihi: 23.10.2017).
- Martindale, Don, “Sosyolojik Teorinin Özellikleri ve Tipleri”, *Yurt ve Dünya Dergisi*, Çev. Aytül Kasapoğlu, 2013, S. 6, Kaynak: <https://yurtvedunyadergisi.wordpress.com/arsiv/>, (Erişim Tarihi: 17 Ocak 2018).
- Mccarthy, Daniel, “American Machiavelli”, *American Conservative*, 2014, Vol. 1, Issue 6, pp. 17 - 22.
- Meinecke, Friedrich, *Machiavellism: The Doctrine Of Raison D'etat And Its Place In Modern History*, Tran. Douglas Scott, Yale University Press, 1st Edition, New Haven, 1962.
- Meriç, Cemil, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yay., 7. Baskı, İstanbul 2002.
- Mill, John Stuart, *Faydacılık*, Çev. Nazmi Coşkunlar, Meb. Yay., İstanbul 1986.
- Molay, J. S., “The First Machiavellian Moment in America”, *American Journal of Political Science*, Vol. 55, Issue 2, pp. 450 - 462.
- More, Thomas, *Utopia*, Kaynak: http://www.planetpdf.com/planetpdf/pdfs/free_ebooks/Utopia_NT.pdf, (Erişim Tarihi: 09.11.2017).
- Mosca, Gaetano, *Siyasi Doktrinler Tarihi (Eski Çağlardan Günümüze Kadar)*, Çev. Semih Tiryakioğlu, Varlık Yay. 2. Baskı, İstanbul 1968.
- Newman, Saul, *Bakunin'den Lacan'a Anti-Otoriteryanizm ve İktidarın Altüst Oluşu*, Çev. Kürşad Kızıltuğ, Ayrıntı Yay., 1. Baskı, İstanbul 2006.
- Ocak, Hasan, “Bir Ahlâk Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlkçağ'dan Ortaçağ'a Evrimi”, *FLSF*, 2011, S. 11, ss. 79 - 101.

- Ocak, Hasan, “Kınalızade Ali Efendi’de Mutluluk Ahlâkı Kavramının Felsefi Temelleri”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, S. 1, ss. 115 - 136.
- Oppenheimer, Paul, *Machivelli: A Life Beyond Ideology*, Continuum International Publishing Group, 1st Edition, London and New York, 2011.
- Orman, T. Fırıncı, “Geleneksel Empirist Bilgi Kuramı Ve Mantıksal Empirizm Açısından Mantık”, *International Journal of Humanities and Education*, 2015, Vol. 1, Num. 2, ss. 241 – 267.
- Öktem, İlker, “Kant Ahlâkı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2007, C. 18, ss. 1 - 10.
- Öner, Necati, *İnsan Hürriyeti*, Vadi yayınları, 2. Baskı, Ankara 2005.
- Özipek, B. Bekir, “Din ve Vicdan Özgürlüğü: Türkiye İçin Bir Anayasal Çerçeve Önerisi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, S. 19, ss. 207 - 219.
- Özkalp, Enver, Çiğdem Kirel, *Örgütsel Davranış*, Ekin Yay., 5. Baskı, Bursa 2011.
- Özlük, Erdem, *Uluslararası İlişkilerde Devlet Egemenliğinin Dönüşüm Sorunu*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012.
- Özturan, Hümeysra, “Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2011, C. 9, S. 17, ss. 169 - 202.
- Öztürk, Armağan, “Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2013, C. 68, S. 2, s. 181 – 204.
- Öztürk, N. Kemal, “Machiavelli – Weber Perspektifinde Siyasal Liderlik Etiği”, *Amme İdaresi Dergisi*, 2004, C. 37, S. 2, ss. 13 – 30.
- Parlar, Yasin, *Spinoza Ve Machiavelli’de Siyasetin Sekülerleşmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.
- Pevehouse, Jon C. Joshua S. Goldstein, *Uluslararası İlişkiler*, Çev. Haluk Özdemir, BB101 Yay., 1. Baskı, Ankara 2015.
- Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 29. Baskı, İstanbul 2016.

- Platon, *Diyaloglar*, Çev. Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul 2010.
- Platon, *Sokrates'in Savunması*, Çev. Niyazi Berkes, Milenyum Yay. 2. Baskı, İstanbul 2015.
- Poole, Ross, *Ahlâk ve Modernlik*, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1993.
- Rasmussen, Douglas B. Douglas J. Den Uyl, *A Perfectionist Basis For Non – Perfectionist Politics Norms Of Liberty*, Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 2005.
- Ridolfi, Roberto *The Life Of Niccolo Machiavelli*, Trans. Cecil Grayson, Routledge and Kegan Paul Company, 1st Edition, New York, 2010.
- Rosenthal, Erwin I. J., *Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi*, Çev. Ali Çaksu, İz Yay., İstanbul 1996.
- Rothbard, Murray N., *Making Economic Sense*, Ludwing Von Mises Institute, 2nd Edition, Auburn – Alabama, 2006.
- Ruhi, M. Emin, “Platon’un Devletin Kökenine İlişkin Görüşü ve Yansımaları”, *AÜEHFD*, 2005, C. 1, S. 1-2, ss. 241 - 278.
- Russell, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi 3: Modern Çağ – Yeni Çağ*, Çev. Muammer Sencer, Bilgi Yay., Ankara 1972.
- Sakal, Mustafa. İsmail Kitapçı, “Siyasal Ahlâk Dışı Davranışlara Farklı Bir Çözüm: Anayasal İktisat ve Ahlâk Anlayışı”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 2009, C. 10, S. 10, ss. 31 - 48.
- Sarıca, Murat, *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, Gerçek Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul 1983.
- Sartre, J. Paul, *Varlık ve Hiçlik – Fenomolojik Ontoloji Denemesi*, Çev. T. Ilgaz, G. Çankaya Eksen, İthaki Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013.
- Satıcı, Murat, “Ahlâk-Politika İlişkisi Açısından Machiavelli’nin Politika Teorisi”, *FLSF*, 2015, S. 20, ss. 113 – 130.
- Saygın, Tuncay, “Sokratik Erdem ve Aristoteles’in Sokratik Erdemle İlgili Bazı Değerlendirmeleri”, *Felsefe Dünyası*, 2008, ss. 17-31, Kaynak: https://www.academia.edu/3278539/SOKRAT%C4%B0K_ERDEM_VE_AR%C4%B0STOTELES%C4%B0N_SOKRAT%C4%B0K_ERDEML

E_%C4%B0LG%C4%B0L%C4%B0_BAZI_DE%C4%9EERLENDER
MELER%C4%B0, (Erişim Tarihi: 25.10.2017).

Semercioğlu, Harun, “Machiavelli’nin Perspektifinden Bugünün Uluslararası İlişkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, C. 9, S. 44, ss. 496 – 502.

Senemoğlu, Olkan, “Machiavelli’den Hobbes’a Rönensans Dönemi Siyaset Teorisinde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı”, *İnsan & İnsan Dergisi*, 2016, S. 3, ss. 77 – 100.

Sevinç, Ayşe, *Friedrich Wilhelm Nietzsche’nin Ahlâk Görüşü*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.

Skinner, Quentin *Machiavelli*, Çev. Nursu Öрге, Dost Kitabevi, Ankara 2017.

Strauss, Leo, *Politika Felsefesi Nedir?*, Çev. Solmaz Zelyüt Hünler, Paradigma Yay., 1. Baskı, İstanbul 2000.

Strauss, Leo, *Thoughts on Machiavelli*, The Free Press, Glencoe - Illinois 1958.

Strohm, Paul, *Conscience - A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 1st Edition, New York, 2011.

Şahin, Bican, “Roma Siyasal Düşüncesi: Polybius, Çiçero ve Seneca”, *Siyasal Düşünceler Tarihi I*, Kaynak: <http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=63>, (Erişim tarihi: 10 Ocak 2018).

Şahin, Bican, “Modern Dönemde Siyasal Değişim: Niccolo Machiavelli”, *Siyasal Düşünceler Tarihi II*, Kaynak: <http://www.acikders.org.tr/mod/resource/view.php?id=1749&redirect=1>, (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2017).

Şaylan, Gencay, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Sevinç Matbaası, 1981.

Şenel, Alaeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi, Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*, Bilim ve Sanat Yay., 4. Baskı, Ankara 1995.

Tannenbaum, Donald G., David Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, Çev. Fatih Demirci, Adres Yay., 6. Baskı, Ankara 2011.

Taşkın, Yüksel, “Siyaset Nedir?”, *Siyaset*, Ed. Yüksel Taşkın, İletişim Yay., 1. Baskı, İstanbul 2014.

- Tepe, Harun “Siyaset Ahlâkı ya da Siyasetçinin Ahlâkı”, *Siyasal Ahlâk ve Siyasal Ahlâksızlık*, Ed. Türker Alkan, Bilgi Yay., Ankara 1993.
- Turan, Aslıhan, “Niccolo Machiavelli”, *Savaş Kuramları*, Ed. Erhan Büyükkakıncı, Adres Yay., Ankara 2015, ss. 82 - 103.
- Türe, Fatih, “Antik Liberalizm Mi Yoksa Modern Sofizm Mi?”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2006, S. 11, ss. 23 – 49.
- Türk, G. Dilek, “Demokrasinin Dördüncü Kuvveti Yeni Medya Teknolojileri”, *Inet-Tr’13, XVIII. Türkiye’de İnternet Konferansı*, İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 55 - 60, Kaynak: inet-tr.org.tr/inetconf18/kitap/Turk-inet-tr13.pdf, (Erişim Tarihi: 22 Kasım 2017).
- Türk, H. Bahadır, “Niccolo Machiavelli”, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ed. H. Emrah Beriş, Fatih Duman, Orion Kitabevi, Ankara 2016, ss. 309 – 350.
- Türkben, Yaşar, “Erol Göngör’ün Vicdan Anlayışı”, *TAED*, 2010, S. 42, ss. 327-332.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 8. Baskı, Ankara 1998.
- Türkeri, Mehmet, “Bazı Ahlâk Teorileri Açısından Fahrettin Razi’nin Ahlâk Anlayışı”, *İzmir: D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, S. 12, ss. 63 - 89.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2007.
- Türkmenoğlu, Tuğçe, *Jean Jacques Rousseau’da Özgürlük Sorunu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.
- Uysal, Halil, *Kadın Haklar ve Özgürlükler*, Mehir Kitabevi, Konya 1998.
- Ülgen, Hayri. S. Kadri Mirze, *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Waltz, Kenneth. George H. Quester, Çev. Ersin Onulduran, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 510, Ankara 1982.
- Yaldız, Ceren, *Düşünce Tarihinde Siyaset Ve Ahlâk Etkileşimi: Fârâbî Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

- Yazıcı, Aslı, “Thomas Aquinas’ın Duygu Felsefesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, S. 38, ss. 17 - 30.
- Yazıcı, Mehmet, “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, C. 24, S. 1. ss. 209 - 223.
- Yenigün, Halil İbrahim, “Siyaset Etiği: Siyasetin Ahlâkı, Ahlâkın Siyaseti Veya Ahlâkın Siyasette İmkânları”, *Güncel Yaklaşımlar Işığında Etik*, Der. Rana Atabay ve N. Öykü İyigün, Beta Yay., 1. Basım, İstanbul 2015.
- Yeke, Y. Karagöz, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, Ebabil Yay., 1. Baskı, Ankara 2007.
- Yeke, Y. Karagöz, “Spinoza’da Felsefe, Etik ve Siyaset”, *Kaygı*, 2011, S. 16, ss. 95-122.
- Yıldız, E. Çağla.2014, *Jeremy Bentham’ın Ceza Teorisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/26518/tez.pdf (Erişim tarihi: 14.05.2017).
- Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 2005.
- Yüksel, Mehmet, “Etik Kodlar, Ahlâk ve Hukuk”, *Hacettepe HFD*, 2015, C. 5, S. 1, ss. 9 – 26.
- Yükselbaba, Ülker, *Habermas ve Kamusal Alan: Burjuva Kamusal İlkesinden, İletişimsel Kamusalılığa Geçiş*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Zelyüt, Solmaz, “Makyavelyen Virtu”, *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*, Haz. Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2014, ss. 51 – 62.
- Zupancic, Alenka, *Gerçeğin Etiği*, Çev. Ahmet Süreyya Özcan, Epos Yay. Ankara 2005.

